

3572

ԱՆ ՍՍՈՒ ԼՈՒՍԺՈՂԿՈՄԱՏ

ՅԱՆ ԱԿՈՒՄԲԱՅԻՆ ՄԵՅՈՐԴԱԿԱՆ ԿԱՐԻՆԵՏ

Ֆ. Ն. ՈՒՆՇՁՈՒԿ

ՀԱԿԱՍՐՈՆԱԿԱՆ ՊՐՈՊԱԳԱՆԴԱՆ

ԽՐՃԻԹ-ԸՆԹԵՐՅԱՐԱՆՈՒՄ ԵՎ
ԿՈԼԻԹՁԱՅԻՆ ԱԿՈՒՄԲՈՒՄ

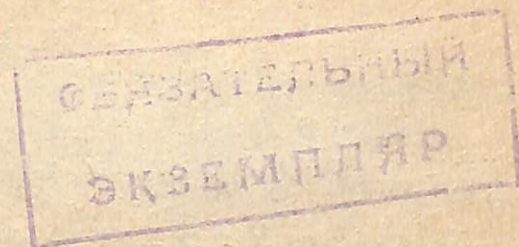
215

0-32

ԼՈՒՍԺՐԱՏ

215
0-32

Ֆ. Ն. ՕԼԵՇՉՈՒԿ

ՀԱԿԱԿՐՈՆԱԿԱՆ ՊՐՈՊԱԳԱՆԴԱՆ

ԽՐՃԻԹ-ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆՈՒՄ ԵՎ
ԿՈԼԽՈԶԱՅԻՆ ԱԿՈՒՄԲՈՒՄ

02 SEP 2013

3572

ՀԱԿԱԿՐՈՆԱԿԱՆ ՊՐՈՊԱԳԱՆԴԱՆ ԽՐՃԹ-ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆՈՒՄ
ԵՎ ԿՈԼԽՈԶԱՅԻՆ ԱԿՈՒՄԲՈՒՄ

ԻՆՉՈՒ ԵՆՔ ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ ԿՐՈՆԻ ԴԵՄ

Մեր երկիրը մտել է անդասակարգ սոցիալիստական հասարակության կառուցումն ավարտելու և սոցիալիզմից աստիճանաբար կոմունիզմին անցնելու շրջանը:

Ընկեր Ստալինը Համ Կ(Բ)Պ XVIII համագումարում տված իր պատմական զեկուցման մեջ մատնանշեց, որ «Երկրի ներսում մեր պետության հիմնական խնդիրն այժմ տնտեսական-կազմակերպչական և կուլտուրական-դաստիարակչական խաղաղ աշխատանքն է»:

Զարգացման նոր շրջանում կուլտուրական-դաստիարակչական աշխատանքի վճռողական նշանակության վերաբերյալ այդ նույն միտքն ընդգծել է նաև ընկ. Մոլոտովը. «Մեր ներքին խնդիրների տեսակետից,—ասել է նա,— ծանրության կենտրոնն այժմ փոխադրվում է դոստիաբոկչական հարցերի վրա, կոմունիստական դաստիարակության հարցերի վրա, աշխատավորների գիտակցությունում կապիտալիզմի դեռ այնքան կենսունակ մնացորդները վերացնելու խնդիրների վրա»:

Հետևաբար, նոր պայմաններում, մեր երկրում սոցիալիզմի հաղթանակի և շահագործող դասակարգերի լիակատար ոչնչացման պայմաններում, գլխավոր նշանակություն են ստանում պրոլետարիատի դեկտատուրայի կազմակերպական-շինարարական և դաստիարակչական կողմերը: Երրորդ հնգամյակի քաղաքական վճռողական խնդիրը հանդիսանում է աշխատավորների կոմունիզմի ակտիվ կառուցողների կոմունիստական դաստիարակության խնդիրը, մարդկանց գիտակցության մեջ եղած կապիտալիզմի մնացորդները հաղթահարելու խնդիրը:

Մարդը, կենդանի մարդկային անձնավորությունը, միշտ

2597
41

եղել է կոմունիստական պարտիայի և սովետական իշխանության ուշադրութեան ու հոգատարութեան կենտրոնում: Ընկեր Ստալինը բազմիցս հաստատակամորեն ընդգծել է, որ մեր հիմնական հոգսը—այդ կադրերի՝ կոմունիզմի կառուցողների նկատմամբ հոգատարութեանն է:

Նա բազմիցս մասնանշել է, որ մեր պլանների ռեալ լինելը կախված է նախ և առաջ հենց մեզնից, այն մարդկանցից, որոնք կառուցում են նոր, անդասակարգ հասարակութունը:

Սոցիալիզմը մարդուն բարձրացրեց չտեսնված բարձրութեան: Առաջ մարդկանց ճնշող սեծամասնութիւնն իր քրտինքով և արշուճով հարթում էր ուրիշների՝ շահագործողների, ձրիակերների, պարազիտների ուղին: Այժմ, սոցիալիզմի պայմաններում աշխատավորներն են հանդիսանում իրենց սեփական բախտի ստեղծողները:

Բայց մարդիկ, որոնք տապալեցին հին կարգերը և սկսեցին կառուցել նոր, անդասակարգ հասարակութուն, դուրս են եկել հին հասարակարգից: «Մենք կարող ենք,—գրել է Վ. Ի. Լենինը,—կոմունիզմը կառուցել միայն գիտելիքների, կազմակերպութեանների ու հիմնարկութեանների այն գումարից, մարդկային ուժերի ու միջոցների այն պաշարով, որոնք մնացել են մեզ հին հասարակութիւնից» (հ. XXV, ռուս. հրատ., էջ՝ 384):

Այդ մարդկանցից շատերը վարակված են կապիտալիզմի «բնածին խալերով» նախապաշարմունքներով, հին մնացուկներով, սնոտիապաշտութեաններով, մանր բուրժուական սովորութիւններով, որոնք խանգարում են կոմունիստական հասարակութեան կառուցելուն: Ահա թե ինչու Լենինն ու Ստալինը միշտ ընդգծել են աշխատավորների կոմունիստական դաստիարակութեան, մարդկանց սոցիալիզմի գիտակից ու ակտիվ կառուցողներ դարձնելու խոշորագույն նշանակութեանը:

Դեռ 1920 թ. քաղաքականների համառոտական խորհրդակցութեան ժամանակ Վլադիմիր Իլյիչը շեղում էր, որ կոմունիստական պարտիայի համար «հիմնական խնդիրը պիտի լինի՝ օգնել աշխատավոր մասսաների դաստիարակմանն ու կրթութեանը, որպեսզի հաղթահարենք հին սովորութիւնները, հին ունակութիւնները, որոնք ժառանգութեան են մնացել հին կարգերից, սեփականատիրական սովորութիւններն ու ունակութիւնները, որոնք ամբողջովին ներծծվում են մասսաների սովոր շերտերի մեջ» (հ. XXV ռուս. հրատ., էջ՝ 449—450):

Նրբ մեր երկրում առաջավոր բանվորների նախաձեռնութեամբ ռեուլացիայի առաջին տարիներում առաջացան կոմունիստական շաբաթօրյակները՝ որպես աշխատանքի նկատմամբ նոր, կոմունիստական վերաբերմունքի ցուցանիշ, Լենինը ջերմորեն խրախուսում էր այդ նախաձեռնութիւնը և այն գնահատեց որպես համաշխարհային նշանակութեան ունեցող փաստ: Նա գրել է՝ «Դա հեղաշրջման սկիզբն է, ավելի դժվար, ավելի էական, ավելի արմատական, ավելի վճռողական, քան թե բուրժուազիայի տապալումը, որովհետեւ դա հաղթանակ է սեփական քարացածութեան, սանձարձակութեան, մանր բուրժուական էգոյիզմի դեմ, այն սովորութիւնների դեմ, որոնք բանվորին ու գյուղացուն ժառանգութեան է թողել անիծյալ կապիտալիզմը» (հ. XXIV, ռուս. հրատ., էջ՝ 329):

Մեր երկրում հասարակութեան ռեուլացիոն փոխակերպման ընթացքում անընդհատ կատարվել և կատարվում է մարդկանց սովորութիւնների, կենցաղի և գիտակցութեան արմատական փոփոխութեան:

Հին ստրկական ունակութիւնները և սովորութիւնները, կապիտալիստական տրագիգիաները և նախապաշարմունքները շարունակ ավելի ու ավելի ընկնում են անցյալի գիրկը: Աշխատավորներն իրենց մեջ զարգացնում են նոր, կոմունիստական մարդու բնորոշ գծերը՝ բոլշևիկյան կայունութիւն, հաստատականութիւն, համարձակութիւն, կարգապահութիւն, ռեուլացիոն զգոնութիւն, սեր դեպի ժողովուրդը, նվիրվածութիւն հայրենիքին և կոմունիստական պարտիային:

Նոր, սոցիալիստական կուլտուրայի վառ ցուցանիշներից է հանդիսանում ստախանովական շարժումը, որը ժողովրդի ընդերքից վեր է հանում հազարավոր հերոսներ, առաջ է շարժում գիտութիւնն ու տեխնիկան: Նոր մարդու դեմքը մարմնացած է սոցիալիստական հասարակութեան հարվածայինների, ստախանովականների, հերոսների մեջ, սովետական հայրենասերների մեջ, պարտիական և ոչ պարտիական բոլշևիկների հսկայական մասսայի մեջ:

Սակայն մարդկանց գիտակցութեան մեջ եղած անցյալի մնացուկները դեռ վերջնականապես չեն վերացված: Ամենից ավելի շատ նրանք նկատելի են աշխատանքի նկատմամբ եղած վերաբերմունքի մեջ: Մինչև հիմա բանվորների և ծառայողների մեջ կա մարդիկ, որոնք ձգտում են պիտութեանը տալ ավելի քիչ,

իսկ իրենց համար ավելի շատ պոկել: Մեր երկրում դեռ կան դատարկաշըջիկներ և լողեր, որոնք վնասում են պետութանը: ՍՍԻՄ Գերագույն Սովետի Հրամանագիրը՝ «Ութժամյա աշխատանքային օրվա, յոթնօրյա աշխատանքային շաբաթին անցնելու մասին և ձեռնարկութուններից ու հիմնարկներից բանվորների ու ծառայողների ինքնագլուխ կերպով հեռանալն արգելելու մասին» պահանջում է վճռական պայքար մղել այդ տեսակի տարրերի դեմ:

Գյուղացիների մեջ նույնպես պատահում են այնպիսիները, որոնք կոլտնտեսութուններում անբարեխիղճ կերպով են աշխատում և ձգտում են ապահովել իրենց անձնական շահերը՝ ի վնաս կոլտնտեսութունների շահերի: Զախձախված կուլակության մնացորդները կոլտնտեսութուններում մտցնում են կոլտնտեսային կարգերին թշնամի մասնավոր սեփականատիրական բուրժուական տենդենցներ: Պոկողական տրամադրություն ունեցող տարրերը կոլտնտեսութուններում աշխատում են իրենց տնամերձ հողամասերն ավելացնել կոլտնտեսութունների հաշվին, կոլտնտեսության մեջ են դանդաղում ձևի համար, որպեսզի, օգտվելով համապատասխան արտոնութուններից, զբաղվեն սպեկուլյացիայով և այլն: Այդ տեսակի թշնամական տենդենցների դեմ պայքարելու անհրաժեշտության մասին մեզ հիշեցնում է Համ Կ(բ) Պ Կենտկոմի և ՍՍԻՄ Ժողկոմսովետի որոշումը՝ «Կոլտնտեսութունների հանրային հողերը վատնելուց պահպանելու միջոցների մասին»:

Կան հարյուրավոր այլ հին սովորություններ, տրադիցիաներ, ունակություններ, նախապաշարմունքներ, որոնք պատվաստված են շահագործող հասարակության կողմից և այժմ վնասում են կոմունիզմի կառուցմանը մեր երկրում: Հին այգյախի այլանդակ մնացուկները, ինչպես օրինակ՝ գողութունը, կեղծիքը, հարբեցողությունը, կեղծավորությունը, անբարոյականությունը, նախանձը, լակեությունը, ոչ ընկերական վերաբերմունքը դեպի կինը, ազահությունը, հասարկությունը, մեր կենցաղում վերջնականապես վերացած չեն և լուրջ արգելք են սոցիալիզմից դեպի կոմունիզմն անցնելու գործում:

Մարդկանց գիտակցության մեջ կապիտալիզմի տարածված և համառ մնացուկներից են կրոնական սնոտիապաշտությունները և նախապաշարմունքները:

Կրոնական մնացուկների ռեակցիոն դերն այն է, որ նրանք

կաշկանդում են աշխատավորների կյանքը, մարում նրանց էներգիան, քնեցնում զգոնությունը:

«Այժմ,—ասել է ընկեր Մոլոտովը Համ Կ(բ) Պ XVIII համագումարում,—մեր երկրում ամեն ինչ արված է այն բանի համար, որպեսզի սղորյուրի պես բղխի ժողովրդական ստեղծագործությունը բազմազգ Սովետական Միության հսկայական տարածությունների վրա, որպեսզի օրեց-օր աճի ժողովրդական բարեկեցությունը, լայնությունը ու խորությունը ծավալվի սոցիալիզմի երկրի կուլտուրական շինարարությունը»:

Այժմ խնդիրն այն է, որ մարդիկ՝ կոմունիզմի կառուցողները՝ ակտիվ կերպով ձեռք զարկեն բոլոր այդ հարուստ հնարավորությունների օգտագործմանը, որ նրանք իսկապես գիտակցեն և իրենց շահերի տեսակետից առավելագույն գործնական արդյունքով օգտագործեն քաղաքական, սոցիալական, կազմակերպական և մյուս բոլոր հսկայական հնարավորությունները:

Կրոնական նախապաշարմունքները հավատացյալ մարդկանց խանգարում են մոբիլիզացիայի ենթարկելու իրենց բոլոր ուժերն ու ընդունակությունները կոմունիզմի կառուցման գործի համար, խանգարում են նրանց դառնալու կոմունիստական հասարակություն հիտակից ու ակտիվ կառուցողներ:

Կոմունիզմը և կրոնը անհաշտելի են: Կոմունիզմը սովորեցնում է, որ պատմության ստեղծողները մարդիկ իրենք են: Դա աշխատավորներին ներշնչում է վստահություն՝ երջանիկ, կոմունիստական հասարակություն կառուցելու համար մղվող պայքարում:

Կրոնն ընդունում է, որ հասարակական կյանքը, մարդկանց երջանկությունը կախված է աստծուց: «Մարդը մտադրվում է, իսկ աստված տնօրինում»: Կրոնի համաձայն մարդը չի կարող հասնել ցանկալի նպատակների՝ իրեն համար ստեղծել լավ կյանք, նա պետք է հույսը դնի «աստծո կամքի» վրա: Դա սպանում է աշխատավորների էներգիան, նրանց վարժեցնում է պասսիվություն, անգործունեություն:

Կոմունիզմը սովորեցնում է, որ աշխատավորները լավագույն կյանք պետք է նվաճեն այստեղ, երկրի վրա: Իսկ կրոնն աշխատավորների հայացքները դարձնում է դեպի երկինք և նրանց մխիթարում է այն մտքով, թե լավ կյանքը գալիս է միայն մահից հետո «հանդերձյալ կյանքում»:

Կոմունիզմն ասում է, որ աշխատավորները գոյության լա-

վագույն պայմաններ պետք է ձեռք բերին դասակարգային պայ-
քարի միջոցով, շահագործող կարգերի ռևոլուցիոն տապալման
միջոցով: «Ոչ ոք չի տա մեզ փրկութիւնը,—երգում է պրոլե-
տարական հիմնի մէջ,—ոչ աստված, ոչ արքան, ոչ հերոսը, մենք
պետք է մեր ազատութիւնը կռենք ձեռքով մեր սեփական»:

Կրօնը ժխտում է դասակարգային պայքարին վերաբերող բուն
միտքը, համարելով այդ պայքարը ֆրասակար, մեղսական, որն
ուղղված է աստծու կողմից սրբագործված հիմքերի դեմ: Կրօնը
սովորեցնում է, որ չափ կյանքի հառնելու լավագույն միջոցն է
համբերութիւնն ու հեղութիւնը, չարին բռնութեամբ չընդդի-
մանալը:

Կրօնը աշխատավորներին միշտ խանգարել է մոբիլիզա-
ցիայի ենթարկելու իրենց ուժերը, որպեսզի պայքարեն անարդար
շահագործողական կարգերը տապալելու համար: Կրօնը այժմ էլ
խանգարում է կապիտալիստական երկրների աշխատավորներին
համախմբվելու և Կոմունիստական Ռևոլյուցիոնարի դրոշի ներ-
քո կանգնելու, որպեսզի կապիտալիզմին տան վերջին և վճռա-
կան մարտը:

Մեր սոցիալիստական երկրում կրօնական մնացուկներն ա-
ռանձնապես ֆրասակար են: Նրանք արդելակում են սոցիալիս-
տական հասարակութեան կառուցման ավարտմանը, խոչընդոտ
են հանդիսանում սոցիալիզմից կոմունիզմին անցնելուն:

Այդ պատճառով մեր հայրենիքի յուրաքանչյուր կուլտու-
րական, գրադեռ քաղաքացի պետք է պայքար մղի կրօնի դեմ,
կրօնական մնացուկների դեմ:

Հավատացող մարդկանց անհրաժեշտ է ծանոթացնել բնու-
թյան ու հասարակութեան երևույթների ճիշտ, մարքսիստական
բացատրութեան հետ և նրանց օգնել, որ ուժեղացան մարք-
սիստական-լենինյան թեորիան:

ՄԱՐՔՍԻԶՄ-ԼԵՆԻՆԻԶՄԸ ԿՐՈՆԻ ՄԱՍԻՆ

Եկեղեցականները սովորաբար պնդում են, որ կրօնն ունի
ոչ երկրային ծագում:

Կրօնը, ըստ նրանց խոսքերի, ինչ որ մի առանձին «աստ-
վածային հայտնութեան» արդյունք է:

Տերտերները պնդում են նաև, որ կրօնն օգտակար է, որով-
հետև նա, իբր թե, հավատացող մարդուն ուղեցույց է տալիս

նրա կյանքում, առանց կրօնի մարդիկ դադաններ կդառնային,
միմյանց կոչնչացնեին երկպառակտիչ և եղբայրասպան պատե-
րազմներում: Հետևաբար, հավատացող մարդկանց տեսակետով,
կրօնը բարոյականութեան հիմքն է:

Սակայն ճիշտ է արդյոք այդ ամենը: Հասկանալի է, որ հ:

Մարդկային հասարակութեան պատմութիւնը վկայում է,
որ կրօնը ամենևին բարոյականութեան հիմքը չի հանդիսանում
և որ ընդհանրապես երբեք չի եղել այնպիսի բարոյականու-
թյուն, որ պիտանի լիներ բոլոր մարդկանց և բոլոր ժամանակ-
ների համար: Յուրաքանչյուր հասարակութիւն, հասարակութեան
մեջ յուրաքանչյուր դասակարգ մշակում են և ունենում իրենց
բարոյականութիւնը, որը համապատասխանում է իրենց շահե-
րին: Այսպես օրինակ՝ բուրժուազիայի դասակարգը գտնում է, որ
գործադուլը, բանադուլը, իսկ առավել ևս պրոլետարական
ռևոլուցիան, որի հետևանքով իշխանութիւնն անցնում է աշ-
խատավորների ձեռքը,—այդ ամենը վերին աստիճանի անբա-
րոյական արարքներ են, որոնք խախտում են աստվածային պատ-
վիրանները, ոչնչացնում են կապիտալիստական սեփականութեւ-
նը և այլն: Ընդհակառակը, կոմունիստական պարտիայի դեկա-
վրած աշխատավորական մասսաները և՛ բանադուլը, և՛ գործա-
դուլը, և՛ ռևոլուցիան, համարում են վերին աստիճանի բա-
րոյական արարքներ: Դրանց օգնութեամբ աշխատավորները
պայքարում են մեծագույն անարդարութեան դեմ՝ մարդու կող-
մից մարդուն շահագործելու և ճնշելու դեմ: Միայն պրոլետարա-
կան բարոյականութիւնն է իսկական համամարդկային բա-
րոյականութիւնը:

Միանգամայն սխալ է նաև տերտերների և բուրժուական
գիտնականների պնդումն այն մասին, թե կրօնը միշտ գոյու-
թիւն է ունեցել և հավիտյան գոյութիւն է ունենալու: Պատ-
մութիւնը ցույց է տալիս, որ մարդկային հասարակութեան
ամենահին էպոխայում մարդիկ կրօնը չգիտեին և ոչ մի աստծու
գեռ չէին հավատում:

Մենակ այդ փաստն արդեն ժխտում է տերտերների պնդու-
մը կրօնի հավիտենականութեան մասին: Բայց մենք գիտենք
նաև ուրիշ փաստեր: Բոլորին հայտնի է, որ անաստվածներ եղել
են բոլոր երկրներում և բոլոր ժամանակներում, մարդկային հա-
սարակութեան ամբողջ պատմութեան ընթացքում: Մեզ հայտնի
են հնագույն մեծ Եփեսոսի (անաստվածներ) Դիմոկրիտը, է-

պիկուրը, Լուկրեցիոսը և մի շարք ուրիշները: Երկու հազար տա-
րուց ավելի առաջ, չնայած դաժան ճնշումներին ու հալածանք-
ներին, նրանք արդեն ժխտում էին աստծու գոյութիւնը և ա-
պացուցում, որ կրօնը խաբոււմ է մարդկանց: XVI, XVII և XVIII
դարերում, բուրժուական հասարակութեան ծագման ու զարգաց-
ման էպոխայում, նմանապէս կային բուրժուական մատերիա-
լիստ-աթեիստների ամբողջ խմբեր:

Այժմ կապիտալիստական երկրներում բանվորների, գյու-
ղացիների և ինտելիգենցիայի մեջ կան տասնյակ միլիոնավոր
մարդիկ, որոնք ոչ մի կրօն չեն ընդունում և ոչ մի աստծու չեն
հավատում:

Տարեց-տարի աճում է անաստվածների թիվը:

Ամենացուցադրական օրինակը մեր Սովետական Միու-
թյունն է, որտեղ անաստվածների շարժումն այնպիսի հսկայա-
կան թափ է ստացել, որ ուրիշ ոչ մի երկրում չի եղել մարդկա-
յին հասարակութեան գոյութեան ամբողջ ժամանակի ընթացքում:

Այս փաստերն անհերքելի ապացույցներ են այն բանի, որ
կրօնը բոլորովին հալիստեանական չէ, երբեք հատուկ չէ բոլոր
մարդկանց, մարդկային հասարակութեան բոլոր էպոխաներին:

Բայց բուրժուազիան շահագրգռված է, որ պահպանի շահա-
գործողական կարգերը: Իսկ կրօնի հավիտենականութեան վերա-
բերյալ, շահագործում քարոզող «պատվիրաններին» հավիտենա-
կանութեան և անխորտակելիութեան վերաբերյալ ուսմունքը նը-
պաստում է շահագործողական կարգերի ամրապնդմանը: Ահա թե
ինչու բուրժուազիան քարոզում է կրօնի հավիտենականութեան
վերաբերյալ կեղծ ուսմունքը: Եվ ոչ միայն կրօնի: Բուրժուական
գիտնականներն ամեն ջանք գործադրում են, որ ապացուցեն,
օրինակ, շահագործողական պետութեան հավիտենական ու ան-
սասան լինելը, հասարակութեան դասակարգային բաժանման հա-
վիտենականութիւնը, մարդկանց անհավասարութեան հավիտե-
նականութիւնը: Այդ բոլորի մեջ արտահայտվում է իշխող դա-
սակարգների դասակարգային շահը:

Իսկ իրականում թիւն է ներկայացնում իրենից կրօնը: Նա
ինչպիսի է առաջացել և ինչ գեր է խաղում հասարակութեան մեջ:
Այս հարցերին ճիշտ պատասխաններ տալիս է միայն մարքսիս-
տական-լենինյան գիտութիւնը:

Վաղ ժամանակներից սկսած բնութեան և հասարակութեան
բացատրութեան մեջ գոյութիւն ունեն երկու ուղղութիւն՝ մեկը
մատերիալիստական և մյուսը իդեալիստական:

Իդեալիստ փիլիսոփաներն ընդունել և ընդունում են, թե
գոյութիւն ունեցողի ամբողջ պատճառը ինչ որ մի առանձին
հոգեկան սկզբնավորութիւն է, որը տարբեր իդեալիստների մոտ
տարբեր անուններ է կրում. ոմանք այն անվանում են ոգի,
մյուսները՝ միտք, երրորդները՝ գիտակցութիւն, չորրորդները՝
իդեա, հինգերորդները՝ աստված և այլն: Բայց այդ տարբեր ա-
նուններից անկախ՝ բոլոր իդեալիստների մոտ էութիւնը նույնն
է, այն է՝ ամբողջ գոյութիւն ունեցողի ստեղծողը համարվում է
գերբնական ուժը:

Իդեալիստիկական մատերիալիզմը հերքում է սխալ, իդեա-
լիստական տեսակետը: Հիմնվելով գիտութեան հետեւութիւնների
վրա, իդեալիստիկական մատերիալիզմը ապացուցում է, որ ամ-
բողջ գոյութիւն ունեցողի պատճառն ու հիմքը ոչ թե աստված
է, այլ ինքը մատերիան, բնութիւնը: Մատերիան իր բա-
ցատրութեան համար ոչ մի գերբնական ուժի կարիք չի զգում:
Նա գոյութիւն ունի հավիտյան և զարգանում է ներքին, իրեն
հատուկ օրենքների պատճառով: Մատերիան իր զարգացման ըն-
թացքում ծնում է իր գոյութեան զանազան ձևերը, սկսած սոսո-
րին ձևերից մինչև բարձր զարգացածները, ինչպիսին է մարդը:

Այդ պատճառով մարդկային գիտակցութիւնը նույնպէս
իրենից չի ներկայացնում ինչ որ առանձին «աստվածային շը-
նորհ»: Դա «անմահ հոգի» չէ, «աստծու կայծ» չէ, որի մասին
խոսում են տերտերները և բուրժուական իդեալիստ գիտնական-
ները: Հոգեկան կյանքը, մարդու բանականութիւնը հենց մա-
տերիայի հատկութիւնն է, որ անխզելիորեն կապված է նրա
հետ և առանց նրան գոյութիւն չունի: Բայց այդ հատկութիւնն
ամեն մի մատերիայի հատուկ չէ, այլ հատուկ է միայն առա-
նին, բարձր զարգացած մատերիային: Այդ հատկութիւնը առա-
ջանում է մատերիայի զարգացման միայն բարձր աստիճանի
վրա: Հետեւաբար, մարդը բանականութեամբ, մտածողութեամբ է
օժտված ոչ թե այն պատճառով, որ զրանք աստված է շնորհել
նրան, այլ այն պատճառով, որ մարդը բնութեան բարձրագույն
արդիւնքն է, որն օժտված է զարգացած ուղեղով «...մտածո-
ղութիւնը պրոդուկտն է այն մատերիայի, որն իր զարգացման
մեջ հասել է կատարելութեան բարձր աստիճանի, այն է՝ մտա-
ծողութիւնը ուղեղի արդիւնքն է...» («Համկ(ը)» պատմութեան
համառոտ դասընթաց», էջ 150): Բանական կյանքը, իհարկե,

ալիքի ցածր աստիճանի, հատուկ է ոչ միայն մարդուն, այլև առանձին կենդանիներին:

Մարքսն ու էնգելսն աշխարհի մատերիալիստական ըմբռնման տեսակետը դրեցին նաև հասարակական կյանքի բացատրության հիմքում, ստեղծելով հասարակության մասին գիտությունը՝ պատմական մատերիալիզմը:

Պատմական մատերիալիզմն ապացույցում է, որ մարդկանց հասարակական կյանքի հիմքում ընկած է նյութական սկզբնավորությունը: Հասարակության այդ նյութական հիմքը արտագրությունն է, այսինքն՝ մարդկանց այն գործունեությունը, որն ուղղված է գոյության միջոցներ արտադրելուն: Այդ նյութական, արտադրական գործունեությունը որոշում է հասարակական կյանքի մնացած բոլոր կողմերը: «Նյութական կյանքի արտադրության եղանակը, — գրել է Մարքսը, — պայմանավորում է կյանքի սոցիալական, քաղաքական և հոգեկան պրոցեսներն ընդհանրապես: Ոչ թե մարդկանց գիտակցությունն է որոշում նրանց կեցությունը, այլ ընդհակառակը, նրանց հասարակական կեցությունն է որոշում նրանց գիտակցությունը» (Կ. Մարքս, Քաղաքատնտեսության քննադատության նախաբանը):

Հետևաբար՝ Մարքսի և էնգելսի ուսմունքի համաձայն կրոնը նույնպես, ինչպես պետությունը, իրավունքը, գրականությունը, գիտությունը, արվեստը, մարդկանց հասարակական կյանքի պրոդուկտն է: Կրոնի մեջ գերբնական, հանդերձյալ, ասվածային ոչինչ չկա:

Սակայն բավական չէ ասել, որ կրոնը հասարակական հարաբերությունների պրոդուկտն է: Ձեռք գիտությունն էլ մարդկային հասարակության պրոդուկտն է: Իսկ ի՞նչ տարբերություն կա կրոնի և գիտության միջև:

«Յուրաքանչյուր կրոն, — ասել է ընկեր Ստալինը, — գիտությանը հակադիր մի բան է»: Այդ հակադրությունը նրանումն է, որ գիտությունը հիմնվելով մարդկային պրակտիկայի վրա, մեզ տալիս է աշխարհի ճիշտ պատկերը: Այդ ապացուցված է մարդկության զարգացման ամբողջ ընթացքով, տեխնիկայի, արդյունաբերության աճումով: Իսկ կրոնը, հենվելով կույր, անապացուցելի հավատի վրա, խեղաթուրված պատկերացում է տալիս մեզ շրջապատող իրականության մասին, բնության մասին:

Էնգելսն իր «Անտի Դյուրինդ» աշխատության մեջ գրել է. «Յուրաքանչյուր կրոն ոչ այլ ինչ է, քան այն արտաքին ուժ

ժերի ֆանտաստիկ արտացոլումը մարդկանց ուղեղներում, որոնք իշխում են նրանց վրա իրենց առօրյա կյանքում, մի արտացոլում, որի մեջ երկրային ուժերը գերբնական ձև են ընդունում»:

Այդ նշանակում է, որ կրոնը մեզ տալիս է իրականության խեղաթուրված պատկերը, ինչպես գլխավոր շուռ տված պատկերացում մեզ շրջապատող աշխարհի մասին: Օրինակ, հավատացող մարդուն բնության ուժերի ճնշումը պատկերանում է խեղաթուրված, ֆանտաստիկ կերպով, որպես հզոր աստվածների գործողություն: Իսկակարգային հասարակության մեջ հասարակական հարաբերությունների ճնշումը հավատացող աշխատավորներին նմանապես պատկերանում է որպես մի առանձին գերբնական անդրշխմյան հոգեկան աշխարհի առկայություն, որի նկատմամբ մարդկանց երկրային կյանքը միայն կարճատև էտապ է:

Մարքսն ունի գիտակցություն, մատածողություն, մտավոր կամ հոգեկան կյանք:

Այդ հոգեկան կյանքը մարդու հատկությունն է, նրա ուղեղի պրոդուկտն է: Սինչեռ կրոնը կարծես գիտակցությունը, միտքը բաժանում է մարդուց և դրանք դարձնում է ինքնուրույն էակներ, հայտարարում է, թե հոգեկան կյանքը մի առանձին, մարդուց անկախ, աստվածային, գերբնական բնագավառ է: Իհրավելին, միտքը, որ մարդու ուղեղի պրոդուկտն է, հայտարարում է գլխավորը, հիմնականը: Հոգին, աստված, իդեան բոլոր սկզբների սկիզբն է: Իսկ մատերիան, բնությունը երկրորդային է, ածանցյալ: Այսպիսով կրոնի մեջ աշխարհը կարծես թե դուրս է գալիս շուռ տված, խեղաթուրված: Ահա թե ինչ է նշանակում էնգելսի դրույթն այն մասին, որ ամեն մի կրոն հանդիսանում է այն ուժերի ֆանտաստիկ արտացոլումը մարդկանց ուղեղներում, որոնք նրա վրա իշխում են:

Հարց է ծագում, թե ինչու մարդկային հասարակության մեջ շրջապատող իրականության նկատմամբ գոյություն ունի այդպիսի սխալ, ֆանտաստիկ արտացոլում: Ինչո՞ւ ճիշտ, գիտական իմացության կողմին գոյություն ունի այդպիսի սխալ, խեղաթուրված պատկերացում:

XVII—XVIII դարերի բուրժուական անաստվածները, թեպետ և նրանք մատերիալիստներ էին, չէին կարող ճիշտ պատասխան տալ այդ հարցին: Նրանցից մեկը պարզապես ասել է,

որ կրօնն առաջացել է «հիմարի և տերտերի հանդիպումից»։ Այսպիսով կրօնի արժատներն էին համարվում տղիտությունն ու խաբեքայությունը։

Այս տեսակետը սխալ է և գործնական կյանքում ամբողջապես հերքվում է։

Մարքսիզմ-լենինիզմը տալիս է կրօնի արժատների մի այլ, խիստ գիտական և միակ ճիշտ բացատրությունը։

Նախնադարյան հասարակության մեջ մարդիկ անզոր էին բնության ուժերն իրենց հպատակեցնելու։ Գտնվելով տընտեսական զարգացման ցածր մակարդակի վրա, չունենալով զարգացած տեխնիկա, վայրենիները ճնշված էին բնության հզոր տարերքից, որը նրանց ահ ու դող էր ներշնչում։ Հետագայում, դասակարգային հասարակության մեջ, մարդիկ անզոր եղան նաև նրանց ճնշող հասարակական հարաբերությունների հանդեպ։ Մարքսիզմ-լենինիզմը կրօնի առաջնապես ու գոյություն ունենալը կապում է հենց այդ երևույթների հետ։ «Շահագործողների դեմ մղած կռիվում շահագործվողների անզորությունը նույնպես անխուսափելիորեն հանդերձյալ լավագույն կյանքի հավատ է ծնում,—գրում է Լենինը,—ինչպես բնության դեմ մղած պայքարի մեջ վայրենու անզորությունն աստվածների, սատանաների, հրաշքների ու այլ բաների հավատ է ծնում»։ («Սոցիալիզմ և կրօն», հայերեն հրատ. VIII, էջ 595)։ Նույն միտքը Լենինը շեշտում է մի ուրիշ տեղ, որտեղ գրում է. «Աշխատավոր մասսաների սոցիալական ճնշվածությունը, նրանց թվացող լիակատար անզորությունը կապիտալիզմի կույր ուժերի հանդեպ, որն ամեն օր և ամեն ժամ շարժային բանվոր մարդկանց հազար անգամ ավելի շատ մենասուսկալի տանջանքներ, ամենավայրենի չարչարանքներ է պատճառում, քան պատերազմների, երկրաշարժերի և նման ուրիշ ամեն մի արտակարգ դեպք,—ահա թե ինչու է կրօնի ժամանակակից ամենախոր արժատը» («Բանվորական պարտիայի վերաբերմունքը դեպի կրօնը» հատոր XIV, ռուս., հրատ., էջ 71)։

Կրօնի արժատների այդ ճիշտ, միակ գիտական ըմբռնումից ելնելով, մարքսիզմ-լենինիզմը պատասխանում է նաև կրօնի բախտին վերաբերող հարցին։ Մարքսիստական-լենինյան գիտությունն ասում է,—որ կրօնը հավիտենական չէ։ Նրա գոյությունը սերտ, անխզելի կերպով կապված է դասակարգային հասարակության գոյության հետ։ Իսկ այն հասարակության մեջ, որտեղ դասակարգեր չեն լինի, որտեղ մարդու կողմից մար-

դուն շահագործելը, ոչնչացված կլինի, որտեղ մարդու վրայից կվերանա բնության ճնշումը,—այդ հասարակության մեջ չի լինի նաև կրօն։ Այդ մասին կոմունիստական պարտիայի ծրագրում գրված է. «...մասսաների ողջ հասարակական-տնտեսական գործունեության մեջ պլանաչափության և գիտակցության իրականացումը միայն առաջ կբերի կրօնական նախապաշարմունքների լիակատար մահացումը»։

XVII և XVIII դարերի բուրժուական աթեիստները կարծում էին, թե կրօնական նախապաշարմունքների դեմ պայքարելու միակ հուսալի միջոցը մասսաների լուսավորությունն է, աշխարհի, կյանքի և այլնի մասին գիտական գիտելիքներ տարածելն է։

Մարքսիզմ-լենինիզմն ընդունելով լուսավորական աշխատանքի հսկայական նշանակությունը կրօնական ֆանտազմների հաղթահարման գործում, ընդգծում է, որ այդ նպատակի համար միայն գիտության տարածելը միանգամայն անբավարար է։ Դասակարգային հասարակության մեջ կրօնի արժատները գլխավորապես սոցիալական են։ Ուստի հիմունքների հիմքը կրօնի դեմ մղվող պայքարում պարունակում է դասակարգային հասարակական կարգերը փոխելու, մարդու կողմից մարդուն շահագործելը ոչնչացնելու և անդասակարգ սոցիալիստական հասարակություն կառուցելու մեջ։

Մարքսիզմ-լենինիզմի այդ պնդման ճշտությունը հաստատված է պրակտիկայով։ Միայն ՍՍՌՄ-ում, որտեղ վերացված են շահագործող դասակարգերը, ոչնչացված է մարդու կողմից մարդուն շահագործելը և ստեղծված է սոցիալիստական հասարակակարգ,—կրօնի հիմնական արժատներն իսկապես ոչնչացված են և աթեիզմի աճը չտեսնված թափ է ստացել գյուղում և քաղաքում աշխատավորների ամենալայն խավերում։

Մարքսիստական-լենինյան ուսմունքի մեջ հիմնականը, գլխավորը կրօնի մասին—այդ նրա դասակարգային, շահագործողական էության մերկացումն է։ Կրօնը «ժողովրդի հաշիշն է»,—գրել է Կ. Մարքսը։

Այդ սահմանումը նշանակում է, որ կրօնը թունավոր միջոցի նման, որը կոչվում հաշիշ, թմբեցնում է աշխատավորների գիտակցությունը՝ աստվածների, սատանաների, անդրշիրիմյան աշխարհի մասին հորինած զանազան տեսակի հեքիաթներով, բնություն և հասարակության մասին խեղաթյուրված պատկերացումով մթադնում է նրանց ուղեղները և դրանով իսկ թուլացնում մարդ-

կանց ուժերը բնության և դասակարգային ճնշման դեմ մղվող պայքարում: Բնության դեմ և դասակարգային ճնշման դեմ մղվող պայքարի մեջ մարդկանց անգործությունից ծնունդ առած կրոնն ամբարցնում է այդ անգործությունը նրանով, որ շրջապատող իրականության մասին մարդկանց տալիս է սխալ պատկերացում:

Նույն միտքը զարգացրել է նաև Վ. Ի. Լենինը, առելով, որ «կրոնը հոգևոր օղու մի տեսակն է, որի մեջ կապիտալի ստրուկները խեղդում են իրենց մարդկային պատկերը, փոքր ի շատե մարդավայել ապրելու իրենց պահանջը» («Սոցիալիզմ և կրոն», հատոր VIII, հայ. հրատ., էջ 596): Կրոնը օղու նման քնեցնում է մարդու գիտակցությունը, իրական, իսկական երջանկության փոխարեն նրան տալիս խաբուսիկ միջիթարանք:

Կրոնի շահագործողական դերը նրանումն է, որ «Ով իր ամբողջ կյանքում աշխատում է ու կարիքի մեջ է, կրոնը նրան երկնային կյանքում հեղություն ու համբերություն է ուսուցանում, միջիթարելով նրան երկնային հատուցման հույսով: Իսկ նրանց, ովքեր ուրիշի աշխատանքով են ապրում, կրոնը բարեգործություն է ուսուցանում երկնային կյանքում, նրանց արդարանալու շատ էժանագին միջոց առաջարկելով իրենց շահագործական ամբողջ գոյության համար, և ձեռնառն գնով երկնային արեկեցության տոմսեր ծախելով» (Լենին, նույն տեղ): Կրոնական ուսմունքը զինաթափում է աշխատավորներին շահագործողների դեմ՝ նրանց մղած պայքարում: Կրոնը հանդերձալ կյանքի, դժբախտի և դժոխքի գոյության մասին ուսմունքով կապիտալիստական երկրներում փորձում է աշխատավորներին հաշտեցնել իրենց անտանելի վիճակի հետ, նրանց մեջ դաստիարակելով համբերության, խոնարհության և դասակարգային թշնամիների նկատմամբ սիրո զգացմունք:

Կրոնի այդ դարչնելի դերը նրան առանձնապես ձեռնառն և օգտակար է դարձնում շահագործողական դասակարգերի համար: Այն հասարակության մեջ, որն անհաշտելի թշնամի դասակարգերի է բաժանված, այն հասարակության մեջ, որտեղ եռում է շահագործվողների կատաղի պայքարն ընդդեմ շահագործողների, այդ հասարակության մեջ իշխող դասակարգերը միշտ կարելի են իրենց տիրապետությունը պահելու և ամրացնելու գործիքներ: Դասակարգային հասարակության մեջ աշխատավորների ճորտացման և ճնշման հզոր գործիքը հանդիսանում է պետու-

թյունը, որին Լենինը անվանել է «մահակ» տիրապետող դասակարգերի ձեռքում: Կապիտալիստական հասարակության մեջ աշխատավորներին ճնշելու նպատակներին են ծառայում նաև իրավունքը, բարոյականությունը, գիտությունը, արվեստը, կրոնը և այլն:

Վ. Ի. Լենինը իր մի շարք երկերում ավել է կրոնի դասակարգային դերի բնութագիրը: Այսպես, օրինակ, «Բանվորական պարտիայի վերաբերմունքը դեպի կրոնը» հոդվածում Լենինը գրել է. «Ժամանակակից բոլոր կրոններն ու հեղեցիները, բոլոր և ամեն տեսակի կրոնական կաղձակերպությունները մարքսիզմը միշտ էլ քննարկում է իբրև բուրժուական հետադիմություն օրգաններ, որոնք բանվոր դասակարգի շահագործման պաշտպանության և հիմարացման են սպասարկում. (Ընտիր երկեր, հատոր VI, հայ. հր. էջ 412):

Մի ուրիշ հոդվածում, «Ա ինտերնացիոնալի կրախը», Լենինը գրում է. «Բոլոր և ամեն տեսակի շահագործող դասակարգերն իրենց դերի շխանությունը պահպանելու համար կարելի ունեն սոցիալական երկու ֆունկցիայի՝ դահճի ֆունկցիայի և տերտերի ֆունկցիայի: Դահճը պետք է ճնշի հարստահարվածների բողոքն ու զայրույթը, տերտերը պետք է նրանց համար պատկերի դասակարգային տիրապետությունը պահպանելու դեպքում աղետների և զոհերի մեղմացման հեռանկարները (այդ առանձնապես հարմար է անել՝ առանց երաշխավորելու այդպիսի հեռանկարների «Իրագործելիությունը»...), դրանով իսկ նրանց հաշտեցնել այդ տիրապետության հետ, հեռու պահել նրանց ռևոլյուցիոն գործողություններից, խախտի նրանց ռևոլյուցիոն տրամադրությունը, քայքայի նրանց ռևոլյուցիոն վճռականությունը» (հատոր XVIII, ռուս. հրատ., էջ 259): Որևէ կրոնի օրինակով կարելի է համոզվել, որ կրոնի սոցիալական էությունը լենինյան բնութագիրը ճիշտ է: Վերցնենք քրիստոնեական ուսմունքը: Քրիստոնեությունը երբեք կոչ չի անում աշխատավորներին պայքարելու շահագործողական կարգերի դեմ: Ընդհակառակը, նա սրբագործում է այդ կարգերը, սովորեցնում է հաշտվել նրանց հետ և հեղությամբ տանել դրանք: Քրիստոնեությունը շարունակ կոչ է անում աշխատավորներին համբերելու, խոնարհվելու, սիրելու, բոլորին ներելու: Ավետարանն աղքատներին քարոզում է. «սիրեցեք ձեր թշնամիներին», «ստրուկներ, հնազանդվեցեք ձեր տերերին», «եթե մեկը կիսիք ըո մի երեսին, դարձրու մյուսը», «բոնություն մի ընդդիմանա

4652

չարին», և այլն և այլն: Թե ստրուկներին, թե ձորտերին, թե բանվորներին՝ բոլոր աշխատավորներին և ճնշվածներին՝ քրիստոնեությունը սովորեցնում է համբերությունը ամբողջ առաջին, առանց բողոքի տանել շահագործողների լուծը:

Ահա թե ինչու ոչ միայն այժմ, այլև իր գոյություն ամենավաղ ժամանակներից սկսած քրիստոնեությունը եղել է տիրապետող դասակարգերի ձեռնառու կրոնը: Տիրապետող դասակարգերը քրիստոնեության մեջ տեսան այն ուժը, որն ընդունակ է ամրապնդելու շահագործող փոքրամասնության դիրքը և ամրացնելու ճնշված մեծամասնության օտրեկային վիճակը: Քրիստոնեությունն այդպիսին է մնացել իր գոյության ամբողջ քսան դարերի ընթացքում:

Մարդկային պատմության մեջ նույնպիսի ռեակցիոն գեր են խաղացել և խաղում են մյուս բոլոր կրոնները՝ իսլամը, բուդդայականությունը, կոնֆուցիականությունը, շամանիզմը, լամաիզմը, հրեությունը և այլն:

ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՄՆԱՑՈՒԿՆԵՐԸ ՍՍՈՄՈՒՄ

Ցարական Ռուսաստանում՝ ժողովուրդների այդ բանտում՝ շահագործողների ճնշումը բացառապես ուժեղ էր բոլոր աշխատավորների վրա: Ծանր ճնշումն իրենց վրա կրում էին նաև աշխատավոր գյուղացիները: Նրանք իրենց աշխատանքով կերակրում էին հարյուր հազարավոր ձրիակերների և դատարկապորտների, իսկ իրենք ստրուկի կյանք էին վարում:

Ոչ պակաս խիստ կերպով, քան կալվածատերերի ճնշումն էր, գյուղացիներն իրենց մեջքի վրա զգում էին նաև եկեղեցիների և վանքերի ճնշումը: Եկեղեցիներն ու վանքերն ունեին մեծ հողատեսքեր, իսկ ճորտատիրական իրավունքի ժամանակ՝ նաև գյուղացիներ: Սակավահող և հողազուրկ գյուղացիությունն ստիպված էր հողը կապալով վերցնել կալվածատերերից և վանքերից: Գյուղացիության մեծ կարիքի մասին վկայում է հետևյալը՝ 1916 թ., այսինքն Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ ռևոլյուցիայից մեկ տարի առաջ, Ռուսաստանում կային 20 միլիոն հողազուրկ և սակավահող տնտեսություններ: Այդ նշանակում է, որ Ռուսաստանի գյուղացիության երկու երրորդը հող չուներ կամ ուներ շատ փոքր հողաբաժիններ:

Գյուղացիությունը բազմիցս փորձել էր իրենից թոթափել կալվածատերերի և վանքերի լուծը: Հայտնի են գյուղացիական

ռևոլյուցիոն պոռթկումները XVII դարում՝ իվան Բոլոտնիկովի, Ստեպան Ռազինի առաջնորդությամբ, իսկ XVIII դարում՝ Եմելյան Պուգաչովի առաջնորդությամբ: Սակայն այդ ապստամբություններն իրենց նպատակին չէին հասնում: Գյուղացիությունը չուներ պայքարի պարզ ծրագիր: Գյուղացիները կարծում էին, որ կալվածատերերն ու հողերակալությունն անարդար են վերաբերվում իրենց հետ, իսկ թագավորը իրենց հետ «խղճմանքով» կվերաբերվի՝ կպատժի կալվածատերերին և կթեթևացնի ժողովրդի վիճակը: Շատ հաճախ ճորտատիրական լծի դեմ ուղղված բողոքը գյուղացիների մոտ ընդունում էր կրոնական ձև՝ առաջանում էին աղանդներ, հերձվածներ, հավատացիալների մի մասը հեռանում էր ուղղափառ եկեղեցուց, կազմակերպում էր իր կրոնական համայնքները: Ցարական իշխանություններն և հոգեվորականության հետապնդումներից ազատվելու համար աղանդավորները, հերձվածողները փախչում էին Ռուսաստանի ծայրամասերը և թաքնվում անտառներում: Այժմ աղանդավորները շատ հաճախ սիրում են վկայակոչել այդ հալածանքները, որոնք ինքնակալության կողմից տեղացել են նրանց վրա և հայտարարում են, որ աղանդավորները նույնպես, իբր թե, ռևոլյուցիոններն են, որ իրենց հալածել է հին իշխանությունը և այլն:

Աղանդավորները ներկայիս ռևոլյուցիոնեականության հետ երբեք ոչ մի ընդհանուր բան չեն ունեցել: Աղանդավորները զինված, ռևոլյուցիոն պայքար երբեք չեն մղել շահագործողների դեմ: Ամենաշատը, ինչի էին ընդունակ նրանք, — դա պատժել բողոքն էր, լուռ անհամաձայնությունը: Աղանդավորները վարվում էին «բռնությունով մի ընդդիմանա չարին» պատվիրանի համաձայն և ուզում էին խաղաղ կերպով համաձայնության գալ ինքնակալության հետ:

Կարիք չկա ասել, ի հարկե, որ այդպիսի «պայքարը» շատ շահավետ էր շահագործողներին: Նա բնավ չի սպառնում նրանց բարեկեցությանը: Այդ պատճառով կալվածատերերն ու կապիտալիստները արագ կերպով իրենց բուռն էին հավաքում աղանդավորական շարժումը: Աղանդավորական համայնքների գլուխն են կանգնում խոշոր օեփականատերերը՝ կուլակները, առևտրականները, սպեկուլյանտները, բաբոնները, կոմսերը, իշխանները: Վերջիվերջո աղանդավորական կազմակերպություններն, ուղղափառ եկեղեցուց պես, դարձան ցարական, կալվածատիրական ինքնակալական իշխանության հենարանը: Ուրեմն շահագործողական

ճնշումը ղյուղացիներին դիտակցութեան մեջ առաջացնում էր կրոնական քննադատական պատկերացումներ: Հենց նույն ուղղութեամբ էր զործում նաև բնութեան ճնշումը:

Հողի մշակման հետաքննող եղանակների պայմաններում ղյուղացին կախում ուներ բնութեան տարերային ուժերից և անգործ էր նրանց դեմ պայքարելու: Անձրև չլինի՝ բերք չի լինի: Կարկուտ կգա, հեղեղ կամ կայծակից հրդեհ կպատահի և ղյուղացին վերջնականապես դառնում է չքավոր: Մանր, ուժասպառ հողակտորների վրա անհատական տնտեսութուն վարելու հետեւանքով, ղյուղատնտեսութեան մեջ եղած տեխնիկայի ցածր մակարդակի հետևանքով հաճախակի անբերութիւններ, սով էր լինում:

Բնութեան ճնշման հանդեպ անգործ լինելը նույնպիսի կրոնականութիւն էր ծնում ղյուղացիութեան մեջ: Գյուղացիները հավատում էին, թե աշխարհում կան ինչ-որ անհայտ էակներ՝ աստվածներ, հրեշտակներ, դևեր, որոնցից և կախված է բերքն ու անբերութիւնը, ցուրտն ու սովը, երաշտն ու անձրևը: Գյուղացիներն աղոթում էին «սրբերի» ու «բուժիչների» մի ամբողջ հաստիքի, որպեսզի բերք ստանան, ազատվեն երաշտից, կարկտահարութիւնից, հրդեհներից և այլն: Գյուղատնտեսական աշխատանքների ամբողջ ցիկը, վարել, հնձի, ցանքսի, բերքահավաքի սկիզբն ու վերջը կառուցված էր ըստ կրոնական օրացույցի:

Կրոնական հավատալիքներն ամրանում և ուժեղանում էին նաև ղյուղացիութեան խավար ու տղետ լինելու պատճառով: Թագավորները, կալվածատերերը և կապիտալիստները ղյուղացիներին գիտակցաբար սլահում էին տգիտութեան մեջ, նրանց հրաւիրութիւններն չէին տալիս գիտելիքներ ստանալու, վախենալով, որ ավելի զարգացած ղյուղացիութիւնը չի ցանկանա հլու կերպով տանել ցարական և կալվածատիրական ճնշումը: Կառավարութիւնն ավելի շատ հող է տանում գինետներ և եկեղեցիներ կառուցելու մասին, քան դպրոցների կառուցման մասին: Հին Ռուսաստանում կար մոտավորապես 80 հազար եկեղեցի և մոտ 300 հազար խավարամոլ տերտեր: Գյուղացիների երեխաները գյուղական դպրոցից այն կողմը չէին կարող գնալ: Իսկ գյուղական դպրոցում նրանց ամենից առաջ սովորեցնում էր քահանան, որը նրանց գիտակցաբար չէր տալիս ճիշտ գիտելիքներ, այլ խաբում էր աստծով և սրբերով:

Այսպիսով, ղյուղացիութեան անգործութիւնը կուլակային և կալվածատիրական ստրկութեան ճնշման հանդեպ, նրա խավար

ու տղետ լինելը—անա թե ինչուին էր հիմնական արմատը, որը սնուցում էր ղյուղացիների կրոնականութիւնը:

1917 թվի հոկտեմբերին Ռուսաստանի բանվորները գյուղացիական չքավորութեան հետ դաշն կապած, կոմունիստական պարտիայի ղեկավարութեամբ տապալեցին բուրժուազիայի և կալվածատերերի իշխանութիւնը և հիմնեցին նոր հասարակական պարզ պրոլետարիատի դիկտատուրան:

Սովետական Միութեան աշխատավորները տարեց-տարի ամրացրին բանվորների և ղյուղացիների իշխանութիւնը, կառուցեցին սոցիալիստական նոր հասարակութիւն: Պարտիայի XVII համագումարում ընկեր Ստալինն իր հաշվետու զեկուցման մեջ նկարագրեց ՍՍՄԿ-ում տեղի ունեցած մեծ փոփոխութիւնների պատկերը:

«Հին գյուղն իր եկեղեցով՝ ամենաաչքի ընկնող տեղում, ուրյադնիկի, տերտերի, կուլակի իր լավագույն տներով՝ առաջին պլանում, ղյուղացիների իր կիսավեր խոհութիւններով՝ հետին պլանում—սկսում է չքանալ: Նրա տեղը հանդես է գալիս նոր գյուղն իր հասարակական-տնտեսական շենքերով, իր ակումբներով, դպրոցներով, կինոներով, դպրոցներով, գրադարաններով ու մշտական երիտասարդների, կոմբայնների, կալիչների, ավտոմոբիլների, ջրացի են կուլակ-շահագործողի, արյուն ծծող վաշխառուի, սպեկուլյանտ վաճառականի, հայր-ուրյադնիկի հին ականավոր դեմքերը: Հիմա ականավոր մարդիկ են կոլտնտեսութիւնների ու սովխոզների, դպրոցների ու ակումբների գործիչները, ավագ տրակտորիստներն ու կոմբայնավարները, դաշտավարութեան ու կենդանաբուծութեան բրիգադավարները, կոլտնտեսային դաշտերի լավագույն հարվածայիններն ու հարվածայնէիները»:

Ստալինյան առաջին և երկրորդ հնգամյակների փայլուն կատարման հետևանքով մեր երկրը բոլորովին վերափոխվեց՝ ամբողջովին վերացված են շահագործող դասակարգերը, ընդամիշտ ոչնչացված են այն պատճառները, որոնք առաջ են բերում մարդու շահագործումը մարդու կողմից և հասարակութեան բաժանումը՝ շահագործողների ու շահագործվողների: Մեր երկրում սոցիալիզմը հիմնականում կառուցված է: Նա հաստատուն կերպով մտել է ժողովրդի կյանքի և կենցաղի մեջ: Մեր հասարակութիւնն այժմ կազմված է միմյանց հետ բարեկամ երկու դասակարգից, բանվորներից և ղյուղացիներից, որոնք միացած են մեկ ընդհանուր գործով, կոմունիզմի կառուցման գործով:

«Ներկայիս սովետական հասարակութեան առանձնահատկութիւնը, ի տարբերութեան ամեն մի կապիտալիստական հասարակութեանց, այն է, — ասել է ընկեր Ստալինը Համ Կ(բ)Պ XVIII համագումարում, որ նրանում չկան այլևս անտոգոնիստական, թշնամի դասակարգեր, շահագործող դասակարգերը լիկվիդացիայի են ենթարկված, իսկ բանվորները, գյուղացիները և ինտելիգենցիան, որոնք կազմում են սովետական հասարակութիւնը, ապրում և աշխատում են բարեկամական համագործակցութեան սկզբունքներով»:

Մեր հայրենիքի դեմքը ռեուցիայի տարիներում անճանաչելիորեն փոխվել է:

ՍՍՌՄ-ի բանվոր դասակարգը և սովետական գյուղացիութիւնը բոլորովին նոր, շահագործումից ազատված դասակարգեր են: Դրանք դասակարգեր են, որոնց նման մարդկութեան պատմութիւնը դեռ չգիտե: Բանվորները, գյուղացիները՝ զրանք սոցիալիստական հասարակութեան աշխատավորներն են, որոնք չեն իմանում աղքատութիւն, գործազրկութիւն, սով, քայքայիչ ճգնաժամներ:

Սոցիալիզմի կառուցումը մեր երկրում արժատախիլ արեց կրոնի արժատները: Շահագործող դասակարգերի ոչնչացման հետ միասին ոչնչացված են կրոնը մտող հիմնական սոցիալական արժատները: Կրոնը դարձել է անցյալի մնացուկ մարդկանց գիտակցութեան մեջ:

Շահագործող դասակարգերի՝ կալվածատերերի կապիտալիստների, կուլակութեան լիկվիդացիան նշանակում էր հասարակութեան մեջ լիկվիդացիա այն խմբերի, որոնք օժանդակում և պահպանում էին կրոնը, որպես աշխատավորների ճնշման գործիք: Կործակութեան վերացումը, երկրի ինդուստրիալիզացիան և գյուղատնտեսութեան կոլեկտիվացումը, աշխատավորների քաղաքական և կուլտուրական մակարդակի աճը, նրանց նյութական բարեկեցութեան վերելքը՝ այդ ամենը նույնպես նպաստել են մասսաների մեջ, աթեիզմի, անաստվածութեան աճմանը և ամրացմանը:

Քաղաքի և գյուղի աշխատավորների մեջ անաստվածութիւն էր առաջ բերում նաև այն լայն կուլտուրական-լուսավորական ու հակակրոնական գործունեութիւնը, որ մեր երկրում կոմունիստական պարտիայի ղեկավարութեամբ ծավալեցին կոմերիտական, լուսավորական, պրոֆմիութենական ու այլ հասարակական կազմակերպութիւնները:

Հոկտեմբերի հենց առաջին տարիներէն սկսած՝ բանվորները և գյուղացիները մասսայաբար հեռանում էին կրոնից, դուրս էին գալիս կրոնական կազմակերպութիւններից և մտնում կրոնական բթացման դեմ պայքարող մարտիկների շարքերը: Կրոնից այդ հեռանալը առանձնապէս լայն չափեր ընդունեց սոցիալիստական ծավալուն հարձակման տարիներում, երբ պարտիան անցավ կոլեկտիվացման և այդ հիման վրա կապիտալիստական վերջին դասակարգի՝ կուլակութեան լիկվիդացիայի քաղաքանութեանը:

Սակայն սխալ կլիներ մոռանալ կրոնական մնացուկների առկայութիւնը և կենսունակութիւնը մեր երկրում:

«...կարելի է արդոք ասել, — հարցրել է ընկեր Ստալինը պարտիայի XVII համագումարում, — թե մենք արդեն հաղթապարտիայի հաղթանակ ենք կապիտալիզմի բոլոր մնացուկներն էլ կոմունիկայում: Ո՛չ, այդ չի կարելի ասել: Առավել ևս չի կարելի ասել, թե մենք հաղթահարել ենք կապիտալիզմի մնացուկները մարդկանց գիտակցութեան մեջ»: Հետեաբար, չի կարելի ասել, որ մենք հաղթահարել ենք կրոնական մնացուկները: Առայժմ մեր երկրում հավատացող մարդիկ դեռ բավական շատ են, թե քաղաքում և թե մանավանդ գյուղում: Դասակարգային թշնամի տարրերը հաշվի են առնում կրոնական մնացուկների ռեակցիոն դերը և ձգտում են օգտագործել այդ մնացուկներն իրենց հակասովետական նպատակների համար:

Զէ որ ամեն մի կրոն, ինչպես մենք արդեն ասել ենք, թընամի է կոմունիզմին: Կրոնական մնացուկները՝ զրանք պարզապէս հին ռեակցիոն տեսակետների մնացորդներ չեն, որոնք մինչև այժմ պահպանվել են հավատացող մարդկանց ուղեղներում: Կրոնական մնացուկները փաստակար են, որովհետև նրանք ամրացնում և աստուծո անուշով սրբագործում են կապիտալիզմի մյուս բոլոր մնացուկները մարդկանց կյանքի, կենցաղի, գիտակցութեան մեջ:

Որպես օրինակ քննարկենք կրոնի վերաբերմունքը դեպի աշխատանքը: Սոցիալիզմի երկրում աշխատանքը բացառիկ հարգանք ու պատիվ է վայելում: Ընկեր Ստալինը մատնանշել է, թե ՍՍՌՄ-ում աշխատանքը պատվի գործ է, փառքի գործ է, արիութեան ու հերոսութեան գործ է: Դեպի աշխատանքը կոմունիստական վերաբերմունքի օրինակ է հանդիսանում հարվածայնութիւնը: Մեր երկրում լայն ծավալված ստախանովյան շար-

ժողովը ցույց է տալիս, թե Սովետական Միության աշխատավորական մասսաներն ինչպիսի սիրով են վերաբերվում աշխատանքին, թե մեր երկրում բանվորների և կոլտնտեսականների աշխատանքն ինչպիսի հնարավորություններ է պարունակում մեր ժողովրդական տնտեսության հետագա վերելքի համար:

Իսկ կրոնը սրբազործում է սուրհական, կապիտալիստական վերաբերմունք դեպի աշխատանքը: Կրոնը սովորեցնում է, որ «աստծու անեծքն» է, «մեղքերի համար պատիժ է, որ մարդուն ուղարկված է աստծուց»: Եթե մեր լոգոսոֆն ասում է. «Ով չի աշխատում, նա չի ուտում», ապա կրոնի լոգոսոֆը հակառակն է՝ «մի հոգացե՛ք վաղվա մասին, ապրե՛ք, ինչպես երկնքի թռչունները»: Կրոնը «ղրախտի երանությունը» նկարագրում է առաջին հերթին որպես անգործություն, ձրիակերություն:

Զարմանալի չէ, որ կրոնն աշխատանքի մասին ունեցած իր ուսմունքով ամրացնում և սրբազործում է անցյալի ամենազղվիկի մնացուկները՝ լոգոսություն, պոկոդականություն, պարապուրդներ, աշխատանքի կարգապահության խախտում և այլն: Մինչև այժմ մի շարք կոլտնտեսություններում կրոնական տոների օրերին հավատացողները աշխատելու փոխարեն զբոսնում են, եկեղեցի են գնում:

Վերցնենք այն հարցը, թե ինչ վերաբերմունք ունի կրոնը դեպի գիտությունը: Լենինը և Ստալինը բազմիցս ուշադրություն են դարձրել այն բանին, որ առանց գիտության լիակատար օգտագործման հնարավոր չէ սոցիալիզմ կառուցել, առանց ռեուլացիոն թեորիայի չի կարող լինել նաև ռեուլացիոն պրակտիկա: Գիտությունը սովետական երկրում ստանում է ամենալայն օժանդակություն: Իսկ կրոնը հանդես է դալիս որպես գիտության թշնամի, գիտելիքների թշնամի: Կրոնը ընդունում է միայն կույր հավատը և ժխտում է գիտական իմացությունը: Կրոնը ժխտում է, որ բնության մեջ ամեն ինչ օրինաչափորեն է կատարվում, այլ ընդունում է «Նախախնամություն» պատահմունքի, հրաշքի և այլնի դերը: Կրոնը դուրս է գալիս հասարակության գիտական ուսումնասիրության դեմ, նրա զարգացման օրենքների իմացության դեմ և այդ իմացության վրա հիմնված ռեուլացիոն պայքարի դեմ: Կրոնավորներն ուղղակի նշում են, որ մարդուն կրթություն հարկավոր չէ և ֆյասակար է: «Ներանի հոգով աղքատներին, որովհետև նրանցն է երկնքի արքայությունը»,—ուսուցանում է ավետարանը: Կրոնը դարերի ընթաց-

քում անդադար պայքարել և պայքարում է գիտության դեմ: Մտածող մարդկության լավագույն ներկայացուցիչները, օրինակ Ջորդանո Բրունոն և ուրիշները զոհվել են եկեղեցու խարույկներին, կախաղանների վրա, դահձի կացնի տակ, եկեղեցիների և վանքերի ղնդաններում: Կրոնն ամրապնդում է բարբարոսությունը, անկուլտուրականությունը, տղիտությունը, վայրենությունը և կապիտալիստական, դասակարգային հասարակության այլ մնացուկները:

Ամբողջ մի շարք տեղերում աղանդավորները դեռ այժմ էլ մեղք են համարում սովետական զրականություն, թերթեր և ժուռնալներ կարդալը, կինո և թատրոն հաճախելը, դպրոցում սովորելը:

Վերցնենք մի օրինակ ևս՝ կրոնի վերաբերմունքը դեպի կինը: Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ ռեուլացիայի շնորհիվ մեր երկրում կինն ստացավ տղամարդուն հավասար իրավունքներ: Մեր երկրում կինն աչքի ընկնող տեղ է գրավում պետական, տնտեսական և կուլտուրական շինարարության բոլոր բնագավառներում: Կոմունիստական պարտիան և սովետական կառավարությունն անողոք պայքար են մղում նրանց դեմ, ովքեր փորձում են կնոջ հետ վարվել հին ձևով: Գյուղում, որտեղ կինն ամենից ավելի ծեծկված ու իրավազուրկ էր, նա Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ ռեուլացիայից հետո առավ շարժվեց դեպի սոցիալիզմի կառուցողների առաջին շարքերը:

«Միմիայն կոլտնտեսային կյանքը կարող էր աշխատանքը դարձնել պատվի գործ, միմիայն նա կարող էր ծնել գյուղում իսկական հերոս կանայք: Միմիայն կոլտնտեսային կյանքը կարող էր ոչնչացնել անհավասարությունը և կնոջը ոտքի կանգնեցնել»: 1935 թ. նոյեմբերի 10-ին ճակնդեղի դաշտերի հարվածային կոլտնտեսուհիների ընդունելության ժամանակ ընկեր Ստալինի արտասանած այս խոսքերը ցույց են տալիս, որ մեզ մոտ գյուղատնտեսության սոցիալիստական վերակառուցման հետևանքով կնոջ դրությունն մեջ վճռական հեղաշրջում է կատարվել:

Կրոնը դեպի կինը բոլորովին այլ վերաբերմունք ունի: Կրոնը մտածել անգամ թույլ չի տվել կնոջ և տղամարդու հավասարության մասին: Կրոնի ուսմունքի համաձայն՝ կինը «տղամարդու ստրուկն է»: Յուրաքանչյուր «սուրբ գրքում»՝ ավետարանում, աստվածաշնչում և դուրանում մենք գտնում ենք տաս-

նյակ կանոններ և գրավոր պատվերներ, որոնք օրինականացնում են կնոջ ստրկական, իրաժաղուրկ վիճակը:

Մեր երկրում կրոնն ամեն կերպ աշխատում է արգելակել կնոջ կուլտուրական հսկայական աճումը, նրան հետ պահել սոցիալիստական շինարարության մեջ ակտիվ կերպով մասնակցելուց, խանգարել նրա և տղամարդու լիակատար հավասարությունը: Ահա թեկուզ մի քանի օրինակներ: Ստալինի անվան կոլտնտեսության մեջ, Բաղդատի շրջանում (Ուղբեկական ՄՍՌ), 1938 թ. Ումուդնիստա Ուտանովան ցանկացավ մտնել կոմերիտ-միության մեջ: Բայց այդ բանը դուր չեկավ նրա ամուսնուն, որը կնոջ վերաբերմամբ հին կրոնական հայացքների կողմնակից էր: Ուտանովան սպանվեց ամուսնու ձեռքով:

1937 թ. «Կոմսոմոլ» կոլտնտեսության մեջ Միրզա Կոլիմովը մորթեց իր կնոջն ու մորն այն բանի համար, որ նրանք հանել էին փարանջան:

Հետևաբար՝ կրոնը մնասակար, ռեակցիոն գեր է խաղում: Հանդիսանալով շահագործողական հասարակության մնացուկը, նա փորձում է աշխատավորների գիտակցության մեջ ամրապնդել կապիտալիզմի մի ամբողջ շարք մնացուկներ, որոնք խանգարում են կոմունիստական շինարարությանը: Պետք է ուշադրություն դարձնել այն բանի վրա, որ մի շփոթ կոլտնտեսություններում մինչև այժմ գեո կենսունակ են անցյալի այնպիսի մնացուկներ, ինչպիսիք են կրոնական տոները: Կարելի է տասնյակ օրինակներ բերել, որոնք վկայում են, թե ինչպես բաղձաթիվ «աթոռական» (престольный) և այլ տոների օրերին որոշ կոլտնտեսություններում աշխատանքը դադարեցնում են և մի քանի օր ման են գալիս: Հարեցողության հողի վրա այդ օրերին հազվադեպ չեն հրդեհները, խեղությունները, ամեն տեսակի դժբախտ պատահարները:

Դյուղերում տարածված են նաև անցյալի այլ մնացուկները՝ անհավատություններ, անտրիապաշտություններ, կանխագուշակ երազների հավատալը: Մինչև այժմ գոյություն ունեն կախարդներ, զրբացիներ, գուշակներ: Հավատացող մարդիկ հաճախ ներանց են դիմում խորհուրդ և օգնություն ստանալու համար: Այդ խավարամոլներն ու շառաւառները, ի հարկե, ոչ մի օգնություն չեն կարող տալ: Նրանք հարստանում են հավատացող մարդկանց սոցիալական օգնությունից օգնվելով, իսկ օգնության համար իրենց դիմողներին, նրանք մեղադրում են:

Ահա ինչու համար կապիտալիզմի մնացուկների հաղթահարման խնդիրը, որը կոմունիստական պարտիան առաջ է քաշել, որպես երրորդ հնգամյակի հիմնական, քաղաքական խնդիր, պահանջում է նմանապես պայքարել նաև կրոնական մնացուկների հաղթահարման համար:

Աշխատավորների գիտակցության մեջ եղած կրոնի հաղթահարման համար պայքարելը՝ կոմունիզմի համար աշխատավորների մղած ընդհանուր պայքարի անբաժանելի բաղադրիչ մասն է, որովհետև կապիտալիզմի ամեն մի մնացուկ, այդ թվում նաև կրոնը, հակասովետական տարրերի ձեռքում մի գործիք է կոմունիզմի կառուցման դեմ նրանց մղած պայքարում:

ԿԱՊԻՏԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՇՐՋԱՊԱՏՈՒՄԸ ԵՎ ԿՐՈՆԸ

Կրոնը կապիտալիստական երկրներում վայելում է շահագործողների բացառիկ օժանդակությունն ու ուշադրությունը: Եվ այդ պատահական չէ:

— «Գլխավորը, որին առանձնապես ձգտում են բոլոր երկրների բուրժուազիան և նրա ռեֆորմիստական պոչուկները, — ասել է ընկեր Ստալինը Համկ(բ)Պ 18-րդ համագումարում, — այդ այն է, որպեսզի բանվոր դասակարգի մեջ արմատախիլ անեն հավատը դեպի իր ուժերը, նրա հաղթություն հնարավորության և անխուսափելիության հավատը և դրանով իսկ հավերժացնեն կապիտալիստական ստրկությունը»:

Սահմանից այն կողմ քիչ չեն այնպիսի աշխատավորներ, որոնք թունավորված են բուրժուական պրոպագանդայի թունով:

Նրանք չեն հավատում բանվոր դասակարգի ուժերին, կապիտալիզմը խորտակելու հնարավորությանը, իշխանությունն իրենց ձեռքը վերցնելու և պահելու հնարավորությանը:

Այդ թերահավատության տարածման մեջ մեծ դեր է խաղացել նաև կրոնը, տերտերականությունը: Կրոնական կաղձակերպությունները աշխատավորներին շարունակ ետ են պահում դասակարգային պայքարից, նրանց մեջ մտցնում են այն միտքը, որ դասակարգային հասարակարգն անսասան է, հավիտենական, որ նա հաստատված է հենց աստծու կողմից:

Երբ բանվորները կապիտալիստներից պահանջում են աշխատանքի լավ պայմաններ, եկեղեցու սպասավորները բանվոր-

ներին կոչ են անում դեմ չդնալ այն կարգերին, որոնք «սրբազործված են աստծու կողմից»։ Աշխատավորներին որոշ մասի վրա այդ բանն ազդում է։

Անգլիայի բանվորները 1926 թ. աշխատանքը դադարեցրին, հայտարարելով, որ չեն վերսկսի այն, մինչև որ կապիտալիստները չհրաժարվեն բանվորական օրը երկարացնելու և աշխատավարձը պակասացնելու փորձից։ Եկեղեցու ներկայացուցիչները դիմեցին բանվորներին, կոչ անելով վերսկսել աշխատանքը և հաշտվել կապիտալիստներին հետ։

Կրոնը թուլացնում է աշխատավորների միությունը շահագործողներին դեմ նաև նրանով, որ նա հավատացող մարդկանց մեջ կրոնական թշնամություն է սերմանում։

Երկրագնդի վրա ապրում են հազարավոր տարբեր ազգություններ։ Շահագործողներին օգտակետ է, որ աշխատավորները համատեղ հանդես չդնեն, որովհետև այն ժամանակ ավելի հեշտ կլինի նրանց ստրկացնել։ Ահա թե ինչու համար շահագործողները միշտ ձգտում են, որպեսզի ազգային ու կրոնական թշնամանք բորբոքելու միջոցով ջլատեն աշխատավորներին ուժերը։ Ցարական կառավարությունն այդպես էլ անում էր։ Նա ուսանելին հանում էր հրեաների, լեհերի դեմ, վրացիներին՝ հայերի դեմ և այլն։ Ցարական կառավարությունը սարքում էր հրեական ջարդեր, հայ-թուրքական կոտորածներ և այլն։ Այդ միջոցով նա բնակչության մի մասին գրգռում էր մյուսին դեմ և աշխատավորներին հեռացնում ցարի, կալվածատերերի և կապիտալի դեմ մղվող պայքարից։

Ցարական կառավարությունն ինչ որ անում էր Ռուսաստանում, նույն էլ ներկայումս կատարվում է բուրժուական բոլոր երկրներում։ Օրինակ՝ անգլիական բուրժուազիան մի քանի հարյուր տարի առաջ գրավել է մի հարուստ երկիր՝ Հնդկաստանը, և պինդ պահում է նրան իր ձեռքում։ Անգլիայում կա 43 միլիոն բնակիչ, Հնդկաստանում՝ 319 միլիոն։ Իսկ ինչպես է հաջողվում ստրկության մեջ պահել մի այդպիսի բազմաթիվաբան ժողովուրդ։ Անգլիական բուրժուազիան Հնդկաստանում դիմանում է, հենվելով տեղական ֆեոդալ-կալվածատերերի վրա, զորքի վրա։ Սակայն այդ բալական չէ։

Այդ պատճառով նա Բուդդայական կրոն դավանող Հնդկաստանի բնակչության մի մասին գրգռում է մուսուլմանական կրոն դավանող մյուս մասի դեմ։

Անգլիական ոստիկանությունն ամեն տեսակ խորամանկություններով միջոցով այդ թշնամանքը մինչև ճակատամարտերի և ընդհարումների է հասցնում։ Դրա հետևանքով ստացվում է այն, որ Հնդկաստանի աշխատավորներից շատերը, զբաղված լինելով փոխադարձ ծեծկռուտքով, հեռու են մնում գլխավոր թշնամու՝ անգլիական կապիտալի դեմ պայքար մղելուց։

Ազգային և կրոնական թշնամությունը շահագործողներին համար իշխանությունը պահպանելու ամենաշահավետ միջոցներից մեկն է։ Ահա թե ինչու կապիտալիստական բոլոր երկրներում կրոնը վայելում է բուրժուազիայի և կալվածատերերի լայն օժանդակությունը։

Շահագործողները ոչ միայն եկեղեցին ու տերտերականությանն են օգտագործում, որպեսզի խաբեն ու թմբեցնեն հավատացող մարդկանց։ Բացի եկեղեցիներից, կապիտալիստներն ստեղծել են ամեն տեսակի կրոնական ու կիսակրոնական կազմակերպությունների, ընկերությունների, միությունների և միավորումների հսկայական ցանց, որպեսզի նրանց օգնությամբ ավելի լավ տիրապետեն աշխատավորների գիտակցությանը։ Համարյա յուրաքանչյուր կապիտալիստական երկրում գոյություն ունեն, այսպես կոչված, կղերական, այսինքն՝ կրոնական, քաղաքական պարտիաներ, կղերական պրոֆմիություններ, կղերական կազմակերպություններ՝ երեխաների համար, կանանց համար, երիտասարդության համար։ Այդ կազմակերպություններում միավորված են միլիոնավոր աշխատավորներ, որոնք տերտերներին բռն մեջ են գտնվում։ Բուրժուազիան պրոպագանդայի համար լայն կերպով օգտագործում է կրոնական մամուլը, կինոն, ռադիոն, արվեստը։ Մինչև անգամ գիտությունն էլ ֆալսիֆիկացիայի է ենթարկվում, խեղաթյուրվում է բուրժուական գիտնականների կողմից, որպեսզի «ապացուցեն» կրոնի օգտակարությունը, «ապացուցեն» աստծու գոյությունը և դրանով իսկ հավատացող աշխատավորներին հեռու պահեն իսկական մատերիալիստական գիտությունից։

Այժմ, կապիտալիզմի ընդհանուր ճգնաժամի էպոխայում, դասակարգային ամենասուր պայքարի էպոխայում, գիշատիչ իմպերիալիստներն իրենց փրկության միջոցը տեսնում են աշխատավորների հետ արյունալի դատաստան անելու, համաշխարհային նոր պատերազմի հրդեհ բորբոքելու մեջ։

Սովետական Միության դեմ պայքարելու նպատակով՝ կա-

պիտալիստական շրջապատումն ուժեղ կերպով մեր երկիրն է ուղարկում իր ազենատներին՝ լրտեսներին և դիվերսանտներին: Իմպերիալիստները քիչ ազենատներ չեն հավաքագրել նաև մեր երկրի ներսում ժողովրդի թշնամիներին՝ տրոցկիստներին, բուխարինականներին, ինչպես նաև ռեակցիոն հոգևորականու-թյան միջին:

Վերջին ժամանակվա դեպքերն առանձնապես համոզիչ կերպով ցույց տվին մեր երկրում եղած կրոնական կազմակերպու-թյունների իսկական, թշնամական դեմքը: Ներգործող կոմատի փառապանծ օրգանները ՍՍՌՄ-ի մի ամբողջ շարք երկրամասե-րում ու մարզերում հայտնաբերեցին և արմատախիլ արին լըր-տեսական-դիվերսանտական բները, որոնք կազմված էին եկե-ղեցականներից: Կրոնական պաշտամունքների ամենատարբեր սպասավորները, սկսած սաղմոսասացներից և վերջացրած միտ-րոպոլիտներով, զարչելի քայքայիչ աշխատանք էին տանում մեր երկրում: Այդ հողի վրա «սրտաուռ» միաբանությունը միա-հյուսվել էին ուղղափառները կաթոլիկների հետ, եկեղեցական-ներն աղանդավորների հետ, տիկոնականները նորոգչականների հետ, բարբրները ժուլաների հետ, քսենձները լամաների հետ և այլն: Նրանց հետ ձեռք ձեռքի տված գործում էին կապիտալի տրոցկիստական բուխարինական վարձկանները, բուրժուական բոլոր գույնի նաղիոնալիստները, օտարերկրյա հետախուզու-թյունների լրտեսներն ու դիվերսանտները:

Օրինակ՝ Գորկու մարզում լիկվիդացիայի ենթարկվեց դի-վերսանտ-տերտերների մի ամբողջ խումբ: Նրա գլուխ կանգնած էին Նիժնգորոդյան մետրոպոլիտ Ֆեոֆան Տուլյակովսկին, Սեր-գեյի եպիսկոպոս Պոլուսկին, Վեստուգի եպիսկոպոս Կորոբովը և ուրիշները: Խումբը բաժանմունքներ ուներ մարզի մի շարք շր-ջաններում: Խմբի նպատակն էր, ըստ եպիսկոպոս Կորոբովի սեփական խոստովանության, կոլտնտեսությունների քայքայու-մը, արդյունաբերության վիժեցումը, տրանսպորտի քայքայու-մը, լրտեսական տեղեկություններ հավաքելը, տեղաբնակա-կազմեր հավաքագրելը և այլն: Նույն այդ Գորկու մարզում Կրի-լով տերտերի խումբը (Լիսկովոյի շրջան, Իվանկովսկոյե գյուղ) այրել է 12 կոլտնտեսականի տուն: Տերտերական, դիվերսանտա-կան մի ուրիշ խումբ այրել է Բորսկոյեի «Մետալիստ» գործա-րանը և այլն:

«Սուբբ հայրերը» տրոցկիստական-բուխարինական լրտես-

ների և դիվերտանտների սերտ համագործակցությամբ կատա-րում էին տեղաբնակալիստական ալտեր, սպանում էին սովետական ալտիվիստներին, հրկիզում էին ֆարերիկաներ, գործարաններ, կոլտնտեսային շինքեր, թունավորում էին անասուններին և մարդկանց:

Տրոցկիստական-բուխարինական բանդիտները և բոլոր գույ-նի բուրժուական նաղիոնալիստները, որոնք տեղ-տեղ խցկվել էին սովետական ու պարտիայի օրգաններում, ամրացնում և պաշտ-պանում էին ռեակցիոն հոգևորականություն ղրքերը: Բուխարի-նական զարչելի լակեյ, խոշոր լրտես Իկրամովը դատարանում խոստովանվեց, որ նա իր «տիրոջից»՝ Բուխարինից ցուցում էր ստացել պահելու և պահպանելու մուսուլման հոգևորականություն կազմերը Միջին Ասիայում, որովհետև կապիտալիզմի ստատու-րացիայի համար դրանք միանգամայն հարմար մարդիկ էին: Թուրքմենիայում ժողովրդի թշնամի Այտակովը հրամայում էր կոլտնտեսություններում ընդունել կրոնական պաշտամունքի սպասավորներին, իսկ դրանք այնտեղ տանում էին քայքայիչ աշխատանք: Օտարերկրյա հետախուզություններին ծառայող ե-կեղեցական լրտեսները տրոցկիստների և բուխարինականների հետ միասին հանդիսանում էին և հանդիսանում են արյունար-բու կապիտալիզմի վարձու ազենտները:

Մոսկվայում գոյություն ուներ եկեղեցական լրտեսական-տեղաբնակալիստական կենտրոն, որը ղեկավարում էր տեղական բա-ժանմունքների աշխատանքը և իր հերթին գործում էր արտա-սահմանյան զլխավոր շտաբների առաջադրանքների համաձայն: Մուսուլմանական ռեակցիոն հոգևորականությունն էր կոն-տրոլում և գործունեություն համար ցուցումներ էր ստանում ուն Կուրբանգելիև մուլայի միջոցով, որը ռեզիդենտի օկզրում փախել էր ՍՍՌՄ-ից և բնակվել Ճապոնիայում:

1936 թ. պարզվեց, որ Ուֆայի մուֆթի (բարձր հոգևոր անձ) Թարջիմանովը ոչ այլ ոք է, եթե ոչ ճապոնական լրտես: Կենտրոնական հոգևոր վարչության ցուցանակի տակ նա կազ-մակերպել էր լրտեսական ազենտուրա:

Մեր սոցիալիստական հայրենիքի ամենանոկալի թշնամի-ները դուրս եկան աղանդավորական բազմաթիվ «եղբայրներ», ո-րոնք շարունակ իրենց հետևորդներին հավատացնում էին, թե իրենք «նույնպես կոմունիստներ են»: Ինչպես պարզվել է, բապ-տիստների ղեկավարները՝ Պրոխանովը, Օդինցովը և ուրիշները

1914—18-թվի համաշխարհային պատերազմից դեռ շատ առաջ կապված են եղել գերմանական հետախուզութեան հետ, փող են ստացել անձամբ Վիլհելմից (գերմանական նախկին կայսրից) և դրա փոխարեն պարտավորվել են ռուսական բանակում քայքայիչ աշխատանք տանել: Օտարերկրյա պետութիւնների օգտին լրտեսութիւն անելուն տերտերներին, մոլլաների և քսենձների հետ հավասարապես մասնակցում էին ազանդավորների գլխավորները: Ուստի գովեստներ շռայելով սովետական իշխանութեան հասցեին, այդ ծախու կեղծավորները սուր դանակ էին պահում հետևում, որպեսզի հարմար դեպքում այն խրեն մեր երկրի աշխատավորների մեջքը և նրանց նորից ենթարկեն կապիտալիստական ստրկութեան:

Այս բոլոր փաստերը բավականաչափ համոզութեամբ բացահայտում է մեր երկրում եղած կրոնական կազմակերպութիւնների իսկական դեմքը: Կրոնական պաշտամունքների սպասավորներից շատերը բնավ պատահաբար չեն դառել մեղ թշնամի կապիտալիստական պետութիւնների ագենտներ: Այս կամ այն եկեղեցին ինչպես էլ կուզե իրեն անվանի, նրանցից յուրաքանչյուրն ըստ էութեան թշնամի է աշխատավորների շահերին: Ինչպիսի «սովետական» լեզվով կուզե պճնազարգվեն այս կամ այն տերտերներն ու ազանդավորները, նրանք ըստ գործի էութեան իրավարարներ, ռեակցիոներներ, կոմունիզմի թշնամիներ են: Նրանց գործունեութիւնը խորապես թշնամական է սոցիալիստական շինարարութեան:

Ահա ինչու համար կապիտալիստական շրջապատումը սոցիալիզմի երկրի դեմ մղած պայքարում այդպիսի գործոն օժանդակութիւն է ստանում ռեակցիոն հոգևորականութեան կողմից:

ՍՍԱԼԻՆՅԱՆ ԿՈՆՍՏԻՏՈՒՑԻԱՆ ԵՎ ՀԱԿԱԿՐՈՆԱԿԱՆ ՊՐՈՊԱԳԱՆԴԱՆԴԱՆ

Ստալինյան Կոնստիտուցիան սոցիալիստական մեր մեծ հայրենիքի բոլոր քաղաքացիների համար ապահովում է խղճի լիակատար ազատութիւն: ՍՍՌՄ-ի Կոնստիտուցիայի 124-րդ հոդվածն ասում է. «Քաղաքացիների համար խղճի ազատութիւնն ապահովելու նպատակով եկեղեցին ՍՍՌՄ-ում բաժանված է պետութիւնից և դպրոցը՝ եկեղեցուց: Կրոնական պաշտամունքների կատարման ազատութիւնը և հակակրոնական պրո-

պագանդայի ազատութիւնը ճանաչվում է բոլոր քաղաքացիների համար»:

Խղճի ազատութեան և եկեղեցին պետութիւնից անջատելու պահանջը դեռ 1902 թվին առաջադրել էր Լենինը, որպես ռևոլուցիոն սոցիալ-դեմոկրատիայի ծրագրային պահանջ, «Սոցիալիզմ և կրոն» հոդվածում Լենինը բացատրել է, թե ինչ է խղճի ազատութիւնը: Նա գրել է.

«Պետութիւնը ոչ մի գործ չպետք է ունենա կրոնի հետ, կրոնական ընկերութիւնները չպետք է կապված լինեն պետական իշխանութեան հետ: Ամեն ոք պետք է միանգամայն ազատ լինի իր ցանկացած կրոնը դավանելու կամ ոչ մի կրոն չընդունելու, այսինքն՝ անասուլած լինելու, ինչպես և լինում է սովորաբար ամեն մի սոցիալիստ: Քաղաքացիների միջև իրավունքների ոչ մի խտրութիւն թույլատրելի չէ կրոնական հավատալիքներից նրանց կախում ունենալու տեսակետից: Քաղաքացիների այս կամ այն դավանանքի մասին պաշտոնական փաստաթղթերում արվող նույնիսկ որևէ հիշատակութիւն պետք է ոչնչացվի» (Լենին, հատոր VIII, հայ. հր., էջ 596):

Լենինի առաջադրած այդ պահանջները իրականացան միայն Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ ռևոլուցիայով: Սովետական իշխանութիւնը 1918 թվի հունվարի 23-ին հրատարակեց եկեղեցին պետութիւնից անջատելու մասին դեկրետը, որտեղ հռչակվում էր խղճի ազատութիւնը: Այդ դեկրետի 3-րդ կետ ասում է.

«Յուրաքանչյուր քաղաքացի կարող է դավանել ուզած կրոնը կամ ոչ մեկը չդավանել, որևէ հավատ դավանելու կամ ոչ մի հավատ չդավանելու հետ կապված ամեն տեսակի իրավազրկումները վերացվում են»:

Մեր երկրում խղճի ազատութիւնն ապահովված է եկեղեցին պետութիւնից անջատելով, այսինքն՝ եկեղեցին զրկելով պետական ամեն տեսակի օժանդակութիւնից, խղճի ազատութիւնն ապահովված է եկեղեցին դպրոցից անջատելով, այսինքն՝ վերացնելով կրոնի ֆուսսակար ազդեցութիւնն աճող սերնդի դաստիարակութեան վրայից: ՍՍՌՄ-ի Կոնստիտուցիան հավատացիալների համար ապահովում է կրոնական պաշտամունքների ազատ կատարումը, չհավատացողների համար՝ ամեն մի կրոնի ֆուսսակարութիւնը, անգիտականութիւնը և ռեակցիոնու-

թյունը մերկացնող հակակրոնական պրոպագանդայի ազատութիւնը:

Մի քանի բուրժուական երկրների կոնստիտուցիաներում նույնպէս հայտարարված է խղճի ազատութիւնը: Բայց այնտեղ խղճի ազատութիւնը մնում է դատարկ հնչյուն, որովհետեւ բուրժուազիան ծայրահեղորեն շահագրգռված է կրոնի ամրացման ու պահպանման գործում: Ուստի բուրժուական պետութիւնները խոսքով հայտարարելով խղճի ազատութիւն, գործով ամեն կերպ օժանդակում են եկեղեցուն՝ շահագործման վստահելի պատվարին:

Իսկ Սովետական իշխանութիւնը կրոնի կարիքը չի զգում իր հեղինակութիւնը պահպանելու համար: Սովետական իշխանութիւն միակ նպատակն է ստեղծել բոլոր աշխատավորների համար երջանիկ, ազատ, կուլտուրական կյանք: Իսկական ժողովրդական իշխանութիւնը ոչ մի «աստվածային» պաշտպանաքողի կարիք չունի, որովհետեւ նա ժողովրդից թաքցնելու բան չունի: Այդ պատճառով Սովետական իշխանութիւնը միակ իշխանութիւնն է, որը կարողացավ լրիվ անջատել եկեղեցին պետութիւնից և իրականացնել խղճի իսկական ազատութիւնը:

Տերտերականութիւնն ամեն կերպ ձգնում է խեղաթյուրել Ստալինյան Կոնստիտուցիայի իմաստը: Այսպէս օրինակ՝ Կոնստիտուցիայի 124-րդ հոդվածը տերտերներն ու աղանդավորները փորձում են մեկնաբանել այն իմաստով, որ նա, իբր թե, կրոնական պրոպագանդայի ազատութիւն է տալիս Սովետական Միութիւնում:

Պետք է մերկացնել տերտերների այդ խարդախ խաղերը: Կոնստիտուցիայի մեջ պարզ կերպով ասված է, որ հավատացողների համար ապահովվում է «կրոնական պաշտամունքների կատարման ազատութիւնը», բայց ամենևին ոչ կրոնական պրոպագանդայի ազատութիւնը:

Մեր երկրում յուրաքանչյուր հավատացող կարող է ազատ կերպով կատարել իր կրոնական պահանջները՝ ազոթել, եկեղեցի գնալ, կատարել այս կամ այն ծեսերը և այլն: Սովետական իշխանութիւնն այդ բանի համար հավատացող մարդկանց տրամադրութիւն տակ է դնում եղած աղոթատները՝ նրանց ամբողջ ունեցվածքով միասին, խիստ կերպով հետևում է, որպէսզի հավատացողներին ոչ ոք չխանգարի՝ իրենց կրոնական պահանջները բարարելու համար: Սակայն այդ բնավ չի նշանակում, թե Սո-

վետական իշխանութիւնը տերտերներին թույլ է տալիս ազատ կերպով տարածելու կրոնական խավարամոլութիւնը:

Պրոլետարիատի դիկտատուրայի երկրում չկա և չի կարող լինել այնպիսի դրութիւն, որ փաստակար, ռեալիտեն հակադիտական, սոցիալիզմի թշնամի գաղափարներն անարգելք կերպով քարոզվեն ու տարածվեն: Ժողովրդի շահերին պահապան կանգնած Սովետական իշխանութիւնը թույլ չի տա ազատ քարոզելու կրոնական գաղափարները, որոնք թմրեցնում են աշխատավորներին գիտակցութիւնը:

Կոմունիստական պարտիան իր ծրագրում և համագումարների որոշումներում բազմիցս մասնանշել է, որ կրոնը հանդիսանում է շահագործողների գործիքը աշխատավորների դեմ նրանց մղած պայքարում: Ընկեր Ստալինը, ընդգծելով կրոնի ֆեոդալական բնույթը, գրել է. «Յուրաքանչյուր կրոն գիտութիւնը հակադիր մի բան է»:

Կրոնի նկատմամբ մարքսիստական-լենինյան այդ ըմբռնումից ելնելով կոմունիստական պարտիան և Սովետական իշխանութիւնն օրգանները միշտ պայքարել են և այսուհետեւ էլ վճռականորեն պայքարելու են կրոնի դեմ: Կրոնական միացորդների հաղթահարման խնդիրները հանգիստնում է կարեւորապէս խնդիրներից մեկը աշխատավորների կոմունիստական դաստիարակութիւն գործում: Ապահովելով խղճի ազատութիւնը և կրոնական պաշտամունքների կատարման ազատութիւնը, Ստալինյան Կոնստիտուցիան կոչ է անում աշխատավորներին՝ ուժեղացնել գաղափարական պայքարը կրոնի դեմ:

Կրոնական պաշտամունքի սպասավորները փորձում են ազավաղել Կոնստիտուցիան այն իմաստով, որ Կոնստիտուցիայով իբր թե իրենք՝ պաշտամունքի սպասավորները հավասարված են աշխատավորներին: Դրանից ելնելով, տերտերները տեղ-տեղ ձգտում են, որ իրենց ընդունեն կոլտտեսութիւններին մեջ, համատեղութիւն կարգով աշխատանքի ընդունեն սովետական հիմնարկներում և այլն: Որոշ դեպքերում Սովետական իշխանութիւնն տեղական օրգանների աչքաթողանքի պատճառով կամ նրանց կողմից ակնհայտ թողութիւն պատճառով տերտերները խցկվում են կոլտտեսութիւններին մեջ, նույնիսկ նրանց համար հողամասեր են հատկացվում, եկեղեցիները տաքացվում և վերանորոգվում են կոլտտեսային աշխօրերի հաշիւին:

Հարկ կա՞ր արդյոք ապացուցելու, որ դա եկեղեցին պետու-
թյունից անջատելու մասին եղած սովետական դեկրետի բացա-
հայտ խախտումն է, դուռդատնետեսական արտելի Ստալինյան Կա-
նոնադրության ամենակոպիտ խեղաթյուրումը:

Ստալինյան Կոնստիտուցիան տերտերներին տալիս է ընտ-
րական իրավունք, բայց այդ ամեններին չի նշանակում, թե տե-
րերները դառնում են աշխատավորներ: Տերտերն աշխատավոր
չէ, այլ ձրիակեր, խավարածու է: Այդ պատճառով էլ ոչ մի խոսք
չի կարող լինել այն մասին, թե տերտերը լինի կոլտնտեսության
անդամ, կամ որևէ աշխատանք տանի սովետական օրգաններում:

Ստալինյան Կոնստիտուցիան կրոնական պաշտամունքի սպա-
սավորներին տալիս է բոլոր հնարավորությունները, որպեսզի
դառնան սովետական երկրի ազնիվ աշխատավորներ: Դրա համար
նրանք պետք է թողնեն իրենց հողերը աստիճանը, դադարեն
աշխատավորների ուղեղները թմբեցնելուց և զբաղվեն օգտակար
աշխատանքով:

Սովետական իշխանության գոյության քսան տարվա ըն-
թացքում շատ տերտերներ, բաբրներ, մոլլաներ, քսենձներ, շա-
մաններ թողին իրենց գարշելի արհեստը և զբաղվեցին օգտա-
կար աշխատանքով:

Առաջ անմիջապես չէր վերականգնվում կարգաթող տերտե-
րի ընտրական իրավունքները: Հինգ տարի նա շարունակում էր
մնալ որպես ձայնագրերի և այդ ժամկետն անցնելուց հետո միայն
դառնում էր իրավահավասար քաղաքացի, եթե իր վարքով ա-
պացուցում էր Սովետական իշխանության նվիրված լինելը: Այդ
ժամկետը վարանցյալում էր կրոնական պաշտամունքների ուրոշ
սպասավորներին: Այժմ, Ստալինյան Կոնստիտուցիայի համաձայն,
այդ սահմանափակումները վերացել են:

Պաշտամունքի սպասավորներին հոգևոր աստիճանից հրաժար-
վելը ուժեղացել է վերջերս: Կարգաթողները դիմում են աշխա-
տավորներին, բացատրելով կրոնից իրենց հեռանալու դրդապատ-
ճառները և կոչ անելով պաշտամունքի այլ սպասավորներին հե-
տևելու իրենց օրինակին: Այսպես օրինակ՝ Լենինգրադի մետրո-
պոլիտ Ն. Ֆ. Պլատոնովը 1938 թ. ապրիլին դիմեց Մարտնչոդ
անաստվածների միությանը, հայտարարելով, որ ինքը վերջնա-
կանապես խզել է կապը կրոնի հետ:

Հրաժարվելով իր հոգևոր աստիճանից և դատապարտելով
իր անցյալ ամբողջ գործունեությունը, Ն. Ֆ. Պլատոնովն առաջ

ջարկեց անաստվածների Միությանն ու հակակրոնական թան-
գարաններին հրապարակել մի շարք հոգվածներ և փաստաթղ-
թեր, որոնք մերկացնում են եկեղեցականների կոնտրակուլու-
ցիոն գործունեությունը: Ն. Ֆ. Պլատոնովը մերկացրեց հայտ-
նի խավարածուներ՝ եպիսկոպոս Բոյարսկուն, մետրոպոլիտ Ալեկ-
սանդր Վվեդենսկուն և ուրիշներին: Նա պատմեց եկեղեցական-
ների կոնտրակուլացիոն աշխատանքի մեթոդների մասին՝ քա-
րողները կոնտրակուլացիոն նպատակներով օգտագործելու մա-
սին, եկեղեցիներում տարվող անլեզու աշխատանքի մասին,
հոգևորականների դադունի ձեռնադրումների մասին և այլն:

Ամբողջ մի շարք տեղերում տերտերականություն ուժեղ
կերպով լուրեր է տարածում այն մասին, որ կրոնական կազմա-
կերպությունները, իբրև թե հանդիսանում են աշխատավորների
հասարակական կազմակերպություններ և Կոնստիտուցիայի հա-
մաձայն՝ իրավունք ունեն իրենց թեկնածուներն առաջադրելու
աշխատավորների դեպուտատների սովետներում: Դրան համապա-
տասխան որոշ տեղերում տերտերները հավակնություն ունեն
սովետների անցած ընտրություններում առաջադրելու իրենց թեկ-
նածուներին: Պետք է մերկացնել եկեղեցականների այդ մեքե-
նայությունները: Ստալինյան Կոնստիտուցիան կրոնական կազ-
մակերպություններին իրավունք չի տալիս թեկնածուներ առա-
ջադրելու սովետներում: Կոնստիտուցիայի համաձայն՝ ճանաչված
է կազմակերպությունների միայն մեկ ֆունկցիա՝ կրոնական
պաշտամունքների կատարում: Բացի դրանից, այսինքն՝ բացի
ժամասացությունների կատարելուց և այս կամ այն դավանանքի
պատվիրադրած ծեսեր կատարելուց, կրոնական կազմակերպու-
թյուններն ուրիշ ոչ մի իրավունք չունեն: Այստեղ է կապիտա-
լիստական պետություններում գտնվող եկեղեցու և պրոլետարիա-
տի դիկտատուրայի երկրում գտնվող եկեղեցու դրությունը միջև
եղած արմատական տարբերությունը: Այնտեղ եկեղեցին հանդի-
սանում է բուրժուական պետության քաղաքական ապարատը:
Մեզ մոտ նա հավատացյալների մասնավոր կազմակերպություն է:
Կրոնական կազմակերպությունները քաղաքական ոչ մի իրա-
վունք չունեն: Հետևաբար, կրոնական կազմակերպություններն
իրենց թեկնածուներն առաջադրելու իրավունք չունեն:

ՍՍՌՄ Կոնստիտուցիայի մեջ ճշգրիտ ասված է, թե որ կազ-
մակերպությունները կարող են թեկնածու առաջադրել: 141-րդ
հոդվածն ասում է, «թեկնածուներ առաջադրելու իրավունքն ա-
պահովվում է աշխատավորական հասարակական կազմակերպու-

39

տավորների ուժը կոմունիզմի համար մղվող պայքարում, ժողովրդի թշնամիների դեմ մղվող պայքարում, կապիտալիստական շրջապատման դեմ մղվող պայքարում:

Այժմ տեղի են ունենում կրոնական կազմակերպությունների քայքայումը, որն անդրադառնում է նրանց կազմակերպական կառուցվածքի վրա: Այդ կառուցվածքը փոփոխվում է եկեղեցական և աղանդավորական կազմակերպությունների ավելի ու ավելի մասնատվելու և մանրանալու ուղղությամբ: Հսկայական, հուժկու և ցարիզմի պայմաններում իշխող ուղղափառ եկեղեցին այժմ ունի բավականին խղճուկ պատկեր: Պաշտամունքի տասնյակ հազար սպասավորներ՝ ահա այն ամենը ինչ մնացել է եկեղեցու վաղեմի հղորդությունից: Բայց չէ որ հին ժամանակ եկեղեցականներն իրենց շարքերում ունեին 295 հազար սև և սպիտակ հոգևորականներ: Մանրատվածության պրոցեսն առանձնապես վերջերս ուժեղ կերպով ընդգրկեց աղանդավորական կազմակերպությունները:

Եկեղեցու և աղանդավորական կազմակերպությունների քայքայման պրոցեսում մի շարք տեղական համայնքներ ծագում և անհետանում են որպես սապոնի պղպջակներ: Նրանց սահմանները շատ հաճախ մի գյուղի շրջանակից դուրս չեն գալիս:

Այդ աղանդների հիմնադիրները մեծ մասամբ հանդիսանում են թշնամական տարրերը՝ շահագործողական դասակարգերի մնացուկները: Նրանք ձգտում են ստեղծել կրոնական կազմակերպություններ, ներգրավել նրանց մեջ հավատացյալ աշխատավորներին և նրանց օգտագործել իրենց վնասարարական շահերի համար:

Կրոնական կազմակերպությունների բնորոշ գիծը նաև այն է, որ նրանք գնալով ավելի ու ավելի սկսում են յուրաքանչյուր առանց տերությունների, առանց պաշտամունքների պաշտոնական սպասավորների, ըստ որում կրոնական պաշտամունքի կատարումը չի կապվում անպայման եկեղեցու առկայության հետ, այլ կատարվում է տանը: Այսպես, օրինակ՝ Դենպրոպետրովսկի մարզի Պավլովկա գյուղում եկեղեցին փակված է և տերտեր չկա: Բայց տերտերի փոխարեն այստեղ գործում է եկեղեցական խորհրդի նախկին անդամը, որն իր տանը կատարում է մաղթանքներ, ծեսեր և այլն: Կիևի մարզում, Սանժարիխա գյուղում, մենատնտեսուհին իր խրճիթում կատարում է պատարագ և մաղթանքներ, ըստ որում այդ բոլորը նա կատարում է տերտերի լրիվ

զգեստներով: Նույն Կիևի մարզի Սինյավա գյուղում կոնտրակտուեցիոն տերտերի ձերբակալումից հետո քահանայի պարտականությունը վերցրեց իր վրա տերտերակինը: Նա ծառայում է եկեղեցում, խոստովանություն է ընդունում, կատարում է հաղորդություն և պսակադրություն, արարողություն և այլն:

Կրոնական կազմակերպությունների գործունեության նոր ձևերի այդ անցումն անհրաժեշտ է հաշվի առնել հակակրոնական պրոպագանդայի ժամանակ: Պետք է հիշել, որ եկեղեցու փակումը և տերտերի վերացումը դեռ չի նշանակում, թե վերացված է նաև կրոնական կազմակերպությունը: Նրանք այդ կազմակերպությունը շարունակում է իր գոյությունը, ընդունելով միայն այլ ձևեր, այլ տեսք:

Կրոնական կազմակերպությունների գործունեության հետևյալ բնորոշ գիծն այժմյան էտապում՝ դա պաշտամունքի պարզեցման փորձերն են: Ժամերգություններն այժմ ոչ բոլոր տեղերում են կատարվում այն ձևերով, ինչպես նրանք կատարվում էին առաջնորդում և ինչպես նրանք շարադրված են ժամագրքերում: Պաշտամունքի սպասավորները ձգտում են պարզեցնել ժամերգությունները, դուրս են գցում շատ բան նրանից, որը ներկայիս պայմաններում բացահայտորեն անհեթեթ է հրնչում: Այսպես, օրինակ, մի քանի տերտերներ թաղումները կատարում են հեռակայորեն: Վերցնում են մի բուռ հող, կատարում են նրա վրա թաղման արարողությունը, իսկ այնուհետև այդ հողը տարվում է գերեզմանի վրա: Նույնպես կատարվում է մկրտության ծիսակատարությունը: Տերտերն օրհնում է ջուրը, այդ ջուրը շին մեջ տալիս է ծնողներին, իսկ նրանք իրենք թրջելով երեխայի գլուխը, համարում են մկրտությունը կատարված: Պապադրություն էլ հեռակայորեն է կատարվում, առանց երիտասարդների ներկայության: Տերտերը կատարում է ծիսակատարությունը նշանադրության մատանիների վրա, որը հետագայում կրում են երիտասարդները:

Պաշտամունքի այդպիսի պարզեցումն ուղղափառ եկեղեցուն մոտեցնում է աղանդավորական կազմակերպության, նա նպաստում է նաև կրոնականների միավորմանը՝ նրանց համատեղ հակասովետական գործունեության համար:

Չպետք է աչքաթող անել մի շատ կարևոր գիծ ևս:

Հակասովետականորեն տրամադրված տերտերականությունը ձգտում է այժմ ամեն կերպ ընդհատակ անցնել, ծածկել Սովետական իշխանությունից և աշխատավորությունից իր ստոր

գործունեութիւնը: Այդ ձևի խաղաղամոլները փորձում են կազմակերպել ընդհատակյա եկեղեցիներ և վանքեր, հավաքագրում են միանձնուհիներ մոլեռանգորեն տրամադրված կանանցից, ձեռնադրում են նրանց: Մի խոսքով խիստ կոնսպիրացիայի են ենթարկում իրենց ամբողջ գործունեութիւնը: Ինքնըստինքյան հասկանալի է, որ հանձինս նման ձևի կրոնական կազմակերպութիւնների մենք հանդիպում ենք կոնտրոլուցիոն ընկերի:

Այդպիսով, կրոնական բանակում կատարվում են որոշ պրոցեսներ՝ եկեղեցական աղանդավորական կազմակերպութիւնների քայքայման, նրանց կազմակերպական կառուցվածքի փոփոխման ուղղութիւնով: Մեր խնդիրներն այն են, որպեսզի հետևենք այդ պրոցեսներին, ուսումնասիրենք դրանք, տեղյակ լինենք կրոնականների գործունեութեանը: Հակակրոնական պրոպագանդան պետք է նպաստի կրոնական կազմակերպութիւնների քայքայմանը, արագացնի այդ պրոցեսը, ձգտի մեկուսացնել եկեղեցականներին հավատացյալ աշխատավորներից, հավատացյալների առջ մերկացնի կրոնական կազմակերպութիւնների ռեակցիոն, կոնտրոլուցիոն դերը: Այդ ամենը կարևոր է առանձնապես այժմ, երբ պետք է տեղի ունենան աշխատավորների դեպուտատներին սովետների ընտրութիւնները: Ռեակցիոն հոգևորականութիւնն անշուշտ կփորձի մոբիլիզացիայի ենթարկել հավատացյալներին նրա համար, որպեսզի հենվելով նրանց կրոնական նախապաշարմունքների վրա, խցկեն սովետների մեջ իրենց հովանավորյալներին «աստծուն հաճելի մարդկանց»: Ձանաղան տեսակի «ուխտավորներ», «մարգարեներ», «սրբեր» ագիտացիա կտանեն այդ ուղղութիւնով: Պետք է ժամանակին հաշվի առնել այդ հանգամանքը և մերկացնել տերտերականութեանը և նրա ազդեցությունը: Իսկ թշնամուն ճանաչելու, նրա գործունեութեանը տեղյակ լինելու համար, պետք է ինչպես հարկն է կազմակերպել հակակրոնական աշխատանքը հավատացյալ աշխատավորների մեջ: Միայն գործնական աշխատանքում, հակակրոնական պրոպագանդայի ընթացքում, դասասխոսութիւններում, զրուցաներում, հավատացյալների հետ խոսելիս մենք կարող ենք ուսումնասիրել կրոնականների գործունեութիւնը և համապատասխան ձևով օպերատիվ կերպով կառուցել մեր հակակրոնական աշխատանքը:

ԽՐՃԻԹ-ԸՆԹԵՐԳԱՐԱՆԻ, ԿՈԼՏԵՏԵՍԱՅԻՆ ԱԿՈՒՄԲԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱԿԱԿՐՈՆԱԿԱՆ ՊՐՈՊԱԳԱՆԴԱՑՈՒՄ

Խրճիթ-ընթերցարանի և կոլտնտեսային ակումբի աշխատողները պետք է ամենից առաջ հիշեն, թե կրոնական նախապաշարմունքների դեմ մղվող պայքարը մեծ և պատասխանատու գործ է, որը պահանջում է ամենաուշագույն վերաբերմունք:

Կրոնական մնացուկների դեմ հաջող պայքարելու համար, մեր աշխատողները չպետք է սահմանափակվեն միայն հակակրոնական պրոպագանդայի հատուկ ձևերով և պրիոմներով:

Խրճիթ-ընթերցարանը կամ կոլտնտեսային ակումբը իրենց լուսավորական աշխատանքները պետք է կապեն հակակրոնական պրոպագանդայի հետ:

Բերենք մի քանի օրինակներ.

Յուրաքանչյուր խրճիթ-ընթերցարան անց է կացնում թերթերի բարձրաձայն ընթերցանութիւն և բացատրական աշխատանք է տանում ընթերցածի մասին: Ընթերցողը լայն հնարավորութիւն ունի այդ ընթերցանութիւններն օգտագործել նաև հակակրոնական պրոպագանդայի համար: Ընթերցանութեան համար պատրաստվելիս, թերթը աչքի անցկացնելով և նշելով իր համար, թե ինչ պետք է ընթերցի և ինչի մասին տանի զրույցը, ընթերցողը պետք է նշի և այն նյութը, որն ամենահաջող կերպով կարելի է օգտագործել կրոնի դեմ: Օրինակ՝ թերթերում հաղորդվում է Համաժողովրդական Գյուղատնտեսական ցուցահանդեսի մասին, այն մասին, թե ինչ էքսպոնատներ են այնտեղ ցուցադրվում, թե որ կոլտնտեսութիւններն են աճեցրել նրանց: Խրճիթ-ընթերցարանն ունի բոլոր հնարավորութիւնները այդ հաղորդումների շուրջը մեծ հակակրոնական աշխատանք ծավալելու համար: Յուրահանդեսն ակնառու կերպով ցույց է տալիս սովետական հասարակարգի հզորութիւնը, որի ժամանակ շահագործումից ազատ գյուղացիներն առանց աստծու երջանիկ կյանք են կառուցում: Նախկինում, տերտերների, եկեղեցիների թագավորութեան մեջ, գյուղացին սովում էր, տանջվում: Այժմ նա ապրում է ունեւոր կյանքով: Յուրահանդեսը, կոլեկտիվ աշխատանքի, գիտութեան, տեխնիկայի հիման վրա կառուցվող սոցիալիստական գյուղատնտեսութեան ուշագրավ հաջողութիւններ:

րի ցուցանիշն է: Հակակրօնական հետևութիւնները համար ցուցահանդեսը շատ հարուստ նյութեր է տալիս:

Կամ թե, օրինակ, թերթում հաղորդվում է Զավոթի ան-ջրդի-չորային դաշտերը ոռոգելու նպատակով Վոլգայի վրա կատարվող ամբարտակների շինարարութեան մասին: Ինչու կանգ չառնել այդ փաստի վրա և չպատմել, թե ինչպես փոխանակ մողթանքների և թափորների Ամբարտական իշխանութիւնը և կոլտնտեսային գյուղացիութիւնը պայքարում են երաշտի դեմ, հենվելով գիտութեան և աշխատանքի վրա: Այստեղ հենց կարելի է ցարական, եկեղեցական Ռուսաստանի անբերրութիւններին հակադրել սոցիալիստական դաշտերի առատ բերքերը:

Խրճիթ-ընթերցարաններին կից տրվում են դասախոսութիւններ դանազան թեմաների շուրջը, գիտական, գյուղատնտեսական և այլն, աշխատում են բազմաթիւ խմբակներ և այլն: Անհրաժեշտ է փորձված հակակրօնական աշխատողների հետ մանրկրկիստ ստուգել այդպիսի խմբակների ծրագրերը, դասախոսութիւնները թեղիսները և հագեցնել նրանց նույնպես հակակրօնական բովանդակութեամբ: Որեւէ թեմայի շուրջը ցուցահանդես կազմակերպելիս, խրճիթ-ընթերցարանների աշխատողները պետք է մտածված ձևով կազմեն ցուցահանդեսի պլանը այնպես, որ ցուցահանդեսի նյութերն օգտագործվեն նաև հակակրօնական նպատակների համար և, հնարավորին չափ, լրացնեն ցուցահանդեսը հատուկ հակակրօնական նյութով: Եվ այսպես սովետական գյուղի քաղաքական-լուսավորական աշխատողներն իրենց բոլոր աշխատանքներում չպետք է բաց թողնեն և ոչ մի դեպք ու առիթ կրօնի դեմ հանդես գալու համար:

Իսկ ի՞նչ ձևերով ավելի լավ է հակակրօնական պրոպագանդան տանել կոլտնտեսային ակումբներում, խրճիթ-ընթերցարաններում:

Ամենից պարզ ու մատչելի ձևը հանդիսանում է հակակրօնական գրականութիւն, թերթերի ու ժուռնալների բարձրաձայն ընթերցանութիւնը:

Նա, ով կազմակերպում և անցկացնում է ընթերցանութիւնը, պետք է վաղօրոք նախապատրաստվի դրա համար, այսինքն նշի մի շարք հետաքրքիր, կոլտնտեսականներին հուզող հարցեր, որոնք մտքերի փոխանակութիւն կառաջացնեն:

Պետք է ընթերցանութեան համար նախատեսված թերթը կամ գրքույկը վաղօրոք ընթերցողը ինքը կարգա, նշի նրա մեջ

այն տեղերը, որոնց վրա պետք է կանգ առնել, դրույցը ծավալելու համար:

Նշել և այն հարցերը, որոնց վերաբերյալ պետք է դրույց տարվի: Պետք է նշել այնպիսի հարցեր, որոնք կհետաքրքրեն կոլտնտեսականներին և մտքերի փոխանակութիւն կառաջացնեն: Ընթերցանութիւնն ու դրույցն աշխույժ անցկացնելու համար այդ հարցերը պետք է կապել տեղական կյանքից, իրենց կոլտնտեսականների կյանքից վերցրած փաստերի և օրինակների հետ, ցույց տալ տեղական հագեցումն ունեցող գործունեութիւնը, լսողների մեջ հուշեր առաջացնելու համար օրինակներ բերել անցյալի կյանքից:

Ընթերցանութեան վայրը գյուղում մեծ մասամբ լինում են՝ կարմիր ակումբներ, կոլտնտեսային ակումբը, խրճիթ-ընթերցարանը:

Բայց պետք է ընթերցանութիւններն անցկացնել և այնտեղ, որտեղ ընդհանրապես համալսում են կոլտնտեսականները, օրինակ, աշխատանքի վայրում՝ ճաշի ընդմիջումի ժամանակ, ճաշարանում ճաշից կամ ընթրիքից հետո և այլ վայրերում: Հաջող են անցնում ընթերցանութիւնները և տանը, այս կամ այն ակտիվիստ-կոլտնտեսականների մոտ, որի հետ վաղօրոք պայմանավորվում են ընթերցանութեան մասին և այն մասին, թե ում պետք է հրավիրել դրույցի համար:

Ի՞նչ կարգալ կարգալու համար շատ նյութ կա: Ամենից առաջ պետք է օգտագործել „Возбуждение“ թերթը, որը պարբերաբար լույս է տեսնում ամսական 3 անգամ: Նրա մեջ տպագրվում են շատ հանրամատչելի հոդվածներ, դիտողութիւններ, գեղարվեստական պատմվածքներ հակակրօնական թեմաների շուրջը:

Պետք է օգտագործել նաև „Возбуждение“ ժուռնալը, որը լույս է տեսնում ամեն ամիս: Ընթերցանութիւնների համար հաջողութեամբ կարելի է օգտագործել հակակրօնական գրքույկներ, օրինակ՝ Вспомогательный, «Ինչպես են ծնվում, ապրում և մեռնում աստվածները» կամ «Աստվածաշունչ հավատացյալների և ոչ հավատացյալների համար», Степанов-Скворцов — „О правой и неправой вере“, „О таинстве святого причащения“ և այլն: Լավ գեղարվեստական նյութ է ընտրված ընթերցանութեան համար Պետական հակակրօնական հրատարակչութեան կողմից լույս ընծայված ժողովածուների մեջ:

Հակալիրոնական աշխատանքի գործոն ձևը հանդիսանում է դասախոսություն-գեկուցումը: Դասախոսության համար, ի հարկե, հակալիրոնական որակյալ աշխատող է պահանջվում: Նրան կարելի է հրավիրել շրջանային կենտրոնից: Բայց դա ոչ բոլոր դեպքերում է հաջողվում: Այդ պատճառով էլ կոլտնտեսային ա-կումբի, խրճիթ-ընթերցարանի խնդիրն այն է, որ պարտիական կազմակերպության օգնությամբ պատրաստի իր դասախոսներին և գեկուցողներին: Դրա համար պետք է օգտագործել տեղական ինտելիգենցիային: Դյուզդատնտեսը, ուսուցիչը, բժիշկը, ծանոթա-նալով հակալիրոնական գրականության հետ, կարող է այդ թե-մայի շուրջը դասախոսություն կարգալ կամ թե գրույց անց-կացնել: Օրինակ՝ ուսուցիչը կարող է դասախոսություն կարգալ հետևյալ թեմաների շուրջը. «Մարդու ծագման մասին» «Մտելծ-ված է արդյոք աշխարհը աստծու կողմից», «Դյուզդատնտեսը հե-տևյալ թեմաների շուրջը. «Խնչից է առաջ գալիս անձրևը», «Խն-չով է ֆլասակար կրոնը դյուզդատնտեսության համար», բժիշկը հետևյալ թեմաների շուրջը. «Բժշկությունը և կրոնը», «Մնոտիա-պաշտությունները, նշանների և երազների մասին»: Տեղի պար-տիականը կարող է կարգալ դասախոսություն հետևյալ թեմանե-րի շուրջը. «Մտալինյան Կոնստիտուցիան և կրոնը», «Ում է օգ-տակար և ում ֆլասակար կրոնը» և այլն:

Տեղական կուլտուրական ուժերի այսպիսի օգտագործման դեպքում կոլտնտեսային ակումբը, խրճիթ-ընթերցարանը կարող է հակալիրոնական թեմաների շուրջը սխտեմատիկ դասախոսա-կան աշխատանք կազմակերպել: Տեղական հակալիրոնական դա-սախոսները առանձնապես արժեքավոր են և այն պատճառով, որ նրանք ավելի լավ են ճանաչում իրենց շրջապատող մարդկանց, գիտեն, թե ինչ սնահավատություններ և նախապաշարմունքներ են ապրում իրենց շրջապատող հավատացյալ մարդկանց գի-տակցության մեջ, ինչպես են գործում հողատերականները և ա-դանդավորները: Տեղական դասախոսը ամբողջ ժամանակ գտնը-վում է այնպիսի մարդկանց շրջապատում, որոնց շրջանում նա տանում է հակալիրոնական պրոպագանդան: Նա գիտի, թե ով է կատարում կրոնական տոներ, ինչ ֆլաս են հասցրել այդ տոնե-րը կոլտնտեսային տնտեսությանը: Հավատացյալների հետ տար-վող իր աշխատանքում, տեղի դասախոսը կարող է հենվել այն-պիսի փաստերի վրա, որոնք ավելի լավ են հասնում տերտերնե-րի կողմից թմրեցված աշխատավորների գիտակցությանը:

Զեկուցումներն անցկացնելու ժամանակ որպես մեծ օժան-դակություն ծառայում են սովորաբար պրոեկցիոն լապտերը, կինոն, դիտողական փորձերը: Կան մի շարք հակալիրոնական ֆիլ-մեր, որոնք հաջողությամբ կարող են օգտագործվել որպես գե-ղարվեստական պարզաբանումներ հակալիրոնական գեկուցումների համար: Օրինակ. կաթոլիկության մասին տրվող գեկուցումը, կա-րելի է գուգակցել «Սուրբ Յորգենի տոնը» ֆիլմին, կուսակրո-նության դերի և բարքերի մասին տրվող գեկուցումը՝ «Խավա-րամուլության բնում» ֆիլմին, հակալիրոնական պրոպագանդայի համար կարելի է օգտագործել նաև «Հուդա», «Կենդանի աստված», «Հակալիրոնական թանգարանում», «Սեանի ձկնորսները» և այլ ֆիլմեր:

Հակալիրոնական աշխատանքի հետաքրքիր ձև են հանդիսա-նում հարցերի և պատասխանների երեկոները: Հարցերի և պա-տասխանների երեկոները լավ անցկացնելու համար, պետք է լավ նախապատրաստել այն: Չպետք է սահմանափակվել միայն խըր-ճիթ-ընթերցարանում կամ ակումբում հայտարարություն տալով, այլ պետք է խրճիթ-ընթերցարանի ակտիվի միջոցով նախօրոք լայնորեն տեղեկացնել բնակչությանը երեկոյի մասին:

Նախօրոք պետք հավաքել կոլտնտեսականներին ամենից շատ հետաքրքրող հարցերը, որպեսզի առաջին հերթին դրանց համար պատրաստվեն պատասխաններ: Այդ պայմաններում յու-րաքանչյուր պատասխանը նոր հարց է առաջացնում և այդպի-սով կարծիքների աշխույժ փոխանակում է սկսվում: Կարելի է կիրառել և այսպիսի մեթոդ՝ յուրաքանչյուր տրված հարցին դե-կավարը առաջարկում է պատասխանել որևէ մեկին լսարանից: Ղեկավարն ուղղում է պատասխանողներին, ցույց է տալիս, թե նրանց պատասխաններում ինչն է ճիշտ և ինչը սխալ: Առաջատ-րիտյի ակտիվությունը հայտնաբերելու իմաստով այդ մեթոդը շատ օգտակար է: Բայց պետք է հսկել այն բանին, որպեսզի հարցերի և պատասխանների երեկոն չվերածվի կրոնական դիս-պուտի:

Որպես հակալիրոնական պրոպագանդայի մեթոդ, դիսպուտը բոլորովին պետքական է: Նա չի նպաստում հարցի պարզաբան-մանը, այլ գրգռում կրքերը:

Գեղարվեստական երեկոներ: Աշխատանքի այս ձևը սովորա-բար գործադրվում է միայն հակալիրոնական կամպանիաների օրե-րին: Պետք է դեղարվեստական երեկոներ կազմակերպել սխտե-

մատիկորեն, ըստ որում վաղօրոք յաշակված պլանով և ամենազանազան թեմաների վերաբերյալ:

Հակակրոնական զեղարվեստական երեկոն նրանով է լավ, որ նա միշտ բնակչության մեջ մեծ հետաքրքրություն է առաջացնում և մեծ աուդիտորիա հավաքում, նույն թվում և հավատացյալներ: Գեղարվեստական երեկոյի կազմակերպումը, ճիշտ է բավականին ուժեղ ու միջոցներ է պահանջում, բայց եթե կոլտնտեսություն ակումբին, կամ խրճիթ-ընթերցարանին կից աշխատում են դրամատիկական, երաժշտության, երգեցիկ խմբեր, ապա այդպիսի զեղարվեստական երեկոներ կարելի է հեշտությամբ կազմակերպել:

Ահա հակակրոնական երեկոնների օրինակելի նյութերը *).

1. ԳԼԵԲՈՎ, „Марево“ պիեսը նկարագրում է տերտերների կոնտրոլ-ռեդուցիոն դիվերսիոն աշխատանքը մի օրերում: Պիեսն ունի 7 պատկեր և 16 գործող անձինք: Այդ պիեսի բեմադրումը պետք է ձեռնարկի միայն այն դրամատիկական խմբակը, որն ունի ոչ միայն լավ կատարողներ, այլև բեմադրական միջոցներ (բեմ, բուտաֆորիա, դրիմ): Պիեսը հրատարակված է ապակատիպով «Իսկուստովո» հրատարակչության կողմից, Մոսկվայում, 1938 թ. (ռուսերեն լեզվով):

2. ԳՐ. ԳՐԱԴՈՎ, „Овечья шкура“ պիեսը նկարագրում է եկեղեցականների հարմարվողականությունն ու ֆուսսարարական լրտեսական աշխատանքները կոլտնտեսային գյուղում: Պիեսն ունի 3 արարված, 5 պատկեր և 7 գործող անձինք (5 կանանցի դերեր և 2 տղամարդու): Բեմադրման համար պիեսը պարզ է, բարդ բուտաֆորիա չի պահանջում և կարող է խաղացվել ամեն մի դրամատիկական խմբակի կողմից, որն ունի ոչ վատ կատարողներ: (Տես «Հակակրոնական պիեսներ» հավաքածուն (ռուսերեն լեզվով) ԴԱԻՅ, 1938 թ., Մոսկվա, ինչպես նաև «Պիեսներ» ժողովածուն, Լենինգրադ, „Искусство“, 1938 թ., տիրաժ 10.000, ռուս. լեզվով):

3. ԳՐ. ԳՐԱԴՈՎ, „Кум Лукьян“. Կատակերգություն տերտերների կոնտրոլ-ռեդուցիոն-լրտեսական գործունեության մասին: Գործող անձինք 6 հոգի, կահավորումը՝ կոլտնտեսային խրճիթ, տես „Безбожник“. Ժուռնալի 1937 թ. 9-րդ համարը, ինչպես նաև վերևում նշված «Հակակրոնական պիեսները» (ԴԱԻՅ) և «Պիեսներ» („Искусство“):

*) Հայերեն գրականության ցուցակը տես ՀՍՍՌ Պետական Գրապատի «Հակակրոնական գրականության ցուցակը», 1939 թ.:

4. ԳՐ. ԳՐԱԴՈՎ, „Формула“. Փոքրիկ կատակերգություն, որը ցույց է տալիս աղանդավորների առաջնորդների տիպերն ու ընդհանրական գործունեությունը: Կահավորումը՝ սովորական սենյակ: Գործող անձինք՝ 4: Տես „Безбожник“ Ժուռնալը 1938 թ. № 2 և վերևում նշված «Հակակրոնական պիեսներ» ու «Պիեսներ» (ժողովածուները):

5. ՍՈՒԲԲՈՏԻՆ, „Старый знакомый“. Հավատացյալների, նոր ոտցիալիստական կյանքի պայմանների ազդեցության տակ, կրոնից հեռանալու մասին: Գործող անձինք՝ 3: Կահավորումը՝ սովորական սենյակ: „Искусство“, 1938 թ., Մոսկվա:

Մի արարվածով պիեսներից յուրաքանչյուրը միջին հաշվով կիլի 30—40 բույս: Այսպիսով, այդ բեմադրությանը կլրացվի երեկոյի առաջին բաժինը: Երկրորդ բաժնի ծրագիրը (մոտավորապես մեկ ժամ) պետք է կազմել հետևյալ նյութերի արտասանությունից և ընթերցումից.

ՎՈՐՈՆԵՆԿՈ, „На затмении“. Պատմվածքը նկարագրում է ցարական խավար Ռուսաստանի կենցաղը, Հակադրվում է ճիշտ դիտական իմացությունները բուժ անհավատությանը: Պատմվածքը կարդալը կտևի 20—25 բույս: Նրա մեջ կան շատ ծիծաղաշարժ տեղեր (Բացի Կորոլենկոյի երկերի ժողովածուից այդ պատմվածքն ամբողջությամբ տպագրված է նաև «Հակակրոնական պոեզիա և պրոզա» հավաքածուի մեջ, Պետական հակակրոնական հրատարակչություն, 1938 թ., Մոսկվա):

ԶԵՆՈՎ, „Канитель“. Ընթերցումը կարելի է անցկացնել երկուսով, առանց կոստյումների և դրիմի: Այդ պատմվածքն առաջացնում է անկեղծ ծիծաղ լսողների մեջ և նուրբ կերպով ծաղրում եկեղեցական ծիսակատարությունը (Տես Զենովի երկերի ժողովածուն, ինչպես նաև «Հակակրոնական պոեզիա և պրոզա» հավաքածուն ռուսերեն լեզվով):

ՍԵՐԱՖԻՄՈՎԻՉ, „Помолебствовал“. Այդ պատմվածքը հակադրում է գյուղատնտեսի կողմից ղեկավարվող տնտեսությունը «տերտերով» ղեկավարվող գյուղացիական տնտեսության հետ: Համոզեցուցիչ կերպով ցույց է տրված, որ ոչ թե տերտերն է իր մաղթանքներով օգնում լավ բերք ստանալուն, այլ ագրոտիկնիկան և համառ աշխատանքը (Տես «Հակակրոնական պոեզիա և պրոզա» հավաքածուն):

ՍԵՐԱՖԻՄՈՎԻՉ, „Ежедневно творимое“. Փոքրիկ պատմվածքում նկարագրվում է տերտերի դաժանությունն ու լկտիությունը:

Գետանցի ժամանակ ընկղմելով նավակը և խեղդելով նրա մեջ զանվող ուխտավորներին, տերտերն իր սեփական փրկությունը բացատրում է «հրաշքով» (նույն տեղ)։

ՍԵՐԱՅԻՍՈՎԷԶ, «Бунт». Պատմվածքը ցույց է տալիս կալվածատիրական բռնացումը ցարական Ռուսաստանում և տերտերների լրտեսական գործունեությունը հողուտ շահագործողների։ Պատմվածքը կարգավր կտևի 25—30 բույե (նույն տեղ)։

ՊՈՂՅԱԶԵՎ, «Отец дьякон». Կուլակ Սադիլիչի ընդհանուր նկարագրման մեջ մերկացվում է կուլակության ընդհատակյա, կոնտրակուլցիոն գործունեությունը սովետական դյուղում մինչև կոլեկտիվացումը։ Պատմվածքը կարգավր կտևի 15—20 բույե (նույն տեղ)։

ՎԵՐԵՍՍՅԵՎ, «В степи». Պատմվածքը հավատացյալ հնձվոր Նիկիտի ապրումների մասին, որը գործ է ունեցել կրոնական խաբեբայի և խարդախ «ուխտավորի» հետ (նույն տեղ)։

ՆԵՎԵՐՈՎ, «Поросенок». Պատմվածքը նկարագրում է եկեղեցականների ագահությունն ու ստորությունը (նույն տեղ)։

ՆԵՎԵՐՈՎ, «Золотой». Նույն թեման, նույն տեղ։
ԳԼԵԲ ՌՍՄԵՆՍԿԻ, «Пятница». Թեման անհավատությունն ու աշխատանքն է։ «Հակակրոնական գեղարվեստական հավաքածու», ГИЗ, 1936 թ., Մոսկվա։

ՊՈՒՇԿԻՆ, «Сказка о попе и о работнике его Балде», («Հեքիաթ տերտերի և իր Բալդի ծառայի մասին»)։

ՇԵՎՉԵՆԿՈ, «Гимн черни», «Юродивый», «Сон».

ՆԵՎԵՐՈՎ, «Знахарка», «Кому на Руси жить хорошо» (հատվածներ)։

ՍՈՅՍՈՎՍԿԻ, «Товарищи-крестьяне, вдумайтесь раз хоть—зачем крестьянину справлять пасху». «Ни знахарство, ни благодать бога—в болезни не подмога». «Прощение на имя бога—в засуху не подмога». «Ни знахарь, ни бог, ни слуги бога—нам не подмога». «На горе беднякам, богатеишим на счастье и исповедники, и причастие». «От примет кроме вреда ничего нет».

ՅԱՈՒԲ ԿՈՍՍ, «На замке», «Мужик», «Дед колхозник». Այդ բոլոր ստանավորները գեղեցիկ են «Հակակրոնական պոեզիա և պրոզա» հավաքածուում, ГИЗ, 1938 թ., Մոսկվա։

Կարելի է նշել հակակրոնական երեկոյի ծրագրի հետևյալ օրինակելի պլանը.

1-ի ն ր ա ժ ի ն

1. Սերաֆիմովիչ—«Помолебствовал».
2. Չեխով—«Канитель».
3. Բայանիստի ելույթը։
4. Նեկրասով—«Знахарка».
5. Маяковский—«От примет кроме вреда ничего нет».

2-ր դ ր ա ժ ի ն

1. Վերեսայով—«В степи».
2. Նեկրով—«Золотой».
3. Երգեցիկ խմբակի ելույթը, կամ բայան, կամ սոլո երգիցողություն։
4. Պուշկին—«Հեքիաթ տերտերի և իր Բալդի ծառայի մասին»։
5. Дед-безбожник—«Итоги поповской дороги» («Безбожник» ժուռնալ, № 10, 1937 թ.)։
Կատարման համար հանձնարարվում է առևտրական ժողովրդական հեքիաթները, որոնք տպագրված են «Հակակրոնական պոեզիա և պրոզա» և «Հակակրոնական գեղարվեստական հավաքածուներ»-ի, ինչպես նաև «Անաստված» ժուռնալի 1938—1939 թ.թ. №№-ում։
Կարելի է նաև օգտագործել հետևյալ երկերը, որոնք տպագրված են «Безбожник» ժուռնալում։
1. ԴՈՒԲՐՈՎԻՆ, «Груня», պատմվածք, 1939 թ., № 2։
2. ԳՐ. ԳՐԱՒՈՎ, «Новый лугище бьет», ստանավորներ, 1938 թ., № 1։
3. Օ. ՌՈՆՆՈՎԱ, «Победитель», պատմվածք, 1938 թ., № 1։
4. Մ. ԳՈՐԿԻ, «Մայր» (հատված), «Ձմեռ Գորգիև» (հատված), 1938 թ., № 5։
5. Բ. ԿՈՎԻՆԵՎ, «Урок», «Монастырь в горах», ստանավորներ, 1938 թ., № 8—9։
6. ՊՈՅՍՈՎՍԿԻ, «Урок» (հատված), 1938 թ., 8—9։
7. «Монастырь высокоотимого лотоса» (պատմվածք չինական կյանքից), 1938 թ., № 8—9։
Պատի բերք։ ԽՐՃԻԹ-ը ներդրարանը ոչ բոլոր գեղեցիկում է հնարավորություն ունենում հատուկ հակակրոնական պատի թերթ լույս ընծայելու։ Բայց անպայման պետք է մշտական հակակրո-

նական բաժին կազմակերպել պատի թերթում: Այդ բաժնում պետք է լուսաբանել անաստվածների ամենօրյա աշխատանքը: Ճաշլուսարացիաներ, կենդանի, գունաղիղ հակակրոնական նյութեր տեղական թեմաների շուրջը, կրոնականների գործունեությունը մերկացնող տեղեկություններ և այլն: Նկարները կարելի է վերցնել «Возбожние» ժուռնալից: Բայց, ի հարկե, ավելի լավ է ղրանք պատրաստեն տեղի նկարիչները տեղական թեմաների վերաբերյալ:

Անաստվածի անկյունը: Անկյունի խնդիրն է՝ 1. գրավել կոտնտեսային ակումբ, խրճիթ-ընթերցարան հաճախող ուշադրությունը, նրան նյութ տալ հակակրոնական հետևությունների համար. 2. ծառայել որպես մեթոդական անկյուն ակումբի կամ խրճիթ-ընթերցարանի հակակրոնական ակտիվի համար, հակակրոնական խմբակների համար, իսկ եթե խրճիթ-ընթերցարանին կից աշխատում է Մարտնչող անաստվածների միությունը՝ բնական ապա նաև բջջի համար:

Սովորաբար անաստվածի անկյունը բաղկացած է հակակրոնական պլակատներից, լողունգներից, նկարներից, գրքերի ցուցադրումից, հարցերի և պատասխանների համար ծառայող դրատախտակից և այլն:

Շատ վատ է, որ անաստվածների շատ անկյուններ հազվագյուտ դեպքում են լրացվում նոր նյութով: Անաստվածի անկյունը հաճախ վեր է ածվում իր ձևի մի ինչ որ «պատկերակալի», փոշոտված, անհետաքրքիր: Դրանից խուսափելու համար, պետք է անկյունի աշխատանքը կապել հակակրոնական խմբակի աշխատանքի հետ: Հենց որ խմբակի անդամները դասադրքով անցնեն որևէ թեմա, պետք է որ նրանք այդ թեմայի վերաբերյալ անաստվածի անկյունում իսկույն պատրաստեն պլակատներ, դիագրամներ, լողունգներ: Անկյունում պետք է կազմակերպել Մարտնչող անաստվածների միությունից բջջի անդամների հերթափոխություն: Հերթապահները պետք է հակակրոնական աշխատանքի խնդիրների շուրջը կոնսուլտացիաներ տան:

Եթե անաստվածի անկյան շինքը թույլ է տալիս, ապա նրա մեջ կարելի է կուտակել թանգարանային բնույթ կրող այլ հակակրոնական նյութեր: Ընդհանրապես պետք է ձգտել չսահմանափակվելու միայն հատուկ հակակրոնական նյութի ցուցադրումով, այլ միացնել այն գիտական հանրամատչելի նյութին:

Կարելի է ցույց տալ, թե ինչպես է գոյացել տեղեկություն սխտեմը (պատրաստել անոթ), ինչպես է զարգացել կյանքը Երկ-

րի վրա: Անկյունում, ինքնագործ գործիքների և էքսպոնատների վրա անցկացնել պարզ փորձեր և այլն:

Լավագույն խրճիթ-ընթերցարանների աշխատանքի փորձը ցույց է տալիս, որ այդ տեսակի փորձերն ու աշխատանքները պարզ գործիքների և էքսպոնատների պատրաստումը կարելի է հանձնարարել բարձր դասարանների աշակերտներին ընագիտություն ուսուցչի ղեկավարությամբ, կամ թե անաստվածների ակտիվից հատուկ ընտրած խմբին: Ընդհանրապես անկյան աշխատանքի հանդեպ բավարար ուշադրություն ցուցաբերելիս նաև կարող է մեծ ժողովրդականություն նվաճել կոտնտեսականների մեջ և նշանակելի դեր խաղալ հավատացյալների միջև տարվող հակակրոնական լուսավորական աշխատանքում: Այդ աշխատանքի հաջողությունը ապահովված կլինի, եթե ակումբի կամ խրճիթ-ընթերցարանի վարիչը անկյունում աշխատելու համար կարողանա առաջ քաշել այդ գործը սիրող, դրանով գրավվող ակտիվիստ անաստվածի:

Էֆեկուսիտներ: Էքսկուրսիայի արժեքը նրա դիտողականություն մեջ է: Էքսկուրսանտը հենց այդտեղ, տեղում ստանում է դիտողական հաստատում այն բանի, որի մասին խոսքերով տասել է նրանց դասախոսը:

Ինչպիսի էքսկուրսիաներ կարելի է կազմակերպել կոլտնտեսությունում: Էքսկուրսիաներ դեպի մոտակա սովետական տնտեսությունը կամ գիտա-հետազոտական ագրոնոմիական հողամասը, խրճիթ-ընթերցարանը, էքսկուրսիա դեպի մոտակա էլեկտրոկայանը, էքսկուրսիա՝ դեպի վանք, եթե այդպիսին կա մոտակայքում, դեպի մոտակա թանգարանը և այլն:

Դեպի էլեկտրոկայան կազմակերպվող էքսկուրսիայի նպատակը կլինի մարդու հզորության դիտողական ապացույցը, տեխնիկայի նվաճումների ցուցադրումը և դրա օգնությամբ հրաշքների մասին եղած կրոնական առասպելների և հեքիաթների ցրումը: Դեպի էլեկտրոկայան կազմակերպվող էքսկուրսիան գյուղացիների համար առանձնապես հետաքրքիր է, քանի որ գյուղական բնակչության հետաքննադրող խավեր դեռ հավատում են Եղիա մարգարեին և նրա «ամպրոպային նետերին»:

Էքսկուրսիան դեպի վանք՝ հարուստ նյութ կտա հոգևորականության դասակարգային դերի, շահագործական սխտեմի տնտեսավարություն հայտնաբերման համար, կծանոթացնի էքսկուրսիայի մասնակիցներին հոգևորականությունից կենցաղին և բարքերին:

ԽՄԲԱԿ: Խմբակը հանդիսանում է հակակրոնական պրոպագանդիստական աշխատանքի հարմար մի ձև: Խմբակի նպատակն է տալ սխառեմատիկ հակակրոնական գիտելիքներ: Խմբակի մասնակիցները թիվը չպետք է մեծ լինի, 15—20 մարդ: Խմբակի մեջ պետք է ներգրավեն ոչ միայն անաստվածներին, այլև հավատացյալներին:

Ի՞նչ է պետք խմբակ կազմակերպելու համար:

Ամենից առաջ անցկացնել խմբակներում պարտադրու ցանկություն ունեցողների գրառում: Ի հարկե, ցանկալի է, որ խմբակի մեջ գրվեն շատ հավատացյալներ: Խմբակի մեջ մտնելու համար տարվող ագիտացիային պետք է ներգրավել խրճիթ-ընթերցարանի ակտիվը:

Պետք է խմբակի համար ընտրել լավ, դիտակ ղեկավար: Նա կարող է առաջ քաշվել պարտիական կամ կոմերիտական կազմակերպություններից, Մարտնչող անաստվածներին միության բջիջից: Այդպիսի ղեկավար կարելի է ընտրել և տեղի մանկավարժներից: Եթե դժվար է ղեկավար ընտրել առողջ աշխատողներից, այդ դեպքում պետք է դիմել Մարտնչող անաստվածներին միության շրջանային կազմակերպությանը:

Ղեկավարը պետք է հոգա տանի խմբակի ծրագրի մասին, խրճիթ-ընթերցարանի կամ Մարտնչող անաստվածների միության բջիջի օգնությամբ ճարի համապատասխան գրականություն և կազմակերպի խմբակի պարագլուխները:

Որպեսզի խմբակի պարագլուխները կազմակերպված անցնեն, անհրաժեշտ է ընտրել խմբակի ավագ կամ քարտուղար, նրա պարտականությունն է, ուսումնական պիտույքների մասին հոգալը, հաճախողների և նրանց առաջադրությունների կատարման հաշվառումը:

Մենք արդեն մատնանշել ենք վերևում, որ պետք է կապակցել խմբակային աշխատանքը անաստված խմբակի անկյան աշխատանքի հետ:

Լավ է նաև, եթե խմբակի մասնակիցները ժամանակ առ ժամանակ բրիգադներում, դաշտային պայմաններում, ղեկավարի հսկողությամբ գրույցներ անցկացնեն: Դա կսովորեցնի խմբակի անդամներին գործնական աշխատանքի: Խմբակի աշխատանքի համար որպես ուսումնական ձեռնարկ պետք է հանձնարարել «Հակակրոնական դասագիրք»-ը:

ԱՆՇԱՏԱԿԱՆ ԱԳԻՏԱՑԻԱ ԵՎ ՊՐՈՊԱԳԱՆԴԱ: Այդ մեթոդը մեծ առա-

վելություն ունի այն տեսակետից, որ թույլ է տալիս մեզ հակակրոնական պրոպագանդայով ընդգրկել հավատացյալ մարդկանց, որոնց սովորաբար դժվար է գրավել հակակրոնական գրույցի կամ դասախոսության համար:

Ահա թե ինչ է պատմում հակակրոնականներից մեկը հավատացյալներին հետ կատարած իր աշխատանքի մասին:

«Կարասու-Բաղարի սովետական տնտեսությունում, Ղրիմում, դասախոսությունից առաջ սովետական տնտեսության քաղաքացի պետի տեղակալը խնդրեց ինձ գրուցել կրոնի մասին նրա գրքանշի—շատ հավատացյալ կնոջ հետ: Ես գնացի: Սկզբում նա ուզեց ծածկվել, բայց փեսան ասաց, որ նա պետք է գնա կնոջ հետ և խնդրում է հյուրին թեյով հյուրասիրել: Պառավել մոտեցավ սեղանին և սկսեց թեյ պատրաստել: Մենք մենակ մնացինք: Ես հարցրի, թե որտեղացի է նա: Նա ասաց, որ Տուլայից է: Ամուսինն աշխատում էր գործարանում, բայց վաղ մահացավ և նա փոքրահասակ երեխաների հետ շատ է տանջվել: Ես պատմեցի, թե ինչպես ինքս աճել եմ կարիքի և սովածության մեջ գյուղում: Երեխաները շատ էին, իսկ հայրս և մայրս՝ ձիագործի գյուղացիներ, բացի գյուղացիությունից ոչինչ չէին իմանում, աղքատ էին ապրում և միշտ աստծուց լավ կյանք խնդրում:

—Իսկ թե ինչպես էի աղոթում ես, արցունքներ թափում, բայց երևում է, որ իմ աղոթքը հաճելի չէր աստծուն,—ընդհատեց նա:

—Իսկ քանի, քանի չքավորներ ինչպիսին եք դուք և իմ հարազատները աղոթում էին դառն արցունքներով և նույնպես ապարդյուն: Իսկ ահա այժմ ես չեմ աղոթում և վատ էլ չեմ ապարդյուն: Վատ չեմ ապրում և ձեր աղջիկն ամուսնու հետ: Իսկ նրանք էլ չեն աղոթում: Եվ բանվորներն ու գյուղացիները մեր Սովետական Միության մեջ շատ ավելի լավ են սկսել ապրել նախկինի համեմատ, ոչ թե աղոթքի շնորհիվ, այլ շնորհիվ նոր աշխատանքային կյանքի կազմակերպմանը՝ սոցիալիստական իրավակարգի, կոմունիստական պարտիայի, նրա առաջնորդների, որոնք նույնպես չեն աղոթում, աստծուն չեն հավատում, և պայքարում են կապիտալիզմի այդ մնացորդների դեմ, որոնք խանդավարում են նոր կյանքին: Ես պատմեցի նրան Լենինի և Ստալինի վերաբերմունքի մասին դեպի կրոնը, բացատրեցի կրոնի ծագումը: Պառավել ասաց, որ Լենինին և Ստալինին նա սիրում է, բայց հավատում է աստծուն, առաջվա նման աղոթում է և

կարծում է, որ առանց աստծու ապրել չի կարելի, թեկուզ և տեսնում է, որ նոր կյանքը կառուցվում է առանց աստծու, և նրա աղջիկն ամուսնու հետ չեն հավատում աստծուն: Այդ ժամանակ ես հրավիրեցի նրան գալ ակումբ իմ դասախոսությունը: Սկզբում նա հրաժարվում էր, ասելով, որ ակումբ չի գնում և որ առանց այն էլ նա սարսափում է, որ ինձ հետ խոսքով ընկալ, աստված նրան կպատժի զբա համար:

Այդ ժամանակ աղջիկը փեսայի հետ վերադարձան և ինձ հետ միասին սկսեցին համոզել մորը դասախոսություն գնալ: Նա համաձայնվեց զար մի պայմանով, որ իսկույն կհեռանա, եթե նրան դուր չգա: Դասախոսություն ժամանակ նա նստած էր իր աղջկա կողքին և ամբողջ ժամանակ ինչ որ բան էր ասում նրա ականջին: Նստեց նա մինչև վերջ, մինչև որ ես չպատասխանեցի բոլոր տված հարցերին: Դասախոսությունից հետո ես հարցրի աղջկան, ինչի մասին էր խոսում նրա ականջին մայրը:

Աղջիկն ասաց.

— Մայրս անձանաչելի էր. նա ամբողջ ժամանակ համաձայնվում էր ձեզ հետ և կրկնում իմ ականջին «ճիշտ է, ճիշտ, ինչպես այդ բոլորը ճիշտ է: Ինչքան ես տգետ եմ: Այժմ ես կլսեմ ձեզ և խելք մարդկանց, դասախոսությունների կգնամ»:

Կոլտնտեսային ակումբի, խրճիթ-ընթերցարանի խնդիրը այն է, որ հսկի այդպիսի ագիտատորների աշխատանքին, հաճախակի նրանց հավաքի, քննարկի, թե ինչպես է ընթանում նրանց մոտ աշխատանքը, խորհուրդներ և ցուցումներ տա նրանց:

* *

Կրոնի դեմ հաջողությամբ պայքարելու համար՝ յուրաքանչյուր կոլտնտեսային ակումբ, խրճիթ-ընթերցարան պետք է սխտեմատիկորեն ուսումնասիրի եկեղեցականների և աղանդավորների գործունեությունը: Առանձնապես պետք է հսկել կրոնավորների կողմից Ստալինյան Կոնստիտուցիան աղավաղելու և սովետների մեջ խցկվելու փորձերին:

Շատ կարևոր է, որ կոլտնտեսային ակումբը, խրճիթ-ընթերցարանը իրենց շուրջը հավաքեն և ստեղծեն հակակրոնական ակտիվ: Առանց ակտիվի օգնություն ակումբի վարիչը և խրճիթ-վարը չեն կարող մենակ հակակրոնական աշխատանք ծավալել: Իսկ այդպիսի ակտիվ հավաքելու և աճեցնելու լավագույն ձևը հանդիսանում է Մարտնչող անաստվածների միությունը բջիջը (ՄԱՄ):

Յուրաքանչյուր կոլտնտեսային ակումբ, յուրաքանչյուր

խրճիթ-ընթերցարան պետք է ձգտի պարտիական կազմակերպություն օգնությամբ այդպիսի բջիջ ստեղծել: Ամեն մի շրջանային կենտրոնում կարելի է ստանալ «Հրահանգ Մարտնչող անաստվածների միության բջջի աշխատանքի մասին»: Այնտեղ նկարագրված է, ինչպես կազմակերպել բջիջը և կանոնավորել նրա աշխատանքը:

Բջիջը կօգնի ինչպես հարկն է դնել կրոնավորների գործունեության, առանձին աշխատավորների վրա նրանց կողմից աղդելու մեթոդների ուսումնասիրությունը:

Բջիջը կարող է իր անդամների միջոցով կանոնավորել հավատացյալների հետ տարվող անհատական աշխատանքը, այցելել նրանց տունը, զրույցներ ունենալ կանանց հետ և այլն:

Պետք է հիշել, որ ոչ միայն հակակրոնական աշխատանքը, այլև կոլտնտեսային ակումբի, խրճիթ-ընթերցարանի ողջ աշխատանքն ամբողջությամբ հանդիսանում է որպես հոսթիլու միջոց աշխատավորներին գիտակցության մեջ կրոնական մնացուկները հաղթահարելու համար:

Երբեմն այնպես են լինում, որ կոլտնտեսային երիտասարդությունը գնում է եկեղեցի, կամ աղանդավորների մոտ միայն այն պատճառով, որ այնտեղ «գեղեցիկ երգում են», իսկ խրճիթ-ընթերցարանը անգործունեության է մատնված: Պետք է, որ կոլտնտեսային ակումբը, խրճիթ-ընթերցարանը լավ աշխատեն, որպեսզի այնտեղ կարելի լինի ստանալ թարմ թերթ, նոր գիրք, տեղեկանք այս կամ այն հարցի վերաբերյալ, որպեսզի այնտեղ կազմակերպված լինի գեղարվեստական ինքնագործունեությունը: Այդ ամենը կօժանդակի հավատացյալ աշխատավորների ուշադրության հեռացմանը կրոնական կազմակերպություններից:

Պետք է, որ կոլտնտեսային ակումբը կամ խրճիթ-ընթերցարանը իսկական կուլտուրական կենտրոն լինի գյուղում: Միայն այս պայմաններում կարելի է հաջող տանել հակակրոնական պրոպագանդան: Այդ տեսակետից հետաքրքիր է Մոսկվայի մարզի Կուրովյան շրջանի Զավոլենե կոլտնտեսության խրճիթ-ընթերցարանի վարիչ Ա. Պարֆենովայի փորձը:

Ընկեր Ա. Պարֆենովան նշանակված է եղել Զավոլենյան խրճիթ-ընթերցարանի և կոլտնտեսային ակումբի վարիչ 1937 թ.: Խրճիթ-ընթերցարանի և կոլտնտեսային ակումբի շենքը անուշադրության էր մատնված: Գույք շատ կար, բայց նա կարիք էր զգում վերանորոգման:

Սկզբում ընկեր Պարֆենովան սկսեց լրիվ կարգի բերել շին-
քը և գույքը: Գյուղսովետը բաց թողեց անհրաժեշտ միջոցներ:
Ընկեր Պարֆենովան կոլտնտեսականների մեջ գտավ ներկարար-
ներ, ներգրավեց աղջիկներին սփռոցներ և վարագույրներ կարելու,
պարզեց, թե երիտասարդութունից և մեծահասակներից ով է
հետաքրքրվում խրճիթ-ընթերցարանով: Այդ մարդիկ հետագայում
դարձան քաղաքավարական աշխատանքի ակտիվիստներ:

Գյուղում լուրեր տարածվեցին, թե խրճիթ-ընթերցարանում
ավելի լավ կլինի, քան կոլտնտեսականների տներում: Հենց ա-
ռաջին երեկոյին շատ ժողովուրդ եկավ: Ընթերցարանը բոլորին
զարմացրեց: Տնահյուս ուղեգորգեր հատակում, մուգ-կանաչավուն
յուղաներկի պանել պատերի վրա, ձյունափայլ սպիտակացրած
առաստաղ, բոլոր լուսամուտներում մուգ-կանաչավուն, մինչև
հատակը հասնող վարագույրներ, հարմար սեղաններ, ծածկված
անայնազործ ձեռով պատրաստած սփռոցներով, կաղնի աթոռներ
կիսափափուկ նստոցներով և թիկնոցներով, տակառիկներ մեջ
ծաղիկներ, ընկեր Լենինի կիսանդրին բարձր պոստամենտի վրա
պատած կարմիր կտորով, ընկեր Ստալինի և Համ Կ(բ) Պ Կենտ-
կոմի քաղբյուրոյի սնդակների նկարները շրջանակներում և ա-
պակով: Ռադիոռեպրոդուկտոր, թերթեր, ժուռնալներ, շախմատի և
դամախաղի տախտակներ սեղանների վրա, կախված լամպեր
լուսամուտիցներով: այդ ամենը տրամադրում էր հաճախուհի լի-
նե խրճիթ-ընթերցարանում: Եվ զարմանալի է, որ մտնելով
խրճիթ-ընթերցարան, յուրաքանչյուր հաճախորդ հանում է վե-
րաբեռն միջանցքում, ձմեռը անպայման թափ է տալիս վալին-
կաների ձյունը, իսկ անձը և եղանակին աշխատում է մաքրել կո-
շիկների ցիխը:

Խրճիթ-ընթերցարանը միայն իր արտաքին տեսքով զրա-
վեց կոլտնտեսականների և կոլտնտեսուհիների հարզանքը:

Կոնսուլտացիաներից մեկում քաղաքաշխատանքի կարե-
նետում ընկեր Պարֆենովան լսում էր ղեկուցում հակակրոնա-
կան պրոպագանդայի մասին: «Ծիշտ է» — մտածում էր Պարֆե-
նովան ականջ դնելով ղեկուցողի խոսքերին, մենք բոլորովին
մոռացել ենք հակակրոնական աշխատանքի մասին. նա հիշեց,
թե ինչպես նվաստացած և հլու կանգնած էին աղոթատանը զատ-
կի ծխակառավարության ժամանակ շատ կոլտնտեսականներ: «Պետք
է զբաղվել հակակրոնական աշխատանքով», որոշեց նա:

Ընկեր Պարֆենովան դիմեց շրջանային դասախոսական

բյուրոյին՝ խնդրելով դասախոս տալ: Դործը ձևաձև էր: Տվեցին
դասախոս, որը պետք է կարդար դասախոսութուն «Ծննդյան
տոնը և կրոնի դասակարգային էությունը» թեմայի մասին: Ա-
ֆիշաներ փակցրին, հրավերներ ուղարկեցին բոլոր բրիգադներին:
Նշանակված ժամին լսողները հավաքվեցին: Դասախոսը ժամա-
նակին եկավ և դասախոսութունը սկսվեց:

Նայելով հավաքվածների մասնային, ընկեր Պարֆենովան
լսողների դեմքերից դատում էր, որ մեծ հետաքրքրություն
կա դեպի թեման և աղեն կանխագուշակում էր հաջողութուն-
ներ: Սակայն նրա հաշիվները չարդարացան: Դասախոսութուն-
ը մինչև վերջը լսեցին միայն մի քանի ակտիվ մարդիկ, իսկ
շարքային կոլտնտեսականներն աստիճանաբար գնում էին դեռ
դասախոսության առաջին կեսից:

Թեման հետաքրքիր է, բայց դասախոսն անհաջող դուրս
եկավ, որոշեցին Պարֆենովան և ակտիվիստները:

Որոշվեց նոր տարվա սկզբին այլ դասախոս հրավիրել: Երբ-
ջանային դասախոսական բյուրոն այդ անգամ էլ ընդառաջեց:
Տվեցին նոր դասախոս, հանձնարարելով զրույց անցկացնել «Կրո-
նի դասակարգային էությունը» թեմայի շուրջը:

«Թեման շատ կարևոր է և հետաքրքիր» խրատականորեն
հայտնեց նրան դասախոսական բյուրոյի այդ ժամանակվա վա-
րիչը:

Դասախոսությունն անցավ ավելի վատ, քան առաջինը: Լը-
սողներն, արդեն առանց ճնշվելու, ինչպես առաջին անգամ էր,
խմբերով ցրվում էին իրենց տները, դասախոսությունն սկսվե-
լուց 15 րոպե հետո:

Ի՞նչ անել: Ինչո՞ւմ է բանը: Մի գուցե կրկին դասախոսն
է վատ, կամ միզ մոտ բոլորն անհավատացիալներ են — մտածում
էր ընկ. Պարֆենովան:

Նա հետաքրքրվեց հակակրոնական աշխատանքի դրության
մասին շրջանում: Պարզվեց, որ շրջանում կան Մարտնչող անասու-
վածների միություն 600 անդամներ: Բայց Մարտնչող անասու-
վածների միություն շրջանային խորհուրդը չի կարողացել նրան-
ցից դաստիարակել ակտիվ մարտնչող անասուվածներ: Մարտնչ-
ող անասուվածների միություն կոլտնտեսային բժիշկների մեծ
մասն անգործունեություն էին մատնված այնպես, ինչպես և
Ջավոկնեյում: Ակտիվ էին միայն մի քանի մարդ շրջանային
կենտրոնի ինտելիգենտներից: Բայց նրանք միայն ստանում էին

հանձնարարութիւններ՝ դասախոսութիւններ կարգաւ մերթ մեկ, մերթ մյուս կողմնատեսութիւնում, գլխավորապէս մեկ, բոլորի ատամներին առած թեմայի վերաբերյալ՝ այսինչ տոնը և կրօնի դասակարգային էութիւնը: Դա ձանձրութիւն էր առաջացնում հակալրոնական աշխատանքում:

Ընկ. Պարֆենովան որոշեց գյուղատկերի կուտհանձնաժողովի ընդլայնացած նիստ հրավիրել և քննարկել, թե ինչ անել Զավոլնիյում հակակրօնական պրոպագանդայի ասպարիզում: Միաժամանակ նա դիմեց Համ Կ(բ)Պ Կուրովյան շրջկոմ: Շրջկոմ այցելելու արդյունքների մասին նիստում նա պատմեց հետևյալը.

Ես եղա Մարտնչոյ անաստվածների միութեան շրջանային սովետում, բայց այնտեղ ինձ ոչ մի խելացի խորհուրդ չտվեցին: Դիմեցի այն ժամանակ պարտիական շրջկոմի քարտուղարին, նա խոստացավ առանձնացնել մեզ, պետքական մարդկանց և խոսել կուտհանձնութեան պարտիական կազմակերպութեան հետ, որպեսզի մեզ օգնեն: Այնուհետև նա ինձ ասաց. «Դրութիւն վերցրու ամենօրյա պրոպագանդայի, կրօնական հայացքները 10 օրում չի կարելի փոխել: Աշխատիր պատասխանել ամենախորհրդավոր հարցերին, որոնք կուտհանձնականի մեջ կապված են կրօնի հետ: Միջոցառումների ցիկլն այնպէս դասավորի, որ դրանք կատարես միացած մյուս քաղաքական լուսավորական աշխատանքի հետ միասին և որ ամբողջութեամբ առած 2—3 ամսում տաս միջոցառումների ավարտված մի շրջան: Հետևյալ եռամսյակի համար նախագծի նոր ցիկլ»:

Ընկեր Պարֆենովան հրապարակեց խրճիթ-ընթերցարանի 1939 թ. առաջին եռամսյակի աշխատանքի պլանի նախագիծը: Պարտշրջկոմի քարտուղարի խորհուրդը նա հաշվի առավ: Խրճիթների պարապմունքները, կոնսուլտացիաները, ժողովները հաջորդում էին հակակրօնական միջոցառումներին:

Այդ մասում կուտհանձնականը մեզանից չի կարող նեղանալ: Նա չի ասի, որ մենք «խցկում» ենք միայն հակակրօնական պրոպագանդա, — նշեց կուտհանձնաժողովի անդամ, կուտհանձնութեան հաշվետար ընկ. Ֆ. Տ. Սմիրնովը:

Բայց ահա միջոցառումների ներդաշնակութուն չստացվեց և քաղաքատանքի հետ կապակցում չկա, — ասաց կուտհանձնութեան նախագահ ընկեր Ուվարովը: Դասախոսութիւնների թեմաները պատահականորեն են ընտրված: Շրջկոմի քարտուղարը ճիշտ խորհուրդ էր տվել, պետք է տալ միջոցառումների ներ-

դաշնակ սխառեմ որպեսզի կուտհանձնականների մեջ կուտակվեն գիտելիքներ և դարգանա աշխարհայացք, որը հիմնված է գիտութեան սովյալների վրա:

Դա ճիշտ է, — պաշտպանեց նրան կուտհանձնութեան պարտականակերպիչ ընկ. Օբրադցովը, — բայց ամենակարևորը հակալրոնական պրոպագանդայում դա հիմնական օղակի շրջափումն է: Իսկ այժմ գլխավորը ողջ մասսայական-քաղաքական աշխատանքում դա ստալինյան երրորդ հնգամյա պլանի կատարման համար տարվող պայքարն է: Զէ որ կոմունիստական հասարակակարգի կառուցման հիմքը կենդանի մարդիկ են, այդ մենք ենք, սովետական հասարակ մարդիկ: Մարդուն՝ կոմունիզմի համար պայքարողին, մարդուն՝ բնութեան վրա տիրողին էլ պետք է նվիրել հակակրօնական պրոպագանդայի վերաբերյալ կերպովող միջոցառումների առաջին ցիկլը:

Դրա հետ համաձայնվեցին խորհրդակցութեան բոլոր մասնակիցները:

Որոշված էր առաջին հակակրօնական գրույցը նվիրել «Սովետական հասարակ մարդ» թեմային: Զավալինյան տարրական դպրոցի վարիչ ընկ. Զինովկը շարունակեց Օբրադցովի միտքը:

Իսկ երբ մենք ցույց տանք, թե ինչպէս է խանգարում կրօնը սովետական հասարակ մարդուն, ապա բնական կլինի ցույց տալ կրօնի հիմունքների կեղծութիւնը, «հոգու» շինծու գոյութիւնը և դրա հետ կապված պատկերացումը կյանքի և մահվան մասին պետք է մերկացնել:

Այդպիսով թեւադրվեց երկրորդ հակակրօնական դասախոսութեան թեման՝ «Կյանքը և մահը գիտութեան լուսաբանութեամբ և կրօնի պատկերացումը»:

— Մարդը «հոգի» չունի, կասի կուտհանձնականը, դասախոսութիւնը լսելիս, իսկ ինչ կա «հոգու» փոխարեն, ինչպէս է ապրում, գործում մարդը, ինչուին է նրա կենսական ուժը, — խորհում էին այնուհետև ակտիվիստները:

Այդ հարցերին պատասխանելու համար պլանում մտցնել դասախոսութիւնն ակադեմիկ Ի. Պ. Պավլովի ուսմունքի մասին:

Այնուհետև նշվեցին դասախոսութիւններն՝ «Միջոցները, լիսենկոն, Յիցինը, որպէս գյուղատնտեսութեան հեղափոխողներ», «Կրօնական ծխակատարութիւններից առողջութեանը հասնող վնասը», «Տերտերական ֆարաշաներով լրտեսներն ու գիվերսանտ-

ները», «Կինը և կրոնը» թեմաների վերաբերյալ։ Եվ ի հղրաւա-
ցություն այն հարցին, թե ով է ապա ստեղծել աշխարհը, գոյու-
թյուն ունի արդյոք նրա արարիչը, կալաոսսխանի՝ «Եղէլ
է արդյոք աշխարհի սկիզբը և կունենամ արդյոք նա վերջ» դա-
սախոսությունը։

Լինում:
Նրա հետ համաձայնվեցին, որ դասախոսությունները պետք է լրացնել ցուցահանդեսներով, ղեխողական պիտույքներով:

ըրեւցը հետաքրքիր դարձնել:
Վասյա Ժուլը պատրաստեց «Սովետական հասարակ մար-
դը» մեծ պլակատներ, այս զրույցը կայանալու է 1939 թվի փե-
տըրվարի 25-ին Զավոդնյան ակումբի շենքում: Զրույցը ղեկա-
վարում է պարտ. կաբլինտի վարիչ ընկ. Միխեևը: Երեք օր
շարունակ բրիգադիւնները կոլտնտեսականներին առաջադրանքներ
էին տալիս, ազդարարում էին դասախոսության մասին: Ակտի-
վիստները պատրաստեցին և ուղարկեցին զբաւոր հրավիրատոմ-
սեր ստախանովականներին, հարվածայիններին և այն չտիպահա-
կոլտնտեսականներին, որոնց ներկայութեանը զրույցին առանձ-
նապես ցանկալի էր:

աստղեր ողջ աշխատավոր մարդկույթյան համար: Կրեմլի նկարի տակ տեղավորված էր ՍՍՌՄ-ի քարտեզը, իսկ նրանից ներքև՝ սոցիալալիստական շինարարույթյան աճման ցուցադրումը:

Ընկ. Միրիսկիս զրույցից հետո Զավոնյան դրամատիկական խմբի մասնակիցները կարգացին ոտանավորներ, պատմվածքներ և հատվածներ՝ մեր երկրի անվանի մարդկանց հուշերից և կենսագրություններից:

Այդ թեման լավ իմացող դասախոս չճարվեց ոչ կոլտնտես-սուբյուռնում և ոչ էլ շրջանային կենտրոնում: Ընկ՝ Պարֆենո-վան դասախոս ստանալու համար դիմեց Մոսկվա: Ուղարկված դասախոս ընկ. Խատրատովը իր դասախոսության ընթացքում ցույց էր տալիս պլակատներ, որոնց վրա նկարված էին կրոնական մարդկանց պատկերացումները «հոգու» մասին, անդրձիբիմյան կյանքի մասին, ցույց էր տրված մարդկային մարմնի կազմու-թյունը: Բացի դրանից, դասախոսը ցույց էր տալիս գորտերի վրա կատարված գիտական փորձերի մի սերիա:

«Կիւնը և կըրոնը» դասախոսությունն արդեն անցկացվեց տեղական ակտիվի ուժերով, Համ Կ(Բ)Պ ջրջկոմը հանձնարարեց կարգաւ այդ դասախոսությունը պարտիայի անդամ ընկ. Խոռ-

տորակայային, որն աշխատում էր Մեկանժեյան կոմբինատում: Անցյալներում ընկ. Պուտոբակյան ոչ մի դաստիարակություն կարողացած չկար: Պարտիական կարիքների վարիչն օգնեց նրան ընտրելու համապատասխան դրականություն և կազմելու կոնսպեկտ: Ընկ. Պարֆենովան Մոսկվայում ճարեց դիպլոմի տիպերի սերիա այդ թեմայի վերաբերյալ: Կուրսվյան միջնակարգ դպրոցը տվեց պրոնկցիոն լապտեր:

Դասախոսության առաջին մասը, որը նվիրած էր կրոնի կողմից ճորտագործված կնոջը, ընկ. Պուտոբակյան ուղեկցեց դիպլոմի տիպերի ցուցադրումով: Դասախոսության երկրորդ մասը՝ կինը Սովետական իշխանության օրոք՝ ընկ. Պուտոբակյան է ցուցադրում: Դասախոսությունից հետո ընկ. Պարֆենովան ընթերցեց Մ. Գորկու «Հետևություն» պատմվածքը, որի մեջ նկարագրված է միջնակարգի ժամանակվա կնոջ նկատմամբ տեղի ունեցած ծաղրածանակի բաղմամբով դեպքերից մեկը:

«Ունեցել է արդյոք աշխարհն սկիզբ և կունենա նա վերջ» դասախոսությունն Չավոլենյանում անցավ չտեսնված հաջողությամբ: Նրա մեջ հանրագումարի էր բերում հակակրոնական առաջին ցիկլը: Լսողները ծանոթանում էին դիտության ամենաբարդ բնագավառներից մեկի՝ աստղաբաշխության հետ: Մոսկվայի աստղագիտության դասախոս Լարիոնովը օժանդակում էր դասախոսության հաջողությանը, նա արագորեն տիրեց լսարանին: Հայտնելով աստղաբաշխության աստղաքիզում գիտական հայտնաբերումների մասին, ընկ. Լարիոնովը լսարանի հետ միասին սկսում էր ստուգել նրանց ամենապարզ, շարժային կոլտեստականներին մատչելի եղանակներով: Նա լսողներին մեջ ձիշտ միտք էր հղացնում, ինքը հարց էր տալիս նրանց, նրանց հետ միասին «կասկածում» էր բերեմ թվում էր, որ լսողը միայն ինքն է, իսկ ողջ առեղիտորին՝ կոլեկտիվ դասախոս: Իսկ այնուհետև լսողների պատմածից և պատասխաններից ընկ. Լարիոնովը հանում էր հետևություններ, որոնց հետ համաձայնվում էին բոլորը, որովհետև դրանք իրենց՝ լսողների ասածների ուղղակի և տրամաբանական հետևություններն էին հանդիսանում: Այսպես, բոլորը եկան այն հիմնական հետևությունը, որ աշխարհը սկիզբ չի ունեցել, իսկ հետևապես չի եղել և «արարիչ» աստված, որը իբր թե ստեղծել է աշխարհը: Աշխարհը հավիտյան է: Մարդն այդ աշխարհի տերն է:

Դասախոսությունը շարունակվեց մեկ ու կես ժամ, իսկ այնուհետև համարյա թե երկու ժամ լսողները հարցեր էին տալիս Լարիոնովին: Լսողները խնդրեցին ընկ. Պարֆենովային կազմակերպել էքսկուրսիա դեպի Աստղագիտության Դաշտայն է տալիս, որ ընկ. Լարիոնովը կարողացավ խորը հետաքրքրություն առաջացնել լսողների մեջ:

Չավոլենյան խրճիթ-ընթերցարանի հակակրոնական պրոպագանդայի անմիջական արդյունքներից մեկը հանդիսանում է այն փաստը, որ ի տարբերություն 1938 թվի, 1939 թ. դատված գիշերը Չավոլենյան աղոթարանը դատարկ էր: Դա հաստատում է դասախոսության դործոն լինելը, որպես հակակրոնական պրոպագանդայի ամենամատչելի ձևերից մեկի: Ժխտված է քաղաքական-լուսավորական մի շարք աշխատողների այն պնդումը, թե հավատացյալ կոլտեստականներն ու կոլտեստականները իբր թե խուսափում են հակակրոնական դասախոսությունները հաճախելուց: Չավոլենյան փորձը ապացուցեց, որ նրանք խուսափում են միայն այն դասախոսություններից, որոնցից ձանձրույթի, ձևականության հոտ է փչում:

Այդ փորձը ցույց է տալիս, թե հետաքրքրությունը դեպի հակակրոնական դասախոսությունները ստեղծվում է լսողների պահանջները հաշվի առնելու, հակակրոնական պրոպագանդան կոլտեստականների շահերին սերտորեն կապակցելու միջոցով: Ձրույցների և դասախոսությունների ղեկավարները պետք է լավ պատրաստված լինեն: Հենվելով խրճիթ-ընթերցարանի, շրջանային դրադարանի օգնության վրա, շրջանային ակտիվի օգնության վրա, սովետական ինտելիգենցիայի շարքերից ելած տեղական դասախոսները պետք է մանրակրկիտ կերպով նախապատրաստվեն տվյալ առեղիտորին առաջ ելույթ ունենալու համար:

Չավոլենյան խրճիթ-ընթերցարանի աշխատանքի պայմանները ոչնչով չեն տարբերում որևէ այլ խրճիթ-ընթերցարանի պայմաններից: Նույնպիսի աշխատանք կարելի է կատարել յուրաքանչյուր խրճիթ-ընթերցարանում, ամեն մի կոլտեստային ակումբում. պետք է միայն խուսափել ուրիշ փորձի կույր ընդօրինակումից, իսկ ձևերի ընտրության և բովանդակության մշակման ժամանակ ելնել իր կոլտեստության կոնկրետ պայմաններից:

ԿՈՆՏՐՈՆԸ ՀԱՐՑԵՐ

1. Կապիտալիզմի ինչպիսի մնացուկները դեռ վերջնականապես չեն հաղթահարված մարդկանց գիտակցութեան մեջ մեղ մոտ և ինչո՞ւն են արտահայտվում նրանք:
2. Ի՞նչու են կրոնական մնացուկները ուսուցիչները դերը:
3. Ի՞նչու են կրոնի դասակարգային շահագործողական էությունը:
4. Ի՞նչու ամեն մի կրոն թշնամի է կոմունիզմին:
5. Մարքս-լենինյան գիտությունը ի՞նչպես է բացատրում կրոնի ծագումը, նրա արմատները և ինչ դեր է խաղում նա հասարակության մեջ:
6. Ի՞նչ տարբերությունն է կրոնական և հասարակության իդեալիստական սխալ և մատերիալիստական խիստ գիտական ու միակ ճիշտ բացատրություն միջև:
7. Ի՞նչու կապիտալիստական երկրներում պետության և կառավարող շահագործող դասակարգերի կողմից կրոնը մեծ օժանդակություն է ստանում և ուշադրություն արժանանում:
8. Ի՞նչպես է կապիտալիստական երկրներում կրոնը փորձում թուլացնել աշխատավորների պայքարը շահագործողների դեմ:
9. Բերեք փաստեր, որոնք ցույց են տալիս, թե ինչպես կրոնը և կրոնական կազմակերպությունները օգնում են շահագործողներին պայքար մղելու աշխատավորների դեմ և ակտիվ դեր են խաղում սոցիալիզմի երկրի դեմ պատերազմ հրահրելու մեջ:
10. Ի՞նչու մեղ մոտ անաստվածության (աթեիզմի) աճը չափանված թափ ստացավ:
11. Ի՞նչու կրոնական մնացուկներն առանձնապես վնասակար են մեր երկրում:
12. Կոմունիստական պարտիայի և Սովետական իշխանության ինչպիսի միջոցառումներ օժանդակեցին անաստվածության աճմանն ու ամրապնդմանը և խախտեցին այն սոցիալական արմատները, որոնք սնում են կրոնը:
13. Ինչ է զրված Ստալինյան Կոնստիտուցիայի 124-րդ հոդվածում խղճի ազատության մասին մեր երկրում:
14. Ինչու եկեղեցականները ամեն կերպ աշխատում են խեղաթյուրել Ստալինյան Կոնստիտուցիայի իմաստը:
15. Ինչու կրոնի դեմ պայքարելիս անհրաժեշտ է խուսա-

փել հավատացյալների կրոնական դժայիմունքները ծաղրելուց:
16. Մանրամասն պատմեցեք հակակրոնական պրոպագանդայի հիմնական ձևերի մասին խրճիթ-ընթերցարանում և կոլտնտեսային ակումբում:

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ակտիվի հետ միասին կազմեցեք խրճիթ-ընթերցարանի կամ կոլտնտեսային ակումբի հակակրոնական աշխատանքի պլանը մոտակա 3 ամիսների համար:
2. Պայմանավորվեցեք տեղական ուսուցչի, գյուղատնտեսի, բժշկի և Մարտնչող անաստվածների միություն հետ, որ նրանք կարգան դասախոսություն հակակրոնական թեմայի վերաբերյալ: Պարտիական կազմակերպության և դասախոսի հետ միասին նշեցեք դասախոսությունների թեմաները, կազմեցեք նրանց պլանը: Օգնեցեք դասախոսին դասախոսություն համար համապատասխան զրահավորություն ընտրելու:
3. Նայեցեք զրքերի կազմը խրճիթ-ընթերցարանի, ակումբի զրահարանում և ստուգեք, թե կա արդյոք հակակրոնական զրահավորություն: Հնարավորության չափ լրացրեք զրահարանը հակակրոնական թեմաներ ունեցող զրքերով և բրոշուրներով:
4. Ձեռնարկեցեք խրճիթ-ընթերցարանին կամ կոլտնտեսային ակումբին կից անաստվածի անկյուն կազմակերպելուն: Ներգրավեցեք այդ աշխատանքներին գյուղական ակտիվին և ինտելիգենցիային:
5. Կազմակերպեցեք էքսկուրսիա դեպի մոտակա հակակրոնական թանգարանը, մոտակա վանքը, փորձնական-ցուցադրական ագրոնոմիական հողամասը, էլեկտրիկայանը և այլն: Աշխատեցեք որպեսզի այդ էքսկուրսիայում մասնակցեն որքան կարելի է շատ հավատացյալներ:

ՀԱԿԱԿՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՌՈՏ ՑՈՒՑԱԿ

Մարքսը, Էնգելսը, Լենինը, Ստալինը կրոնի և նրա դեմ պայքարելու մասին:
4. ՄԱՐՔՍ. К критике гегелевской философии права. В книге — К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. I. Стр. 399—402.
Այդ իր վաղ աշխատությունում (1843 թ.) Մարքսը բացատրում է, թե կրոնը հասարակարգի ֆանտաստիկ արտացոլումն

է մարդկանց գիտակցութեան մեջ, որ նրա արմատները սոցիալական կարգի են:

4. ՄԱՐԶՍ. *Коммунизм „Рейнского обозревателя“*. В книге—К. Маркс, и Ф. Энгельс. Соч., т. V. Стр. 164—176.

Այդ հոգւածում Մարքսը տվել է քրիստոնեութեան սոցիալական սկզբունքների քննադատութիւնը, ցույց է տրված թե քրիստոնեութիւնը միշտ և ամենուրեք արդարացրել է մարդու շահագործումը մարդու կողմից:

4. ՄԱՐԶՍ. Գոթայի ծուգրի քննադատութիւնը. Հայպետհրատ. Երևան, 1937 թ., էջ 157: Այդ աշխատանքում տրվում է խղճի ազատութեան բուրժուական հասկացողութեան կործանիչ քննադատութիւնը: Մարքսը ցույց է տալիս, թե խղճի իսկական ազատութիւնը չի կարող իրագործվել բուրժուական պետութեան մեջ և ընդգծում է խղճի ազատութեան հասկացողութեան հիմնական տարբերութիւնը բուրժուազիայի և բանվոր դասակարգի պարտիայի մոտ:

5. ԷՆԳԵԼՍ. Անգլի-Իլլուրիգ. Դիտութեան հեղաշրջումը պարոն Դյուրինգի կողմից, Երևան ՀԿ (Բ) Պ Հրատարակ., 1936 թ., էջ 42:

Այդ աշխատանքի երրորդ բաժնում, «Պետութիւն, ընտանիք, դաստիարակութիւն» ենթահատվածում էնգելսը ցույց է տալիս, թե «կրոնը ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ ֆանտաստիկ արտացոլում մարդկանց գոյականներում արտաքին այն ուժերի, որոնք գերիշխում են նրանց վրա իրենց ամենօրյա կյանքում»: Էնգելսը հայտարարում է Դյուրինգի՝ սոցիալիստական հասարակարգում կրոնն արգելելու մասին եղած դատողութիւնների անհեթեթութիւնը և հետադիմականութիւնը:

5. ԷՆԳԵԼՍ. *Бруно Бауер и раннее христианство*. М. Партиздат 1933 г., стр. 14.

Հոգւածը գրված է քրիստոնեութեան ծագման պատմութեան գերմանական նշանավոր հետազոտող Բրուներ Բաուերի մահվան առթիվ և ներկայացնում է կրոնի պատմութեան նկատմամբ մարքսիստական մեթոդը փայլուն կերպով կիրառելու հիմնալի օրինակ:

5. ԷՆԳԵԼՍ. *История раннего христианства*. В книге—К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. XVI, ч. 2. Стр. 409—431.

ԼԵՆԻՆ. *Социализм и религия*. М. Госполитиздат, 1939, г. 32 стр.

Այդ հավաքածուն պարունակում է Լենինի երեք անմահ հոգւածները՝ «Սոցիալիզմը և կրոնը» (1905), «Բանվորական պարտիայի վերաբերմունքը դեպի կրոնը» (1909) և «Դասակարգերն

ու պարտիաները և նրանց վերաբերմունքը դեպի կրոնը»: Այդ հոգւածներում Լենինը բացահայտում է կրոնի դասակարգային էութիւնը և նրա սոցիալական արմատները: Ցույց տալով կրոնի հետադիմականութիւնը, նա ընդգծում է, որ բանվոր դասակարգի պարտիան պետք է անշեղ պայքար մղի կրոնի դեմ, որպէս կոմունիզմին թշնամի ուժի:

4. Ի. ԼԵՆԻՆ. *Два писема А. М. Горькому* (1913). Соч., т. XVII, стр. 81—86.

Այդ նամակները անողոք կերպով մերկացնում են իդեալիստական փիլիսոփայութիւնը, «աստվածաշինարարութիւնը» և «աստվածախուզութիւնը»: «Ամեն մի կրոնական իդեա, ամեն մի իդեա ամեն մի աստուծ մասին, անգամ ամեն մի սեթեմեթանք աստուծ հետ ամենամասնաւոր նողկութիւն է»,—գրում է Լենինը Ա. Մ. Գորկուին և տալիս է հասակութեան և խորութեան ուշադրավ բնութագիր կրոնի էութեան, աստծո իդեայի, աստվածաշինարարութեան և աստվածախուզութեան մասին:

4. Ի. ԼԵՆԻՆ. *О значении воинствующего материализма*. М. Госполитиздат. 1939., стр. 15.

Այդ հոգւածում, որը մարտնչող մատերիալիզմի մարտական ծրագիրն է, Լենինը մանրամասն կանգ է առնում կրոնի դեմ պայքարելու խնդիրների վրա, բացատրում է, թե մարտնչող աթեիզմը մարտնչող մատերիալիզմի էական մասն է:

Ի. ՍՍՍԻՆ. Մարքսիզմը և ազգային հարցը: Ի. Ստալինի «Մարքսիզմը և ազգային-դաշնութային հարցը» գրքում, հատընտիր հոգւածների և ճառերի ժողովածու, Երևան, Պետհրատ, 1938 թ.:

Հոգւածը գրված է ընկեր Ստալինի կողմից 1912 թ. վերջին՝ 1913 թ. սկզբին: Ընկեր Ստալինն այդ հուշակավոր հոգւածում տվել է այն հարցի հստակ լուծումը, թե բոլշեիկները ինչ վերաբերմունք ունեն դեպի կրոնը: «Սոցիալ-դեմոկրատիան,—ցույց էր տալիս նա,—միշտ բողոքելու է կաթոլիկութիւնն ու բողոքականութիւնը հալածելու դեմ, նա միշտ պաշտպանելու է ազգերի իրավունքը՝ դավանելու ցանկացած կրոնը, բայց նա միևնույն ժամանակ, ելնելով պրոլետարիատի ճիշտ ըմբռնված շահերից, ագիտացիա է մղելու թե կաթոլիկութեան, թե բողոքականութեան և թե ուղղափառութեան դեմ, այն հաշվով, հետամտելով սոցիալիստական աշխարհայացքի հաղթանակը:

Եվ նա այս բանն անելու է այն պատճառով, որ բողոքականութիւնը, կաթոլիկութիւնը, ուղղափառութիւնը և այլն

անկախած «հակառակ են գնում» ծրագրի ձեռնարկն, այսինքն պրոլետարիատի ձեռնարկն հասկացած շահերին» (էջ 65):

Ի. ՍՍՍՐԽՆ. Լենինի մահվան առթիվ: Ճառ՝ արտասանած Սովետների Համամիութենական 2-րդ համագումարում 1924 թ. հունվարի 26-ին: Ի. Ստալին «Լենինի մասին» գրքում:

Սյդ ճառում ընկեր Ստալինը տալիս է կրոնի արմատներին խոր վերլուծությունը դասակարգային հասարակության մեջ՝ «Տասնյակ և հարյուրավոր անգամ փորձել են աշխատավորները դարերի ընթացքում վար գցել իրենց ուսերից շահագործողներին և իրենց գրության տերը դառնալ: Բայց յուրաքանչյուր անգամ, ջանքն ընկած և անարդված, հարկադրված են եղել նրանք նահանջել, ծածկելով հոգու վերավորանքն ու ստորացումը, զայլուց ինչ ու ինչ և հուսահատությունը և հառելով հայացքները դեպի անհայտ երկինքը, որտեղ նրանք հույս ունեին փրկություն գտնել: Այնուհետև ընկեր Ստալինը ընդգծում է, որ Լենինի վեհությունը կայանում է առաջին հերթին նրանում, որ նա «Ստեղծելով Սովետների Ռեսպուբլիկա, զրանով իսկ ամբողջ աշխարհի ճնշված մասսաներին ցույց տվեց զործնականում, որ աշխատանքի թաղավորությունը պետք է ստեղծել երկրի վրա և ոչ թե երկնքում»:

Ի. ՍՍՍՐԽՆ. Զրույց ամերիկյան առաջին բանվորական պատգամավորության հետ: Ի. Ստալին «Լենինի դմի հարցերը» գրքում, Հայպետհրատ, 1937 թ., Երևան, էջ 289—291:

Պատասխանելով ամերիկյան բանվորական պատգամավորության 11-րդ հարցին, ընկեր Ստալինը սահմանում է Սովետախոյանությունը և կոմունիստական պարտիայի վերաբերմունքը կրոնի հանդեպ:

Ի. Վ. ՍՍՍՐԽՆ. Զեկուցում ՍՍՍՐ Կոմսոխտուցիայի նախագծի մասին: Սովետական Սոցիալիստական Ռեսպուբլիկաների Միության Կոմսոխտուցիան (Հիմնական օրենքը), Երևան, Պետհրատ, 1938 թ., էջ 50—51:

Ի. Վ. ՍՍՍՐԽՆ. Հաշվետու զեկուցում պարտիական XVIII համագումարում Համ Կ(բ) Պ ԿԿ աշխատանքի մասին: Երևան, Պետհրատ, 1939 թ.:

Մասնաշաղկապ ֆադախական գրականություն

Антирелигиозный учебник. Для кружков и самообразования. Под. ред. М. М. Шейнмана. М. Государственное антирелигиозное издательство (ГАНЗ), 1938. 435 стр.

Գիրքը պարունակում է կարևորագույն նյութ հակակրոնական պրոպագանդայի հիմնական հարցերի վերաբերյալ՝ կոմունիզմի և կրոնի, դիտությունների և կրոնի անհաշտելիության մասին, կրոնի և կրոնական կազմակերպությունների ռեակցիոն դերի մասին, նյութեր կրոնի և եկեղեցու պատմությունից, ավելի զգուշացնելու և ընդհատելու խնդիրներին մասին:

Մ. ԳՈՐԿԻ. О религии. Собрание. М. „Молодая гвардия“. 1937. 130 стр.

Ժողովածուի առաջին հատվածում գետնի վրա է կոմունիզմի հոգեմեծությունը, ճառերը և նամակներն ուղղված են կեղծավոր տերտերական բարեպաշտության դեմ, ասկետիզմի եկեղեցական քարոզի դեմ, խավարամոլության դեմ: Գորկին անողորմաբար խարազանում է եկեղեցուն, որն օրհնում է մարդկության հանդեպ կատարած սոսկալի ոճիրները, մղում ժողովուրդներին իրար ոչնչացնելու և միևնույն ժամանակ հռչակում է «սեր և թողություն»:

Календарь антирелигиозника на 1939 год. М. ГАНЗ. 1939.

КАНДИДОВ Борис. Церковь и шпионаж. О некоторых фактах контрреволюционной и шпионской деятельности религиозных организаций. М. ГАНЗ. 1938. 120 стр.

Ю. КОГАН и Д. МЕРУЖАН. О свободе совести. М. ГАНЗ. 1938. 64 стр.

Բրոշյուրում հանրամատչելիորեն բացատրվում է, թե միայն ՍՍՍՐ-ում է իրագործված խղճի իսկական ազատությունը, որի համար միշտ պայքարել են լավագույն առաջավոր մարդիկ: Բերվում են փաստեր այն մասին, թե ինչպես ճնշվում էր խղճի ազատությունը և ամեն մի ազատ միտք ցարիզմի ժամանակ:

И. КРЫВЕЛЕВ. Правда о евангелиях. Изд. 3-е. М. ГАНЗ. 1938. 96 стр.

Սովետական քննադատական վերլուծումը, որը մերկացնում է ավետարանական ուսմունքի հակասությունները և դասակարգային էությունը:

И. КРЫВЕЛЕВ. Женщина и религия. М. ГАНЗ. 1937. 50 стр.

Ю. МИЙСКИЙ. О сектантстве. М. ГАНЗ. 48 стр. 35 к.

Հեղինակը հանրամատչելի ձևով վառ օրինակների վրա ցույց է տալիս, թե ինչպես աղանդավոր «եղբայրները» խաբուսում են հավատացյալներին իրենց կեղծավոր ճառերով, որոնցով նրանք ծածկում են իրենց դարձելի դոժները:

Ф. ОЛЕЩУК. Борьба церкви против народа. М. Госполитиздат. 1939. 112 стр.

Բրոշյուրը պարունակում է մեծ նյութ, որը ընդլայնում

է ուղղափառ պապերի, աղանդավոր «եղբայրների», մոլլաների, քսենձների, պաստորների, բարբինների, լամանների և շամանների կոնտրակոլուցիոն գործունեությունը:

Ф. ОЛЕЩУК. Коммунистическое воспитание масс и преодоление религиозных пережитков. Журн. „Большевик“. 1939. № 9. Стр. 38—48.

Ф. ОЛЕЩУК. Молодежь и религия. М. ГАНЗ. 1938. 56 стр.

Н. РУМЯНЦЕВ. Жил ли Иисус христос. М. ГАНЗ. 1938. 56 стр.

Բրոշյուրում բերվում են գիտական ապացույցներ Հիսուս քրիստոսի հեքիաթային և ոչ պատմական լինելու մասին և բացատրվում է նրա առասպելական կերպարանքի առաջացման պատճառները:

Н. РУМЯНЦЕВ. Происхождение рождества христового. М. ГАНЗ. 1938. 44 стр.

Համառոտ կերպով շարադրվում է ծննդյան տոնի ծագման պատմությունը: Հատուկ գլուխ է նվիրված այդ հարցի բացատրությանը, թե ինչու տարեգրությունը տարվում է ոչ մի ժամանակ գոյություն չունեցող «քրիստոսի ծննդից»:

Н. И. СВОРЦОВ-СТЕПАНОВ. Мысли о религии. М. ГАНЗ. 1936. 346 стр.

Ժողովածուն պարունակում է Սկվարցով-Ստեպանովի հանրամատչելի հակակրոնական աշխատությունները, որոնց մեջ մերկացվում է կրոնի և նրա ուսմունքի, բարոյականության, սրբերի, աստվածների և այլնի հակագիտական լինելը և վնասը:

Спутник антирелигиозника. М. ГАНЗ. 1939. 336 стр.

Ժողովածուն պարունակում է այնպիսի նյութեր, որոնք անհրաժեշտ են յուրաքանչյուր պրոպագանդիստի և ագիտատոր-հակակրոնականի համար: Նրա մեջ տրված են մարքսիզմի-լենինիզմի կլասիկների հիմնական կարծիքները կրոնի և նրա դեմ պայքարելու մասին, քաղվածքներ Կոմինտերնի, Համ Կ(բ) Պ և Համ ԼԿԵՄ ծրագրերից և պարտիայի կարևորագույն գերեկալիներից հակակրոնական պրոպագանդայի խնդիրների մասին, հակակրոնական դասախոսությունների մեթոդական մշակումներ, նյութեր կազմակերպական աշխատանքների հարցերի վերաբերյալ, նույն թվում հակակրոնական զրույցների թեմաների և զրականության մանրամասն ցուցակը: Բազմակողմանի տեղեկանքային տեղեկություններ:

П. Н. ФЕДОСЕЕВ. О религии и борьбе с ней. М. ГАНЗ. 1938. 132 стр.

Բրոշյուրում շարադրվում է մարքս-լենինյան ուսմունք-

քը կրոնի ծագման, նրա սոցիալական արմատների ու ռեակցիոն էություն մասին, կրոնական ֆանտոզիաների հաղթահարման պայմանների մասին: Տրվում է օպորտունիստական լենգաթյուրումների քննադատությունը հակակրոնական պրոպագանդայում:

А. ЮРИН. Под маской религии. А. ГАНЗ. 1939. 80 стр.

Բրոշյուրը պարունակում է ընդարձակ փաստական նյութ, որը բնորոշում է եկեղեցական և աղանդավորական պարագլուխների իսկական դեմքը, նրանց ստոր կոնտրակոլուցիոն ֆրասարարական գործունեությունը:

ЕМ. ЯРОСЛАВСКИЙ. Коммунизм и религия. М. „Молодая гвардия“ 1937. 45 стр.

Համառոտ ակնարկ, որը բացատրում է կոմունիզմի և կրոնի անհաշտելիությունը:

ЕМ. ЯРОСЛАВСКИЙ. Сталинская Конституция и вопрос о религии. М. ГАНЗ. 1936. 16 стр.

Հանրամատչելի բրոշյուր է, որի մեջ բացատրված են ՍՍՌԽ Կոնստիտուցիայի հոդվածների իմաստն ու նշանակությունը, որոնք խոսում են խղճի ազատության և պաշտամունքի սպասավորներին ընտրելու իրավունք տալու մասին:

ЕМ. ЯРОСЛАВСКИЙ. Карл Маркс о религии. М. ГАНЗ. 1937. стр. 45.

ЕМ. ЯРОСЛАВСКИЙ. Как родятся, живут и умирают боги. М. ГАНЗ. 1938. 260 стр.

Տարբեր ժողովուրդների կրոնական ուսմունքների համեմատության միջոցով հեղինակը ցույց է տալիս, թե ինչպես միանման պայմաններում տարբեր ժողովուրդների մոտ ծագել են նման հավատներ ու կրոնական պաշտամունքներ:

ԵՄ. ՅԱՐՈՍԼԱՎՍԿԻ. Ավետարան հավատացյալների ու անհավատացյալների մամար:

Բացահայտվում է դասակարգային ծագումը և դասակարգային դերը ավետարանի, որը հանդիսանում է շահագործողների կողմից աշխատավորներին մթազնոդ զենքերից մեկը:

ԵՄ. ՅԱՐՈՍԼԱՎՍԿԻ. Л. Н. Толстой и толстовцы. М. ГАНЗ. 1938. 39 стр.

Բրոշյուրը միացնում է 3 հոդված, որոնցով ցույց տալով Լ. Ն. Տոլստոյին որպես «կապիտալիստական հասարակարգի և եկեղեցու չարիքի կրքոտ դեմակազմերի անողի», միաժամանակ ընկեր Յարոսլավսկին մերկացնում է տոլստոյական «չարիքին բռնությամբ չդիմադրելու» քարոզի հետադիմականությունը:

Պարբերական հրատարակություններ

«Безбожник». Տասնօրյա հակակրոնական թերթ: Օրգան՝ ՍՍՌՄ Մարտնչող անաստվածների միության կենտրոնական խորհրդի: Հրատարակության 14-րդ տարի: Լույս է տեսնում ամսական 3 անգամ:

«Безбожник». Ամսադիր ՍՍՌՄ Մարտնչող անաստվածների միության կենտրոնական և Մոսկվայի խորհուրդների օրգան: Հրատարակության 17-րդ տարի:

«Антирелигиозник». Ամենամսյա դեհատմեթոդական ժուռնալ: Օրգան ՍՍՌՄ Մարտնչող անաստվածների միության կենտրոնական խորհրդի: Հրատարակության 14-րդ տարի:

Գիտական-հանրամատչելի գրականություն

К. Л. БАЕВ и В. А. ШИШАКОВ. Правда о небе (простые беседы по астрономии). М. ГАНЗ. 1936. 68 стр.

Այդ փոքրիկ բրոշյուրը հաշվի է առնված անպատրաստ ընթերցողի համար: Պարզ և մատչելի ձևով նրա մեջ շարադրվում են ամենատարրական տեղեկություններ երկրի ձևերի, չափերի և հիմնական շարժումների մասին, երկրային մթնոլորտի, արևի, լուսնի, աստղերի և աստղային տիեզերքի մասին:

Э. ГЕРКЕЛЬ. Мировые загадки. М. ГАНЗ. 1937. 536 стр.

Համաշխարհային հոշակ ստացած Հեկկելի գիրքը հանդիսանում է որպես փայլուն մի փորձ՝ հանրագումարել բերելու և մատերիալիստորեն ընդհանրացնելու XIX դարի բնագիտական բոլոր գիտելիքները:

М. ГРЕМЯЦКИЙ. Как произошел человек. 2-ое изд. М. ГАНЗ. 1938. 112 стр.

Բրոշյուրում հանրամատչելի ձևով շարադրված է Դարվինի ուսմունքը մարդու ծագման մասին և բաղմամբ փաստերի վրա մերկացվում է աստվածաշնչային հեքիաթի սուտը՝ աստծու կողմից մարդուն ստեղծելու մասին:

Г. А. ГУРЕВ. Наука и религия о вселенной. Научно-популярный очерк. М. «Молодая гвардия». 1938. 162 стр.

Գիրքը նվիրված է տիեզերքի, երկրի և արեգնային սիստեմի ծագման մատերիալիստական հայացքի հիմնավորմանը: Յուրյ է տրված կրոնի պայքարը գիտության դեմ:

Г. А. ГУРЕВ. Коперниковая ересь в прошлом и настоящем. Из истории взаимоотношений науки и религии. 3-е изд. перераб. М. ГАНЗ. 1937. 300 стр.

Գիրքը աստղաբաշխության յուրահատուկ հակակրոնական պատմություն է: Նրանում տրված է տեղեկականություն պայքարը գիտական աշխարհայացքի դեմ սկսած Կոպերնիկոսից մինչև մեր օրերը և բացահայտվում է այդ պայքարի սոցիալական իմաստը:

В. ЛУНДБЕРГ. Прозные явления природы. М. ГАНЗ. 1937. 124 стр.

Պարզ և մասսայական ընթերցողի համար մատչելի ձևով հեղինակը պատմում է փոթորիկների, մրրիկների, երկրաշարժների, հրաբխային ժայթքումների, «բրյուսախոս» անձրևների, տեսիլների, փայլերի և այլնի մասին: Բացատրելով, թե ինչն է նման երևույթների պատճառը, հեղինակը մեղեցնում է դրա հետ կապված կրոնական նախապաշարմունքների ողջ տխուրությունը:

Ч. А. СТЕЙНБУРГ. Краткий очерк теории Дарвина. М. Сельхозгиз. 1939. 144 стр.

Դարվինի ուսմունքի՝ բուսական, կենդանական աշխարհի ծաղման և էվոլյուցիայի փայլուն ժողովրդականությունը, ուսմունքի, որն ուժեղ հարված հասցրեց բնության մասին եղած կրոնական պատկերացումներին:

Գեղարվեստական գրականություն

Антирелигиозная поэзия и проза. Сост. Е. Д. Вишневская. М. ГАНЗ. 1939 г. 398 стр.

Ժողովածուն պարունակում է համաշխարհային գեղարվեստական գրականության լավագույն հակակրոնական երկերը, հակակրոնական ժողովրդական ստեղծագործության լավագույն նմուշները:

АНРИ БАРБИУС. На перевязочном пункте. (Գրվել «В огне» գրքից) М. «Молодая гвардия». 1937. 24 стр.

Ֆրանսիական կոմունիստ զորդի ուշադրով վերաբերված փայլուն կերպով ցույց է տրված քրիստոնեական եկեղեցու կեղծավորությունը, որը խարում է զինվորներին, օրհնում մարդկանց փոխադարձ ոչնչացման համար հանուն կապիտալի շահերի:

Г. ГЕЙНЕ. Стихи. М. «Молодая гвардия». 1937. 40 стр.
Сборник антирелигиозных стихов великого немецкого поэта XIX века: «Силезские ткачи», «К Лазарю», «В придворной Мюнхенской церкви стоит...», «Мне снился сон, что я—господь», отрывки из поэм «Диспут» и «Германия» и др.

Մ. ԳՈՐԿԻ. Մանկություն:

Ինքնակենսագրական այդ վեպի 7-րդ գլխում գեղեցիկ կերպով դիմակադերձ է արվում աստծուն հավատարու ողջ անհիմուկները:

М. ГОРЬКИЙ. О религии. Сборник. М. „Молодая гвардия“. 1937.

Մարդու գիտակցությունը միազնող կրոնի մերկացմանը նվիրված պատմվածքներ և հատվածներ:

М. ГОРЬКИЙ. Шорник и пожар. М. „Молодая гвардия“. 21 стр. Պատմվածք՝ վերցրած մինչև հոլոցիոն գյուղի կյանքից, որը գտնվում էր կրոնական հաշիշի աղդեցություն տակ:

ДЖАМБУЛ, СТАЛЬСКИЙ, ЛАХУТИ. М. „Молодая гвардия“ 1938. 71 стр.

Հաղախատանի ժողովրդական պոետ Զամբուլի, Դադասանի ժողովրդական պոետ Սուլեյման Ստալսկու և Տաջիկստանի ժողովրդական պոետ Լահուլիի հակալրոնական վառ ոտանավորները:

Վ. ՄԱՅԱՈՎՍԿԻ. Ни знахарь, ни бог, ни слуги бога—нам не подмога. Антирелигиозные стихи. М. „Молодая гвардия“. 1937. 48 стр.

Մեր սովետական ժամանակաշրջանի լավագույն ամենատաղանդավոր պոետի հակալրոնական ոտանավորները սրածիտ և համոզեցուցիչ կերպով մերկացնում են սնահավատությունների և աստծուն հավատարու ֆեոսը, եկեղեցական ծիսակատարությունների հիմարությունը:

Г. МОПАССАН. Крестины. М. „Молодая гвардия“. 1937. 40 стр.

Խ. Խ դարի ֆրանսիական հռչակավոր գրողի չորս պատմվածքները՝ „Крестины“, „Исповедь Теодула Сато“, „Нормандец“, „Дьявол“. Ցույց է արված եկեղեցու սպասավորների խաբեբայությունը, վայրենությունը և կրոնամոլությունը:

А. С. НЕВЕРОВ. Чудо-чудесное. М. „Молодая гвардия“. 1937. 30 стр.

Հակալրոնական 5 պատմվածքներ, որոնց մեջ մերկացվում է եկեղեցականների ճարպիկ դիմակավորումը, որոնք «խոնարհություն» և «մարդկանց հանդեպ քրիստոնեական սիրո» դիմակի տակ փորձում են ֆեոսել Սովետական իշխանությունը:

Н. А. НЕКРАСОВ. Кому на Руси жить хорошо. Песни:

1-ին գլխում տերտերի հանդիպումը գյուղատնտեսի հետ:

Ն. ՕՍՏՐՈՎՍԿԻ. Фигурки из глины. Гիրք I.

Դուռն I և III—կանձների մասնակցությունը լեհական սպիտակ գվարդիականների զինված ապստամբությունը նախապատրաստելու:

С. ПОДЪЯЧЕВ. Богомольцы. М. „Молодая гвардия“. 1937. 36 стр.

Յ. պատմվածք, „Богомольцы“, „Новоявленная икона“ և „Отец Стефан“, որոնց մեջ դիմակադերձ են արվում եկեղեցականները, որոնք անպատկառ կերպով խաբում են ժողովրդին և սպեկուլյացիայի ենթարկում ուխտավորների տգիտությունը և խափարամտությունը:

А. С. ПУШКИН. Гавриилада.

Հռչակավոր պոետը, որի մեջ ծաղրված են քրիստոնեական հավատի դժգոհները:

Ա. Ս. ՊՈԽԵԿԻՆ. Смерть и жизнь в раю и в аду. М. „Молодая гвардия“ 1937. 30 стр.

Հանձարեղ պոետի պատմվածքը, որի մեջ նա ծաղրում է տերտերական ազանությունն ու շահամոլությունը:

Մ. ՍԱՆՏԻՍԿԻ-ՇԵԴԵՐԻՆ. Старцы. М. „Молодая гвардия“. 1937. 45 стр.

Բուսական մեծ երգիծարանի պատմվածքում պատմվում է ոռոսական հերձվածող հնադավանների կեղծապաշտ կենցաղի և մոլեռանդ սովորությունների մասին:

Ա. ՍԵՐԱՖԻՄՈՎԻՉ. Чудо. Рассказы. М. „Молодая гвардия“, 1937, 51 стр.

Հակալրոնական 8 պատմվածքներ՝ „Чудо“, „Место свято“, „Две божьих матери“, „Ежедневно творимое“, „Таинство святого причащения“, „Промысел божий“, „Помолебствовал“, „Бунт“.

М. ТВЕН. Визит капитана Стармфильда на небеса. М. „Молодая гвардия“. 1938, 78 стр.

Ամերիկյան ակնավոր հուժժրիտ գրողի այդ պատմվածքում չարությունը ծաղրվում է երկնային թագավորության մասին եղած տերտերական հեքիաթները:

Г. УСПЕНСКИЙ. „Пятница“. М. „Молодая гвардия“, 1938, 30 стр.

Պատմվածք այն մասին, թե ինչպես ճարպիկ պրոչայիկա Յուսլան, ձևացնելով իրեն որպես «Սուրբ Պարասկևյա—Պյատնիցա» թալանում է գյուղացիներին, օգտագործելով նրանց սնտիապաշտությունները ու կրոնական նախապաշարմունքները:

А. ЧЕХОВ. Канитель. М. „Молодая гвардия“. 1937, 31 стр.

Յ պատմվածք՝ „Канитель“, „Письмо“, „Без заглавия“, որոնց մեջ գեղեցիկ և նուրբ հեգնանքով նկարագրվում է պաշտամունքի սպասավորների անխղճությունն ու տգիտությունը, եկեղեցական ծիսակատարությունների անմտությունը:

Մ. ՇՈՂՈՍՈՎ. «Հեղված խոպոց»։ Դիրք I։ III գլխում սպիտակ գվարդիական Պոլովցևի կողմից կրոնի գրողի տակ կոպտիներին

հակառնուցիոն կազմակերպության մեջ հավաքագրելու մասին,
XIX գլխում՝ Կոնդրատ Մայրանյիկովի հուշերն իր երե-
խայության մասին և երեխա հասակից նրան ներշնչած հնազան-
դության մասին: Միանձնուհիների կողմից կոնտրառուցիոն
լուրեր տարածելու մասին:

XXI գլխում՝ Տուբյանսկու տերտերի կողմից Դիմիդ Մու-
չունին հաղորդումից զրկելու կոմիկական պատմությունը:

XXV գլխում՝ կոմերիտական Վանյուշա Նայդենովի պատմը-
վածքը հորթի հետ պատահած դեպքի, մասին որն եկեղեցում
իրարանցում է առաջացրել:

XXX գլխում՝ տերտերական տգիտության ազդեցության
տակ Մարինա Պոյարկովայի՝ կոլտնտեսությունից դուրս գա-
լու մասին:

Н. ХАШЕР. Роза и всемогущий бог. Антирелигиозные юмори-
стические рассказы. М. „Молодая гвардия“. 1937, 36 стр.

Սուր երգիծանք կրոնի և նրա սպասավորների նկատմամբ,
որոնք զիտակցաբար խաբում են հավատացյալներին:

Պատ. խմբագիր՝ Ս. Նալբանդյան

Թարգմ. Ս. Թադևոսյան

Յ տպ. մամուլ, մեկ մամուլում 38400 նշ., հեղ. 4,8 մամ.

Հանձնված է արտադրության 1941 թ. հունվարի 2-ին

Ստորագրված է տպագրության 1941 թ. փետրվարի 10-ին:

ՎՋ 3240, պատ. № 334, տիրաժ 1000

Հումսիրտի տղարան,

Երևան, Տերյան № 127

ՀՀ Ազգային գրադարան

277

8820

Ф. Н. ОЛЕЩУК
АНТИРЕЛИГИОЗНАЯ ПРОПАГАНДА
В ИЗБЕ-ЧИТАЛЬНЕ
И КОЛХОЗНОМ КЛУБЕ
ПРОСНЗДАТ

Ереван, тип. изд. Наркомпроса Арм. ССР, Терян 127, 1940